

HISTORIC SRISAILA

Acc. No. - 3777

by

The historian who was felicitated by
the A. P. Govt. on 17—12—'66 with
a purse of Rs. 116/- and two Shawls.

KODALI LAKSHMINARAYANA, B. A.

September, 1967.

First Edition.

Copy Right Reserved.

1000 Copies

Price Rs. 5-00

Acc. No. 3777

~~954~~
~~LAK~~

"European scholars have rendered most valuable service by way of collecting material for Indian History and civilization and India must ever remain grateful to them for their splendid pioneer work."

R. C. Mazumdar.

294.535
LAK

Printed at : Bharath Press, Tenali.

WELCOME ADDRESS

Presented to

Sri Venigalla Satyanarayana garu

**Hon'ble Minister for Prohibition & Excise,
Andhra Pradesh Government, Hyderabad;**

By.

THE VILLAGERS OF MOPARRU, Tenali Taluk.

Noble Congressman !

We welcome you most cordially on this occasion of your visit to our historic village, Moparru, famous in Andhra History from the time of Gonka III (A. D. 1170 - '75) the Viceroy of the Eastern Chalukyas, who destroyed the 30,000 cavalry of the Karnataka kings at Krottacherla in Nellore District. Your services for the Congress are appreciable. The germs of service entered your tender heart even in your student life. You were elected as a member of the District Congress Committee in 1939, as a member of the P. C. C. in 1940, as a member of the A. I. C. C., in 1954, as the President of the Taluk Congress Committee during 1952 - 1954, and as the President of the District Congress Committee during 1954 - '57. During the Quit India Movement, when Mahatma Gandhi started the Do or Die Mission (Hindi: KARENGE YA MARENGE) in 1942, you disobeyed the British Government and courted imprisonment for a number of years.

Service conscious Politician !

With the aim of serving the public, you came out and you were elected as the District Board member in 1949. Your father late Sri Venigalla Veerayya garu was elected for the same, in the Guntur District Board, and he did a lot of good to the people. The traits and traditions of a noble family played much on you. In academic line also you shone well by becoming a Senate member of the Andhra University during 1950-'52. Your scheming head had also worked wonders in the provincial planning advisory board. You had become the Vice-president of the Guntur District Central Co-operative Bank and helped the poor peasants in as many ways as possible and earned name in the peasantry of the Guntur District. On account of your connection with the Land Mortgage Bank Duggirala, you were able to help the ryots a great deal.

Honourable Minister of merit and talents !

Your life as a true congress man and as a self-less politician, quite free from blots, attracted us much the masses and the scholars. Our Chief Minister, is following secularism in thought word and deed. V. R. Ramachandra Dikshitar, writes in his "Gupta Polity" "the most fundamental implication of the Secular State should be non-recognition of communalism in any form. He alone is a true citizen, who is not swayed by religious motives in public life—here community or caste should have no place but merit and efficiency should alone count." We feel proud that

the Andhra State has succeeded to a large extent in following the principles of secularism, not in theory but in practice, under the wise guidance of our Chief Minister Sree Kasu Brahmananda Reddy. He did a right thing in selecting you, a man of merit and talents as minister.

Blessing !

“Kingship is an extremely difficult undertaking and only an exceptionally gifted man can discharge his duties,” said Sivaji to his son. Our noble leader Sri Kasu selected exceptionally gifted men like you in order to share the collective responsibility of the Cabinet. Jijabhai said to her son ‘Sivaji’ ‘Be brave and pious.’ You have already earned the name ‘Brave man of Andhra Pradesh’ and your acts of bravery from time to time remind us of the great leaders of the past. Besides, we hope, that you will become pious like Ashoka, Harsha, Gandhi, Nehru and Sastry. We wish you long life and prosperity.

Thanking you.

Yours faithfully,

20-5-1967

Villagers of Moparru.

(Address prepared by Sri K, Lakshminarayana)

BIBLIOGRAPHY

English :

	Volumes
Ep. Indica	
Ep. Carnatica	„ (Vol. VII)
Asiatic Researches	„
Arch. Survey of India	„
Annual Reports	„ (1915)
South Indian Inscriptions	„
Telangana Inscriptions	„
Annual Epigraphy	„ (Mach 1922)
Fort St. George Letters	„ (1679)
Imp. Gaz.	„
Ency. Brit.	„
Sewell – Antiquities	„ (1 and 2)
D. C. Sircar – Select Inscriptions	
Publication Division – Temples of South India	
K. A. Nilakantha Sastry – History of India	
G. Mackenzie – Krishna Dt. Manual	
D. Kincaid – The Grand Rebel	
M. S. Sarma – History of the Reddy Kingdoms	
Moraes – Kadambas	
B. V. Krishna Rao – Early Dynasties of Andhra	
P. V. Jagadisa Ayyar – South Indian Shrines	
R. K. Mukherji – Chandra Gupta Mourya and his times	
J. N. Sircar – House of Sivaji	
N. Subrahmanya – South Indian Temple Inscriptions.	
	(Vol. I)
Alexander Rea – List of Ancient Monuments in Madras.	
N. Gopala Krishna – Kurnool Dt. Manual	

VII

- James Hastings — Ency. of Religions
 Havell — The Ideals of Indian Art
 V. R. R. Dikshith — Puranic Index
 R. C. Majumdar — Outline of Ancient Indian History
 and civilization, The Vakataka
 Gupta Age
 K. S. Ramaswami — History of India
 R. M. Martin — The Indian Empire
 R. Satyanathiar — Political and Cultural History of
 India
 N. V. Ramanayya — Vijayanagar, The third Dynasty
 K. R. Subrahmanyan — History of Andhra
 James Douglas — Bombay and Western India.
 Duff — History of The Marattas
 Krishna Sastry — Indian images of Gods and God-
 desses
 Dowson — History of Hindusthan
 Dr. Raj. Bali Pandey — Historical a n d Literary
 Inscriptions etc.

తెలుగు - సంస్కృతము

- శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్య - శ్రీశైలక్షేత్రము
 ,, నూతలపాటి పేరరాజు - శ్రీశైల చరిత్ర
 ,, హెచ్. నారాయణరావు - శ్రీశైలక్షేత్ర మహిమము
 ,, హెచ్. పి. నాగోజీరావు - పురాతన శ్రీశైలక్షేత్ర మహిమము
 ,, జగద్గురు వాగీశపండితారాధ్య } పీఠశైవము
 మహాస్వామిలవారు } శ్రీశైలక్షేత్ర నిర్ణయము
 ,, నిడదవోలు వెంకట్రావు - ఆంధ్రకర్ణాటసారస్వతములు, వచనబ్ధయము
 ,, ప్రసాద భూపాలుడు - ఆంధ్రవిజ్ఞానము.
 ,, సి. మెకంజీ - శ్రీశైలం కైఫీయతు - లోకలోరికార్డులు, 16, 93, 15.

VIII

- ११ విత్యనాథసిద్ధుడు - రసరత్నాకరము (సం)
- ११ ఆనందగిరి - శంకర విజయము (సం)
- ११ శ్రీనాథుడు-శివరాత్రిమాహాత్మ్యము, కాశీఖండము, పల్నాటివీరచరిత్ర.
- ११ వడ్డాది అప్పారావు - రెడ్డిసంచిక
- ११ పాల్కురికి సోమనాథకవి - బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్ర.
- ११ వేదం వేంకట్రాయకాశ్రి - అక్కన్న మాడన్నల చరిత్ర
- ११ నన్నయభట్టు - అదిపర్వము
- ११ నన్నెచోడుడు - కుమారసంభవము.
- ११ కోన వేంకట్రాయశర్మ - సచివోత్తములు
- ११ రత్నాకర బాలరాజు - బౌద్ధయోగము (రెండు సంపుటములు)
- ११ ఆచార్య ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం - ఆంధ్రులచరిత్రము
- ११ చి. వీరభద్రరావు - ఆంధ్రుల చరిత్రలు (మూడు సంపుటములు)
- కాకతీయాంధ్రరాజ యుగచరిత్రము.
- ११ ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య - నా కాశీయాత్ర
- ११ (సంపా) దిగవల్లి వేంకటశివరావుగారు
శంకరాచార్యులవారు - భ్రమరాంబాష్టకము మొ.
- ११ పెరియ సామిత్తురన్ - (తమిళము) కలైక్ కలఱిచియం.
- శ్రీకైలజ్యోతి మొదలగు పత్రికలు, అప్పార్ మొదలైనవారు-తేవరం.

L. Dis. No. 331/67

Zilla Parishad Office,
Guntur,
Dt. 20-1-67.

CIRCULAR

Sub : Education - Secondary - Zilla Parishad Schools-Commendation of books for purchase in Sec. Schools - Regarding.

Ref: Letter dt. 19-1-67 of Sri Kodali Lakshmi-narayana of Moparru.

A Copy of the letter cited is communicated to all the Headmasters of Zilla Parishad Schools in the District. The books enlisted by the author in

IX

the letter cited are commended for purchase in the Zilla Parishad Schools. They may purchase the books under reference duly obtaining the resolution of the Library fee fund committees in their respective schools.

(Sd.) N. V. Narasimham,
for Secretary.

(Sd)
Superintendent
21—1—'67

(True Copy)

To.

All the Headmasters of Zilla Parishad High Schools in the Dist. Copy to Sri Kodali Lakshminarayana, Moparru, Tenali taluk. Spare 10 copies to D 11 Clerk.

Copy of : the letter of Kodali Lakshminarayana, Proprietor Ithihasa Parisodhaka Mala, Moparru, Tenali taluk addressed to the Chairman, Zilla Parishad, Guntur.

Respected Sir,

I here with furnish a list of books for purchase by schools under your management, I request that a circular may be issued to all the schools commending their purchase.

Yours faithfully,

(Sd.) **Kodali Lakshminarayana**
(True Copy)

Copy of :

Notification (Memo)

Sri Kodali Lakshminarayana, B. A., a retired B. Ed., Assistant, requests the management to recommend his publications for use in the libraries of the Middle, Secondary and higher secondary

schools. As he worked in the Guntur District Board for a pretty number of years, his then publications were recommended to the school libraries three times. 1. L. Dis. No. 49-D. B. of 49 dt. 28-1-49. 2. 2226/ 52 - E 3. N. Dis. No. E 3. 2226 DB 1952 27-2-52 3. L. Dis. E3 11330 D B. 52 dt. 19-6-52, His books were also recommended by the Director of Public Libraries, Andhra State, at Madras (R. C. No. 265 J 53 dt. 22-12-1955 after reading Govt. Memo No. 6665-G53-1 Edu. dt. 23-11-1953).

On account of his valuable researches and efficient teaching, his name was recommended for the National award by the concerned District Educational officers. The Panchayati Raj Department recommended his publications to the libraries of the Panchayat Samithis and Zilla Parishads (Memorandum No. 2110/P. R./66-1 dt. 13-7-66). His books are of high cultural, literary and educational value. The scholar is a good teacher, an educationalist, a critic and a man of culture. Recently on 17-12-1966, he was honoured by the Andhra Pradesh Government with a purse of Rs. 116/- and two Shawls, in Guntur. The Zilla Parishad thinks that his books are suitable for all libraries of all schools under the management. So the Head Masters are requested to purchase the following available books written by him for use in their libraries. They may purchase from him from two sets to dozen sets provided they have sufficient funds at their disposal, and encourage this scholar. This is the honour which we can give to the retired teacher. After taking the books, the matter may be reported to this office at an early date. Please consider this as very urgent.

XI

Publications now available.

1. 74th year Birth day present to Nehru	(Eng)	Rs. 0-50
2. Republic day and congress in Power	(Telugu)	1-00
3. Musunoori Heroes	(Telugu)	0-65
4. History of Suryadevara Kings	(Telugu)	1-00
5. Life of Alluri Seetharamaraju	(Telugu)	2-00
6. History of the Andhras-Part I	(Telugu)	3-00
7. A History of ancient Andhra Libraries	(Telugu)	2-00
8. Speech in P. T. Parru	(Telugu)	0-50
9. Gandhi in the eyes of the world	(Eng)	2-00
10. Guntur District Manual	(Eng)	1-25
11. The secrets of Kashmir, Goa & Tibet	(Eng)	1-00
12. Mr. Kasu Brahmananda Reddy - An architect of Modern Andhra	(Eng)	1-00
(with special reference to Nalanda Education)		
Total		<u>Rs. 15-90</u>

Less 6 $\frac{1}{4}$ %

Copies are available in the following place :

Kodali Lakshminarayana, B. A.,
Proprietor, 'Ithihasa Parishodhaka Mala'
Moparru, Post. Tenali Tq. Guntur Dt.

(TRUE COPY)

(Sd.)

Superintendent.

A P/21167

21-1-67

I give my heartfelt thanks to Sri Meduri Nageswara Rao, Chairman, Zilla Parishad, Guntur for this order.

Author.

తొలి పలుకు

క్రీ. శ. 1928 నుండినేను చరిత్ర రచనకు గడంగి అనేక గ్రంథములను వ్యాసములను ఆంగ్లాంధ్రభాషలలో వ్రాసి ముద్రించినాను. ఇంకను మిగిలియున్న పదివ్రాతప్రతులను త్వరలో అనగా నా షష్టిపూర్తిలోపుగా ముద్రించవలెనని తలంచుచున్నాను. చారిత్రక దేవత (Goddess of history) ప్రత్యక్షమైనది లగాయతు లక్ష్మీదేవికూడ ప్రసన్నమైనది. 1945 జనవరి 24 వ తేదీన తూ. గో. జిల్లా పామఱ్ఱుగ్రామ వాస్తవ్యులు దేవరపల్లి వంశస్తులు శ్రీశంభయ్య, శ్రీకృష్ణారావు, శ్రీ భూషణముగార్లు యింకను యితర పెద్దలు కలసి నాకు ప్రథమ సన్మానము చేసిరి. అప్పటినుండి యిప్పటివరకు ఈ గ్రామ పెద్దలు మా చారిత్రక రచనలను ప్రోత్సహించుచున్నారు. ఇంకను అముజూరు వాస్తవ్యులు శ్రీ కోడూరి సూర్యారావు గారు, శ్రీ కొర్రపాటి సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, కూళ్ళ వాస్తవ్యులు శ్రీ చిట్టూరి వేంకటమహీపతి భువనైక రావుగారు, పంచాయతీ ప్రెసిడెంటుగారైన శ్రీ చిట్టూరి భువనైక రావుగారు మాకు ఏదోవిధముగ తోడ్పడుచున్నారు. కీ.శే. శ్రీగోగినేని వెంకట సుబ్బయ్యనాయుడుగారు జీవించియుండగా పెక్కు పార్లు సన్మానము లొనర్చి అనేక గ్రంథముద్రణకు దోడ్పడిరి. ఇతరులుకూడ ఆంధ్రప్రదేశ్ లో సనేకమార్లు సన్మానము లొనర్చిరి. ఆ యా సమితుల బి. డి. ఓ. లు, ఉన్నత పాఠశాలల ప్రధానోపాధ్యాయులు మాకు కొంతసాయమునర్చిరి. చివరకు ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమువారు మా పరిశోధనలను

గుర్తించి 17-12-1966 న గుంటూరు లో సన్మానించారు. 116 లు, రెండుశాలువాలనొసంగిరి. ప్రభుత్వస్థాయిలో సన్మానముపొందుట కిదియే ప్రారంభము. ఇది నా జీవితములో ప్రధానఘట్టము.

ఇక మా వష్టిపూర్తి 1968 మే 14న జరుగనున్నది. వష్టిపూర్తి మహోత్సవము జరుపుటకు మా మిత్రులు, శిష్యులుకొందరు మా గ్రంథములు విక్రయించి వెయ్యి రూపాయ లిచ్చుటకు పూనుకున్నారు. శ్రీశైలచరిత్రను వ్రాసిన వారికి రు. 5000 లు యిచ్చేదమని లోగడ దేవాదాయ ధర్మాదాయశాఖవారు ప్రకటించిరి. నా నన్నచోడ చరిత్రలోని కొంతభాగమును, నా ఆంధ్రులచరిత్ర తొమ్మిదిభాగములలోని కొంతభాగమును దీసి, ఇంకను గొంత పరిశోధనచేసి, ముమ్మారు శ్రీశైలప్రాంతమును బర్యటించి నేడీగ్రంథమును ఆంధ్రులకు సమర్పించుచున్నాను. కనుక ఈగ్రంథమును బరిశీలించి మాశ్రమకుగ్రాంటుగా రు. 5000 లు ఆంధ్రప్రభుత్వము యిచ్చునని మా మిత్రులునమ్ముచున్నారు. ఈవిధముగా మా వష్టిపూర్తినాటికి రు. 6000 లు పూర్తికావలెనని మామిత్రుల, శిష్యుల వాంఛ.

పలువురు జ్యోతిషశాస్త్రవేత్తలు నా జాతకమును జూచి రవి, బుధ సంయోగమువలన విశేషయోగజాతకమగునని, బుధమహాదశలో విశేషయోగముకలదని, గజకేసరి యోగముకలదని వ్రాసినారు. కొందరుపండితుల కోర్కెప్రకారము నా జాతకచక్రము నిచట పొందుపరచుచున్నాను.

“వష్టోవష్టమితే వద్దే ఆయుఃపూర్ణం ప్రజాయతే,
ఇహలోకం పరిత్యజ్య జాతోపి పరమాంగతం॥

ఇదిసత్యమైనచో 66వ సంవత్సరములోపుగా నెన్నిగ్రంథముల
ముద్రించగల్గుదునో !

జనన కాలము :- కీలకనామ సం. వైశాఖ శు. 14
గురువారం సూర్యోదయానంతరము 36 ఘడియలకు అనగా
రాత్రి 8 గం॥ ధనుర్లగ్నములో జననము. స్వాతీనక్షత్రరెండవ
చరణము (క్రీ. శ. 1908 మే 14) రాహుమహాదశాశేషము,
10 సం. 7 మా. 15 దినములు. విదేశగమనముకూడ కలదని
ఓకపండితుడు వ్రాసినాడు. ఏమిజరుగునో !

శ		రబు	మరా శు
			గు
	రాశిచక్రము		
శే		చం	
ల			

	బు		
శు	అంశ చక్రము		
రా			
ర			శ
చం			
	గు	మ శ	

మోపద్రు
20-9-1967

ఇట్లు
కొడలి లక్ష్మీనారాయణ

గ్రంథకర్త పష్టిపూర్తి (14-5-1968)

ఉత్సవ కమిటీ

1. శ్రీ వెంగళ్య సత్యనారాయణ, గౌరవనీయులు,
మద్యపాననిషేధకాళామంత్రి, ఆ. ప్ర. ప్రభుత్వము.
హైదరాబాదు.
2. ,, కాను వెంగళరెడ్డి, రాజ్యసభాసభ్యులు, నరసరావుపేట.
3. ,, మేడూరి నాగేశ్వరరావు, జి. ప. చైర్మను, గుంటూరు.
4. ,, చేబ్రోలు హనుమయ్య, యమ్. యల్. ఏ. గుంటూరు.
5. ,, యడ్లపాటి వేంకట్రావు, యమ్. యల్. ఏ., తెనాలి.
6. ,, క్రొత్తపల్లి ఉమామహేశ్వరరావు, గుంటూరుజిల్లా
యల్. యల్. ఏ., చైర్మను, గుంటూరు.
7. ,, కలపాల నూర్యప్రకాశరావు, కృష్ణాజిల్లా, యల్. యల్. ఏ.
చైర్మను, మచిలీపట్టణము.
8. ,, కాట్రగడ్డ అనంతపద్మనాథ చౌదరి, మేనేజరు,
శ్రీ భావనారాయణస్వామి దేవస్థానము, పొన్నూరు.
9. ,, నార్ల వేంకటేశ్వరరావు, ఆంధ్రజ్యోతి సంపాదకులు, బెజవాడ.
10. ,, విద్వాన్ గోగినేని కనకయ్య,
హైస్కూలు కరస్పాండెంటు, తాడికొండ.
11. ,, కొడాలిగోపాలకృష్ణయ్య, డివిజనల్ పంచాయతీ అఫీసరు, బెజవాడ.
12. ,, కాకరపర్తి నుబ్బారావు, బి. డి. ఓ. పంచాయతీ సమితి,
సంతమాపులూరు.
13. ,, పాలదుగు బాపయ్య, బి. డి. ఓ. పంచాయతీ సమితి, తాడికొండ.
14. ,, పాలదుగు వేంకటనుబ్బారావు,
బి. డి. ఓ. పంచాయతీ సమితి, ఈశ్వరి.

15. ,, టేకి బ్రహ్మనందము, డిప్యూటీ పంచాయితీ ఆఫీసరు,
సంతమావులూరు.
16. ,, కొడాలి మస్తాన్ రంగారావు, స్టేట్ పి. డబ్ల్యు. డి.
నూపరువైజర్, కాళహస్తి.
18. ,, డా. యేజళ్ళ రామకృష్ణ, ప్రిన్సిపాల్,
అంధ్ర ఆయుర్వేద పశువైద్యకళాశాల, తెనాలి.
19. ,, వెలగా వేంకటప్పయ్య, ప్రిన్సిపాల్,
స్కూల్ ఆఫ్ లైబరరీసైన్సు, బెజవాడ.
19. ,, చావులూరి రామమోహనరావు, భూస్వామి, యలవర్రు.
20. ,, దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డి, ఆభ్యుదయప్రియులు, ఉలవపాడు.
21. ,, కొల్లా సుబ్బారావు, ఆభ్యుదయ ప్రియులు, నాగులపాలెము.
22. ,, అవుతు రామిరెడ్డి, ఆభ్యుదయ ప్రియులు, వల్లభాపురము.
23. ,, ముమ్మనేని చలపతిరావు, ప్రభాత్ బైండింగువర్క్సు, తెనాలి.
24. ,, శరణు నరసింహారావు, ఫిజిక్సు లెక్చరరు, కావలికాలేజి.
25. ,, శ్రీ పెద్ది సత్యనారాయణ. హె. మా. హైస్కూలు, పాలవర్రు.
26. ,, గద్దె వీరరాఘవయ్య, హె. మా.,
జి.సి. హై. సె. పాఠశాల, తురుమెళ్ళ.
27. ,, వాడ్రేపు సత్యనారాయణ, హె. మా.,
జి. ప. హైస్కూలు, కొల్లూరు.
28. ,, యల్.ముక్తేశ్వరరావు, హె.మా, మునిసిపల్ హైస్కూలు, తెనాలి.
29. ,, కొండవీటి వేంకటకవి, దేవస్థానము,
సంస్కృతకళాశాల పండితులు, పొన్నూరు.
30. ,, డాక్టరు కొడాలి పున్నయ్యచావరి, రాజవైద్యులు, తెనాలి.
31. ,, బోడపాటి వేంకటేశ్వరరావు, హె. మా.,
జి. ప. ఉన్నతపాఠశాల, మోపర్రు.

చారిత్రక శ్రీశైలము

1. శ్రీశైలనామ విచారణ

శ్రీశైలము కర్నూలుజిల్లాలో నంది కొట్టూరు తాలూకాలో నల్లమల పర్వతములమీద ఉన్నది. 16° 12' ఉత్తర అక్షాంశలోను 78° 5' తూర్పు రేఖాంశలోను ఈ ప్రదేశమున్నది. ఇది కృష్ణవేణీతీరమున నొకలోయలోనున్నది. గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి (క్రీ.శ. 117-142) అను ఆంధ్రశాతవాహనరాజు తన శాసనములో శ్రీస్థానమని పేర్కొనెను; కాని అది శ్రీశైలముకాదు. శాతవాహనరాజుల అనంతరము ఆంధ్రభూమిలో గొంతభాగము క్రీ. శ. 3వ శతాబ్దమున బాలిం చిన ఇక్ష్వాకురాజులు తమ శాసనములలో గుంటూరుజిల్లా లోని శ్రీపర్వతమును పేర్కొనిరి. వీరే శ్రీపార్వతీయులు. 18 శాసనములు వీరివి కలవు. వీరి రాజధాని విజయపురి అని పేర్కొనబడినది. ప్రఖ్యాత బౌద్ధమతాచార్యులు 'నాగార్జునుడీ' పర్వతముమీదనే వసించి, గొప్ప ప్రయోగశాలలను, విశ్వ విద్యాలయమును స్థాపించుటచేత దీనికి నాగార్జునకొండయని పేరు గలదు. కనుక శ్రీశైలము వేరు, శ్రీపర్వతము వేరు, అని తెలిసికొనవచ్చును.

శ్రీశైలము గొప్ప శైవక్షేత్రము. శ్రీశైలము, ద్రాక్షా రామము, కాశేశ్వరముల మధ్యప్రదేశమును 'త్రిలింగ'యని పేర్కొనిరని ఈ పదమునుండియే తెలుంగు ఆవిర్భవించిన.

దని కొండరు పండితులు వ్రాసిరి. ప్రతాపరుద్రుని ఆస్థానకవి 'విద్యానాథుడు' ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణమున దీనిని బేర్కొనెను. అప్పకవి కాశేశ్వరమునకు బదులు 'కాశహస్తి' యని పేర్కొనెను. ఈ నిర్ధారణకు మాకు చారిత్రకాధారములు లభ్యము కాలేదు. మొత్తముమీద శ్రీశైలమునకు పడమర కర్ణాటక దేశముండుటచేత, తూర్పున తూర్పునాడు అనుపేరుతో తెలుగుదేశముండుటచేత, దక్షిణమున తమిళ లేక ద్రవిడదేశముండుటచేత ఆయా భాషారాష్ట్రములకు శ్రీశైలము పాలిమేరగా నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. సమతలము గానున్న శ్రీశైలముతూర్పు పడమరలు మూడుమైళ్ళు, ఉత్తర దక్షిణములు ఆరుమైళ్ళుండును. ఇచటి ప్రకృతిసౌందర్యము, దృశ్యములు, వాగులు, కొండలు, అడవి, పక్షులు, మృగములు మున్నగు వానిని జూచిన కన్నుల పండువుగా నుండును.

'దీనికి 'సిరిగిరి, శ్రీగిరి, శ్రీపర్వతము, శ్రీశైలము, మున్నగు నామములు గలవు. ఆంధ్రము, సంస్కృతము, కన్నడము, తమిళభాషలలోని గ్రంథజాలములో దీని ప్రశంస గలదు. శ్రీ అనగా సంపద (Wealth). శైలము అనగా పర్వతము, (Mount) కనుక శ్రీ పర్వతము అనగా సంపదగల పర్వతమని (Mount of wealth) చెప్పవచ్చును. ఆ సంపద పుమిటో తరువాత విచారితము. క్రీ. శ. 1313 లోని ఒక శాసనమునుబట్టి దీనికి శ్రీకైలాస (శ్రీశైలము) అని పేరున్నట్లు కాన్పించును. మహేశ్వరుని 'శ్రీకైలాసము' (శ్రీశైలము) పైన నివసించిరనియున్నది. మైసూరులోని కదంబ రాజుల తాల్గుండి శాసనములో మొదటిసారిగా

శ్రీశైలముపేరు గాన్పించుచున్నది. ఈ శాసనము క్రీ. శ. 4 వ శతాబ్దినాటిది. దీనినిబట్టి శ్రీశైలము క్రిందవరకుగల అరణ్యములు అతనిపాలనలో గలవని తెలియుచున్నది. అంతకు పూర్వమే క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దంలోని 'త్రిలోచన పల్లవుడు (ముక్కంటి కాడువెట్టి) శ్రీశైల పర్వతమునకు ఆగ్నేయభాగమున అరణ్యమును ఛేదించి, నివాసయోగ్య మగు ప్రదేశముగజేసి, బ్రాహ్మణాగ్రహారముల నెలకొల్పెనని, తరువాత చోళులు వీరినణచి, ఆక్రమించిరని, చరిత్రలు నుడువుచున్నవి. శైవకవియైన పాల్కురికిసోమన (క్రీ. శ. 14 శ.) తన 'పండితారాధ్య చరిత్రము' లో 'కర మొప్పు దక్షిణ కైలాసమనగ' అని పేర్కొనెను. దీనికి 'మల్లిపురము, మల్లికాపురము, మల్లికార్జునపురము' అను పేర్లుకూడగలవు. "ఇదిశైవులకు ముఖ్యకేంద్రమని, ఆంధ్రదేశములోని కహ్నాలు జిల్లాలోగలదని, 'తేవరం' పద్యములలో నిది 'తిరుప్పారు ప్పరం' (శ్రీపర్వత) అని పేర్కొనబడినదని విద్వాంసులు వ్రాసినారు*. 'తేవరం' (దేవహారము) అను తమిళ గ్రంథ ములో అప్పర్, సుందర్, సమ్మందర్' అను వారు శ్రీశైలమును గూర్చి గానము చేసిరి. వీరు గొప్పశైవభక్తులు. వీరితోబాటు 'శిరుతోండార్' అను శైవభక్తుడుకూడ ఆ కాలమున ప్రసిద్ధి

* N. Subrahmanya - South Indian Temple Inscriptions-1 Sri Sailam - "The place, a famous pilgrim centre for the Saivites, is in the Kurnool District of Andhra State. This is referred to as Tirupparupparam. (Sri parwata in the Tevaram Hymns)"

గాంచెను. 'తేవరం' అను భక్తికావ్యము క్రీ. శ. 6, 7 శతాబ్దాలనాటిది.

ఆదిమ పల్లవరాజులుజైనలు. తర్వాత వీరు శైవులుగా మారి కంచిలో శైవాలయముల గట్టించిరి. పల్లవరాజు సింహ విష్ణుకుమారుడు 1వ మహేంద్రవర్మన్ (క్రీ.శ. 600-630) ఆదిలో జైనుడు. కొండలు తొలిపించి గుహావిహారముల నిర్మించి జైన యోగులకునివాసయోగ్యములుగా జేసెను. ఈయనకందుచేత 'చైత్యకారి'యను బిరుదుండెను. 'అప్పార్, సంబందార్' అను శైవయోగులు జైనుల నోడించి జైనమతము నణచుటయే కాక, మహేంద్రవర్మను శైవునిగా మార్చిరి. ఈ రాజుశైవుడైన తర్వాత 'మత్తవిలాస ప్రహసనము' అను గ్రంథమును రచించి అందు కాపాలికుల పాశుపతుల విమర్శించెను. కనుక ఈ శైవయోగులు శ్రీశైలమునుగూర్చి గానముచేయుట చేత శ్రీశైలమును దర్శించిరని చెప్పవచ్చును. 'కలైక్ కలంచియం' అను తమిళగ్రంథములో శ్రీశైలమునుగూర్చి వ్రాయుచు 'దీనికి మల్లిపురమని మరియొక పేరు గలదని, నందిదేవరకు సంబంధించిన పురాణకథను బేర్కొనుచు, 'పరుప్పదనాదర్, పరుప్పదనాయకీ' ఈ కొండపైన గలరని, వీరినిగూర్చి 'మువ్వరం' పాడిరని 'తిరుపరుప్పదమ్' (శ్రీశైలము) అని దీనికి పేరు గలదని, ఇదియే మల్లికార్జునపురమని వ్రాయబడి యున్నది*. తమిళభాషలో 'మువ్వరం' అను పేరు అప్పర్, సుందర్, సమ్మందర్ అనువారికే యెందును. 'మాణిక్య వాచకర్' అను మరియొక శైవభక్తుడు కలడు; కాని ఈయన

‘మువ్వరం’ అను వారిలో జేరడు. ఈప్రకారము క్రీ.శ. 5వ శతాబ్దములో ప్రస్తుతము శ్రీశైలమని పేర్కొనబడు అరణ్య ప్రదేశముల త్రిలోచన పల్లవుడు (క్రీ.శ. 458-80) ఛేదించి బ్రాహ్మణులకు నివాసయోగ్యము లొనరించి బ్రాహ్మణుల కగ్రహారములుగా జేసెను. కావేరి పట్టణమును రాజధానిగా జేసికొని పాలించిన కరికాలచోళుడు ఈయననోడించి, ఆయన అధీనములోని రాజ్యమును లోబరచుకొనెను. అపుడు శ్రీశైలము చోళరాజుల క్రింద నుండవచ్చును. పిమ్మట కదంబ రాజులు శ్రీశైలప్రాంతమును స్వాధీనపరచుకొని అచటనేఉండి పల్లవ, బాణ, గాంగరాజులపైకి దండెత్తి రని ‘తాల్మండి శాసనాధారమున జెప్పవచ్చును.

(“Mayura Sarma made Sriparavata Region for the base of his operations against Pallavas”)

శాతవాహనుల తర్వాత ఇక్ష్వాకులు, బృహత్పలా యనులు, శాలంకాయనులు, ఆనంద గోత్రజులు, పల్లవులు, విష్ణుకుండిన వంశములవారు ఆంధ్రదేశములోని వేరు వేరు భాగముల బాలించసాగిరి. వీరిలో పల్లవులు, విష్ణుకుండిన వంశములవారు ఉత్తర భారతవర్షమును బాలించిన వాకాట కులు, గుప్తుల బోలినవారు; ఉభయులకు అనేక సామ్యము లున్నవి. బ్రాహ్మణమత ప్రచారము, సంస్కృత భాషా వ్యాప్తి, యజ్ఞయాగాది కర్మకాండవ్యాప్తి ఉభయులలోను గలదు. ఇంకను బౌద్ధ, జైనమతముల విధ్వంసము కూడ పల్లవ, విష్ణుకుండిన రాజులవలన జరిగెను.

పల్లవరాజులు క్రీ. శ. 200-630 వరకు 21 మంది పాలించిరి. ఇందులో 'శివస్కందవర్మ' ఆంధ్రదేశమును జయించెను. వీరికాలములో బౌద్ధారామములుపోయి హిందూదేవాలయములు వెలసెను. విష్ణుకుండిన రాజులు మొదట త్రికూటము, మలయాద్రి, ధాన్యకటకములలో నుండి, బలవంతులై వేంగినాక్రమించిరి. వీరు శైవులై ఆలయ నిర్మాణమునకు గడంగిరి. విష్ణుకుండినులకు బూర్వము ఆంధ్రలో బౌద్ధుల ఉపయోగార్థము, గుహావిహారములు, స్థూపములు, సంఘారామములు నిర్మించబడెను. అత్యద్భుతమైన బౌద్ధులశిల్పము అనేకచోట్ల వెలసినది. క్రీ. పూ. 300 - క్రీ. శ. 300 వరకు బౌద్ధమతము ఆంధ్రదేశములో నుచ్చస్థితిలో నుండెను. క్రీ. శ. 420-611 వరకు 9 మంది విష్ణుకుండినరాజులు ధాన్యకటకము రాజధానిగా జేసికొని పాలించిరి. వీరి శాసనములు 5 మాత్రము లభ్యమైనవి. ఈ శాసనములు ఈపూరులో 2, పొలమూరు, చిక్కుళ్ల, రామతీర్థములలో ఒక్కొక్కటి లభ్యమైనవి. వీనిలో 'త్రికూట మలయాధిపతి' అని 'భగవత్ శ్రీ పర్వతస్వామి పాదానుధ్యాతస్య' అని ఉన్నది. వీనినిబట్టి వీరు మల్లిఖార్జున స్వామి పాదభక్తులని శ్రీ పర్వతస్వామి వీరి ఇష్టదైవమని తేటతెల్లమగుచున్నది. విష్ణుకుండిన రాజగు 1వ మాధవవర్మ కాలమున ధాన్యకటకము అను బౌద్ధస్థూపముగల ప్రదేశము అమరేశ్వరస్వామిగల అమరావతిగా మారినది. ఈ కాలమున శైవమతము రాజమతముగా మారినది. బౌద్ధజైనుల నణగద్రొక్కుటకు కాలాముఖిశైవులు విజృంభించిరి. కాలా

ముఖులకు బెడవాడ, అమరావతి ముఖ్యకేంద్రములై యుండెను. శైవులు కాలాముఖ మఠముల స్థాపించి, మత ప్రచారముచేయుచు, ఉచిత విద్య, ఉచిత వైద్యము, ఉచిత భోజనము ఏర్పాటుచేసిరి.

విష్ణుకుండిన రాజులలోనివాడు 'విక్రమేంద్రవర్మ' క్రీ. శ. 500-525 వరకు ఉండెను. చివరివాడగు 2 వ విక్రమేంద్రవర్మ (క్రీ. శ. 625-630) కాలమున చాళుక్య రాజగు పులకేసి దండయాత్రచేసి, విష్ణుకుండిన రాజుల నోడించెను. శ్రీ పర్వత దేవతారాధకులమని చెప్పుకొను ఈ విష్ణుకుండిన రాజుల కాలములో, అమరావతిలోని బౌద్ధ స్థూపము నాశనమాయెను. వీరు బౌద్ధ జైనులకు బద్ధవిరోధులని, ఆయామత నాశనమునకై వీరికాలమున సింహపరిషత్తులు ముఖ్యనగరములలో నేర్పడినట్లు కాన్పించుచున్నది. కాలాముఖము శైవములోని, 'లకులీశములో' నొకశాఖ. కాలాముఖులు అమరావతి మున్నగుచోట్ల నుండి శైవమత ప్రచారమొనర్చిరి. వీరిసింహపరిషత్తు బెడవాడలో నుండెను. 2వ అమ్మిరాజు తాడికొండ శాసనములబట్టి ప్రభుత్వరాశి యను కాలాముఖ సన్యాసికి మూడు చతుశ్శాలలుగల ఒక మఠము కట్టించెనని తెలియుచున్నది. ఈపూర్వ శాసనములలో గోవిందవర్మ (క్రీ.శ. 540-545) 'భాగవత శ్రీ పర్వతస్వామి పాదానుధ్యతస్య విష్ణుకుండినం మహారాజస్య శ్రీ గోవిందవర్మనాః-' అని పేర్కొనెను. విష్ణుకుండినరాజులు, వారి వంశమునకు శ్రీశైలస్వామిని కులదేవునిగా వర్ణించుకొనిరి. (E. I. XVII) శ్రీ పర్వతస్వామిన్

భక్తులమని యిందు పేర్కొనబడినారు. ("Rose to Power in the 5th century A. D. as the worshippers of the feet of the holy Lord 'Sree Parwatha swamy established on Sree Parwatha") మాధవ వర్మ శౌనసములలోగూడ 'భాగవత శ్రీ పర్వతస్వామి పాదానుధ్యాతాః' అని కలదు. (who meditates on the feet of the holy Lord of Sreeparvatha) వారు శ్రీపర్వత స్వామి పాదముల నారాధించిరని తేలుచున్నది. వీరి వంశ వృక్షము ఈలాగున ఉన్నది.

1వ మాధవవర్మ :- (క్రీ. శ. 420-455) వాకాటకుల
సాయమున ఆంధ్రనుజయించి, వారి
కుమార్తెను పరిణయమాడెను.

దేవవర్మ :- (క్రీ. శ. 455-458)

2వ మాధవవర్మ :- (క్రీ. శ. 453-488)

1వ విక్రమేంద్రవర్మ :- (క్రీ. శ. 500-525)

ఇంద్రవర్మ - గోవిందవర్మ :- (క్రీ. శ. 540-546)

3వ మాధవవర్మ (క్రీ. శ. 546-611)

మంచన భట్టారకుడు

2వ మాధవవర్మకు సమకాలములో కంచిలో పల్లవ రాజు త్రిలోచన పల్లవుడు (485-510) కావేరిపట్టణము రాజు

ధానిగా కరికాలచోళుడు, వాతాపి రాజధానిగా చాళుక్య రాజు విజయాదిత్యుడు పాలించిరి. త్రిలోచన పల్లవుడు దక్షిణ దేశమును, ఆంధ్రదేశమును జయించవలెనని తలంచెను. పశ్చిమ చాళుక్యరాజగు విజయాదిత్యుని ఓడించి, సామ్రాజ్యవిస్తీర్ణ తకుబ్రయత్నించుచుండెను. కరికాలచోళుడు ఆంధ్రదేశములోని రెండవ మాధవవర్మ కలసి త్రిలోచన పల్లవుని ఓడించి, అతని సామ్రాజ్యతృష్ణను ధ్వంసముచేసిరి. కావేరినది కానకట్టకట్టిన 1వ కరికాలుడు ఈయనయేయని కొందరు వ్రాసిరి; కాని అది సరి కాదు. ఇంకను మఱికొందరు కరికాలచోళులు కూడ గలరు. పల్లవరాజుల శాసనములలో శ్రీపర్వతస్వామి పేరు కన్పించదు. కదంబరాజుల శాసనములలో శ్రీశైలము పేరు మాత్రమున్నది. కాని మల్లికార్జునలింగ ప్రస్తావనలేదు. కనుక ప్రప్రథమముగా విష్ణుకుండినరాజుల శాసనములలో శ్రీపర్వతస్వామి పాదభక్తుల మని యుండుటచేత వారే ఈ పూజకు ఆరంభకులుగా గాన్పించుచున్నారు. మరియొక విశేష మేమనగా వీరి శాసనములలో 'మల్లికార్జునస్వామి' పాదభక్తుల మని ఎచటను తగుల లేదు. కాన 'మల్లికార్జునస్వామి పేరు' క్రీ.శ. 5వ శతాబ్దములో నావిర్భవించినట్లు కాన్పించదు. విష్ణుకుండినుల మొదటి శాసనములగు 'ఈపూరు' శాసనములలో 'శ్రీపర్వతస్వామి పాదభక్తులమని ఉండుటచేత వారు శ్రీశైలములోని లింగము లేక స్వామి అనుగ్రహంబున తమకు రాజ్యప్రాప్తిగల్గినదని భావించి ఆస్వామి ఆరాధనకు గడంగిరని నేను ఊహించుచున్నాను. ఇది స్వయంభూదేవలింగమని, సోమనాథాదికవులు పేర్కొనుట చేత, బహుశ యిది సహజముగా లింగాకారముగా నేర్పడి

యుండుటచేత దీని పూజకు విష్ణుకుండిన రాజులు ఆరంభించి
 రని తోచుచున్నది. వృద్ధమల్లికార్జునలింగమే ఈ లింగమని
 విద్వాంసుల అభిప్రాయము. కనుక క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దినాటికి
 శ్రీశైలముమీద లింగము ఒకటేగలదని దానిని శ్రీపర్వత
 స్వామి అని పిల్చుచుండిరని, తర్వాత క్రీ. శ. 6వ శతాబ్దిలో
 సోమవంశరాజైన చంద్రగుప్తునికుమార్తె 'చంద్రవతి' స్వామిని
 మల్లికా పుష్పములతో బూజించి, మల్లికార్జునుని పేరును
 వెలయించెనని, తన పేరుతో భ్రమరాంబ విగ్రహమును
 ఎవరో ప్రతిష్ఠించిరని చెప్పవచ్చును. గోవిందవర్మ(540-546)
 శ్రీపర్వతస్వామిని బేర్కొనుటచేత అప్పటికే లింగము గలదని
 చంద్రవతికాలము నాటికి ఆమె మల్లికా పుష్పములతో
 బూజించుటచేత, మల్లికార్జునస్వామి అని పేరు వచ్చినదని
 చెప్పవచ్చును. ఇంతకు క్రీ. శ. 6వ శతాబ్ది మధ్యకాలమునుండి
 'లింగము' శ్రీశైలముమీద కలదని చెప్పవచ్చును. బౌద్ధులు
 స్థూపములు నిర్మాణముచేసి పవిత్ర స్థలములుగాజేసి వానిని
 బూజించుండిరి. ఈ స్థూపములు లింగాకారముగా నుండుట
 చేత కాలాముఖి శైవులుకూడ లింగాకారముగారాళ్ళనుజెక్కి
 వానిని స్వామిగా బూజించసాగిరి. ఇట్లు బౌద్ధులస్థూపముల
 ననుకరించి, శైవులు లింగముల చేయుచున్నట్లు, వాని పూజ
 నారంభించినట్లు విద్వాంసులభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈ
 ఊహాసత్యముగానేఉన్నది. "కనూజగుప్తులుక్రీ. శ. 4-5 శతాబ్దు
 లలో, ఆనాడు వ్యాప్తిలోనున్న మహాయానబౌద్ధములోని
 విగ్రహారాధనను తమమతములో గలుపుకొనిరని, బౌద్ధస్థూప
 ములలో పాతిపెట్టిన శవముపైన మట్టిదిబ్బ పూజను కూడ.

హిందువులు కలుపుకొనిరని, ఇదియే 'లింగపూజ'యని శైవులు దీని కారంభకులని" 'హావెల్' మున్నగు విద్వాంసులు వ్రాసినారు. ఇది సత్యముగానే కాన్పించుచున్నది.

(Kanui Guptas-4th and 5th century-absorbed the prevailing Mahayana and Buddhist idol worship of the burial mound or votive Sthupa, has also been held to have been absorbed into Hinduism in the form of the worship of the Linga by Saivas. Havell- The ideals of Indian art-1911)

కనుక బౌద్ధులస్థూపాకారముల ననుకరించి, లింగాకారముల నేర్పరచి, శివపూజ నారంభించటము క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దములో నారంభమైనది. ఈ సమయములోనే బ్రాహ్మణమతము హిందూమతముగా మారుచున్నది.

(M. Sreenivasayyamgar-, From the beginning of the 5th century of our era, when Brahmanism was passing into Hinduism' Quoted by James Hastings in 'Encyclopaedia of religions Vol. 11.)

సముద్రగుప్తుని దక్షిణదేశ ధండయాత్రవలన (క్రీ. శ. 344) పల్లవులు చెల్లాచెదరై బలహీనులైరి. ఈ సమయములోనే మానవ్య గోత్రులు, హరితివంశీకులునగు బ్రాహ్మణులు, కదంబులనువారు శ్రీశైలారణ్యముననుండి రాజ్యస్థాపనచేసిరి. వారి మొదటి రాజధానివైజయంతి (వనవాసి) తర్వాత రెండవ రాజధాని 'పాలాశికా'. బృహత్ బాణులనుండి పల్లవసామంతులనుండి వీరు పన్నులు వసూలుచేసికొని పాలించసాగిరి. బలవంతులైనందున కదంబరాకుమార్తెల గుప్తులకు వాకాటకులకు పశ్చిమ గాంగుల కొసంగి తమ రాజ్యమును సుస్థిర

మొనరించుకొనిరి. వీరిలో చివర రాజైన 'మృగేశ్వరవర్మన్' పల్లవులతో గాంగులతో యుద్ధములు చేయుచుండెను. ఈయన విద్యాంసుడు. తన తండ్రి జ్ఞాపకార్థము ఒక జైన ఆలయమును (పాలాశిక) అను చోట నిర్మించెను. వీరు మతమును రాజకీయములలో జొప్పించినట్లు కాన్పించదు. వీరి కాలములో మైసూరు ప్రాంతమున జైనమతము వర్ధిల్లుచుండెను. ఆదిమ పల్లవులు "అప్పారు, సంబంధార్" వచ్చువరకు శైవమతమును స్వీకరించలేదు. వారు కూడ జైనమతము నాదరించుచుండిరి. అప్పార్, సంబంధార్ అనువారు క్రీ.శ. 6వ శతాబ్దిలో జైనుల వాదనలో నోడించిరి. రాజకీయములలో మతమును జొప్పించి బౌద్ధ జైనమతముల నణచి, అశ్వమేధ, రాజసూయ, నరమేధములను యజ్ఞముల జరిపి, అనేకమంది బౌద్ధ జైనుల వధించి, వారిస్థూప సంఘారామముల నాశనమొనర్చి, ఆయా చోట్ల శైవలింగముల ప్రతిష్ఠచేసినట్టి, శ్రీపర్వతస్వామిని తమ కులదేవతగా జెప్పుకొన్న, అమరావతిని రాజధానిగా జేసికొని పాలించిన విష్ణుకుండిన ప్రభువులు శ్రీశైలములో లింగప్రతిష్ఠ చేసియుండ వచ్చునని, లేదా ఆచోట సహజముగా ఏర్పడిన జ్యోతిర్లింగమును (పర్వతలింగమును) పూజించుట ఆరంభించిరని నేను తలంచుచున్నాను. మతసహనములేని ఈ ప్రభువుల మూలముగానే దక్షిణాపథములో బౌద్ధ-జైనమతములు ఖలమై పోయినవి.

పి. వి. జగదీశ అయ్యర్ తన గ్రంథములో (South Indian shrines) కృష్ణకు దక్షిణమున 'రుషభ గిరి' అను శ్రీశైలము లేక శ్రీపర్వతము గలదనెను. హిందువులు, బౌద్ధులు

దీనిని పవిత్రమైన దానినిగ జూచెదరనెను. రిషభ లేక శివుని పవిత్రమైన వృషభము తపసుచేసెనని, మల్లికార్జున భ్రమరాంబ ఆలయము వెలసెనని, శ్రీశైలరాజ్య అధికారి ఒక వృషభమును భృంగిని, బంగారు నిర్మితముల బహుమతిగా నొసంగెనని వ్రాసినారు. జాద్ధుల కెల్లు పవిత్రక్షేత్రమో ఈయన వ్రాయ లేదు. ఒహుశ నాగార్జునుని శ్రీఽర్వతమును గాంచి పొరపాటు పడియుండవచ్చును.

2. చంద్రగుప్తుడు, కుమారై చంద్రవతి కథ

(శ్రీ. శ. 6 వ శతాబ్దము)

స్కాందపురాణమునుబట్టి “చంద్రగుప్తి” యను పట్టణము గలదని, దానికి రాజు “చంద్రగుప్తుడని”, భార్య “విమలాదేవి” యని ఆయన కుమారై “చంద్రవతి”యని, ఆమెకు చిన్నతనమునుండి శివభక్తిగలదని, ఆమెను వివాహమాడుటకు పలువురు రాక్షసులు వచ్చినను, ఆమె నిరాకరించెనని, శ్రీశైల మల్లిఖార్జున స్వామియందు ఆమెకు భక్తియుండుటచేత ఆయనను మల్లెపూలతో నిచ్చలు పూజించుచు కాలము గడపెనని, తెల్లనిమల్లెపూలమాలికలు ధరించుటవలన పర్వతలింగమునకు, ‘మల్లికార్జున’ అను పేరుగల్గినదని (అర్జున= తెల్లనిది) ఆమె కోర్కె ప్రకారము స్వామి ఆమెను భార్యగా గ్రహించెనని, చంద్రవతి తనతోబాటు జనులను భక్తులుగా జేయుటచేత ఆమెకు “భ్రమరాంబ” యను పేరు గల్గినదని.

తెలియుచున్నది. ఈ పురాణగాథ క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్దాబ్దాని శిలాశాసనములోనికి కూడ ఎక్కినది. శ్రీశైలము కైఫీయ తులో గూడ (L. R. XVI) బ్రహ్మగిరి, కనకశృంగముల గూర్చి చెప్పుచు చంద్రగుప్త పట్టణము నిర్మించబడెనని, కుమార్తె చంద్రవతీదేవియని, 14 వండ్లతరువాత తండ్రి వచ్చెనని, మోహవేశములో నామెను దాకబోగా ఆమె శాపమిచ్చెనని ఉన్నది. ఇచ్చటి మల్లికా గుండము దక్షిణకాశి అనదగినదని ఉన్నది. ఈ పర్వతమునకు శ్రీపర్వత మని, లింగమునకు మల్లిఖార్జున లింగమని పేర్లుగల్గుటకు కారణములు అనేకములు చెప్పబడినవి. భ్రమరాంబాదేవి అనుపేరు గల్గుటకు కూడ కారణములు దేవీభాగవతము మున్నగుచోట చెప్పబడినవి. ఇంకను శ్రీ పర్వత పురాణాదు లందు ఈ పర్వత మహాత్మ్యము భిన్నభిన్న విధముల విర్ణయించబడినది. కాని యివి చారిత్రక దృష్టికోణముతో లిఖించబడవలెననునది, వీనిని వదలినాను.

ఇక వైనచెప్పబడిన చంద్రగుప్తుడెవరు ? ఆయన కుమార్తె చంద్రవతి ఎవరు ? ఈ విషయమును చారిత్రక ఆలోచనా సరళితో విచారించగా (Historic way of thinking) కొన్ని సత్యములు బయల్పడినవి. ఈ చంద్రగుప్తుడు మౌర్య చంద్రగుప్తుడని (క్రీ. పూ. 322-298) కొందరు వ్రాసిరి. కాని అది చారిత్రక సత్యము కాజాలదు. ఏలననగా మౌర్య చంద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథమునకు చరమదశలో వచ్చియుండెను. మగధదేశములో 12యేండ్ల తొమ్ము వచ్చినపుడు ప్రజల, పశువుల మరణములు కండ్లారచూడ జాలక 'భద్రబాహుడను' జైనగురు

వుతోగలసి మైసూరులోని శ్రావణ బెల్గోలాకేగి అచటనేమరణించి నట్లు జైనగ్రంథములు దెల్పుచున్నవి. (రాజావళికథ-కన్నడము) ఈయన పేరుతో చంద్రగుప్త పట్టణము కట్టబడుట కాని ఈయనకుమార్తె చంద్రవతియని కాని, ఈ మెత్తీశైలము లోని లింగమును బూజించుట కాని ఎచటను వ్రాయబడి యుండలేదు. కనుక పాల్కురికి సోమనాథకవి (క్రీ. శ. 14వ శతాబ్ది) వ్రాసిన వాక్యములు సత్యములుగావు. ఆంగ్లవిజ్ఞానసర్వస్వ ములోగూడదీని నాధారము చేసికొని విద్వాంసులు మౌర్యచంద్ర గుప్తునికూతురు స్వామిని మల్లికార్జునములతో బూజించెనని వ్రాయబడియున్నది. ("4th century B. C. the daughter of Chandra Gupta, that she presented Jessamine flowers") చంద్రగుప్తమునియని, మునిపతియని, చంద్రగిరియని చంద్రగుప్త బస్తియని క్రీ. శ. 600నాటి శాసన ముల బేర్లున్నవి. గుప్తవంశపు రాజైన చంద్రగుప్తుని పేరుతో చంద్రగుప్త పట్టణము కట్టబడెనని, ఈయన కుమార్తె "చంద్రవతి" యని, ఈమె మల్లికార్జున లింగమును బూజించెనని కొందరు వ్రాసిరి కాని యిది కూడ వాస్తవముకాదు. 1వ చంద్రగుప్తుడు కాని, 2వ చంద్రగుప్తుడుకాని ఈ ప్రాంతమును జయించెనని కాని, ఇచటకు వచ్చిరనికాని తెలుపుటకు శాసనాధారములు, గ్రంథాధారములు లభ్యముకాలేదు. తర్వాత గుప్తరాజులలో చంద్రగుప్తుని పేరే కనిపించదు. కనుక ఈ చంద్రగుప్తుడెవరు? విష్ణుకుండిన రాజు (ఈ రాజుల కాలము 350-611) మూడవ మాధనవర్మ (క్రీ. శ. 546-611) అత్యంత పరాక్రమోపేతుడు. ఈయన మహాకోసల

(ద. కోసల) వరకు తన రాజ్యమును విస్తరింపజేసెను. ఆ కాలమున సోమవంశీయులు ఉత్తరకళింగను “త్రివరనగరమును” రాజధానిగా జేసికొని పాలించుచుండిరి. త్రివరరాజు సోదరుడే చంద్రగుప్తుడు. (555 - 590) సోమవంశపు రాజైన చంద్రగుప్తుడు మాధవవర్మచే నోడింపబడి, తనకుమార్తె చంద్రవతి దేవి”ని విష్ణుకుండిన రాజగు శి ‘మాధవవర్మ కిచ్చి వివాహ మొనర్చెను. శాసనములలో నీయన “త్రివరనగర భవనగత పరమయువతీజన విహారణ రతిః” అని పేర్కొనబడెను. ఈయనకు “త్రిపురసుందరీప్రియుడు” అన్న బిరుదుకలదు. తర్వాత కళింగరాజు లీయనకు కప్పము చెల్లించిరి. ఈయన కుమారుడగు ‘మంచన భట్టారకుని’ కాంచీపురరాజు పల్లవసింహ విష్ణువు (560-600) ఓడించుటచేత విష్ణుకుండిన రాజ్య మస్తమించెనని చరిత్రకాగుల ఊహయొప్పున్నది. సోమవంశ రాజయిన హర్షగుప్తుడు సూర్యవర్మ కుమార్తెయగు ‘వాసతా దేవిని’ బెండ్లాడెనని తెలియుచున్నది. ఈ ప్రకారము వివాహ సంబంధములు కాన్పించుచున్నవి. చంద్రగుప్తు డోడించబడి, చంద్రవతిని మాధవవర్మకిచ్చిన తర్వాత ఆమెకువివాహమందు యిచ్చ తేకపోగా, ఆమె తల్లిదండ్రులతో బాటు శ్రీశైలమునకు దగ్గరగానున్న పాతాళగంగ, (నీలగంగ) ప్రాంతమున కేగి అచ్చట చంద్రగుప్తుని పేరులో నొక నగర నిర్మాణ మొనర్చి యుండ వచ్చును. పాతాళగంగకు వాయవ్యముగా ‘మల్లికాపురము’ అను పేరుగల చంద్రగుప్తు పట్టణము గలదు. అది ఇప్పుడు కూడ కలదు. దానినీ నాడు చెంచులు ‘ఈగలపెంట’ యని పిలుచున్నారు. స్కాందపురాణములోని చంద్రగుప్తు పట్టణ

మిదియే. క్రీ శ. 700 ప్రాంతపు విశాఖదత్తుని వాసస్థలము 'చంద్రగుప్తనగరులేకచంద్రగుప్తపట్టణము' యిదియే కావచ్చును. కొందరు మైసూరులోని 'చన్ రాయి' పట్టణమనిరి. పాతాళ గంగకు ఎగువను దక్షిణముగా 'చుండుపెంట' అను ఊరు గలదు. అది శ్రీశైలము ప్రాజెక్టుకు, కాఫర్ డామ్ కు చేరువనే యున్నది. ఆనాటి చంద్రగుప్తపట్టణము ఈనాడుశిథిలావస్థలో ఉన్నది. కొన్ని శిథిలమందిరములు, ఆలయములు, ఇండ్లతో నిది ఉన్నది ఉద్యోగస్థుల గృహములతో, విద్యుద్దీపములతో నేడిది శృంగారముగానున్నది. దీని వద్దకు హైదరాబాదు నుండి, అచ్చంపేట మున్నలూరు మీదుగా బస్సులు నడచుచున్నవి. బ్రహ్మచర్యవ్రతముతో గాలము గడుపుచు, చంద్రవతిదేవి ఈ పట్టణమునుండియే బయలుదేరి పాతాళగంగలో స్నానమాచరించి, పాత్రతో నీళ్ళు, మల్లికార్జునములు గైకొనిపోయి, జ్యోతిర్లింగమును లేక స్వయం భూదేవలింగమును (పర్వతలింగమును) బూజించి యుండవచ్చును. ఈ లింగము నేడు 'వృద్ధమల్లికార్జున లింగము' అను పేర పిలువబడుచున్నది. ఇది మూలశిలాలింగము. ప్రస్తుతము ఆలయమునకు ఉత్తరదిశలోనున్నది. సోమనాథుడు మున్నగు కవులు దీనిని 'స్వయంభూదేవ లింగ'మని పేర్కొనిరి. ఇది కొండలో సహజముగా లింగాకారముగా నేర్పడినదైన కావచ్చును, లేదా అరణ్యమును గొట్టించి బ్రాహ్మణాగ్రహారములుగా జేసినపుడు బుద్ధిసంపన్నుడైన ఒక ధీశాలి, శైవభక్తి తత్పరుడు అచట ఒక రాతిని లింగాకారముగా జెక్కించి, స్వయంభూదేవలింగమని పేర్కొని, దానికి పూజా పునస్కారము

లారంభించి యుండవచ్చును లేదా పాతాళగంగలోనుండి ఒక శైవుడు ఒక స్వయంభూలింగమును దెచ్చి భక్తి ప్రపత్తి వృద్ధి కాగలందుల కచట ప్రతిష్ఠించియుండవచ్చును.

మల్లికార్జున దేవుడు తనకొక ఆలయమును గట్టించు మని స్వప్నమున గాన్పించి చంద్రవతీదేవితో జెప్పగా నామె ఈ ఆలయమును గట్టించెనని, అచటనే శివభక్తురాలై జీవితశేషమును గడపెనని, గుప్తరాజుల తర్వాత వ్రాయ బడిన స్కాందపురాణాదులలోను, శ్రీశైల దేవాలయ ప్రాకారమునకు బయట ప్రక్కనున్న రెండు స్తంభముల మీద నున్న శాసనములలో లిఖించబడియున్నది. దీనిని బట్టి క్రీ.శ.6వ శతాబ్దపు ఉత్తరార్థములో చంద్రవతీదేవి మల్లికార్జునాలయమును గట్టించి యుండవచ్చును కదంబరాజులు దీనిని కట్టించిరనుట కాధారములులేవు. క్రీ.శ.5వ శతాబ్దమున వత్సర ప్రాంతమున కదంబరాజ్య ము స్తమించినది. త్రివరరాజు చంద్రగుప్తుడు(550-590) ఆయన కుమార్తె చంద్రవతీదేవి, ఈమెను బెండ్లాడిన శివ మాధవవర్మ (546-611) సమకాలీనులు. కదంబరాజ్య ము స్తమించుటకు పూర్వమువారిలో నెవరును మల్లికార్జున లింగప్రతిష్ఠగాని, ఆలయ నిర్మాణముగాని చేసిన ఆధారములు లభ్యముకాలేదు. అట్టి ప్రతిష్ఠలేమైన జరిగినచో క్రీ.శ. 450 ప్రాంతమున జరిగియుండవలెను. దీనికివిష్ణుకుండినులారంభకులు. చంద్రవతీ జీవితానంతరము ఈమె పేరుతో అనగా క్రీ. శ. 610 ప్రాంతమున భ్రమరాంబాలయమువెలసి యుండవచ్చును. హిందువుల దేవాలయ నిర్మాణాదులు క్రీ.శ. 3వ శతాబ్దిలో నారంభమైనట్లు గాన్పించుచున్నదని శాసనా

ధారమున ఐతిహాసిక లేఖకులు వ్రాయుచున్నారు. దేవాలయ నిర్మాణముయొక్క శకము దక్షిణ హిందూస్థానమున క్రీ. శ. 500 ప్రాంతమున ప్రారంభమైనదని మధుర, రామేశ్వరములలోని గొప్ప దేవాలయములలో నిది గాన్పించుచున్నదని, క్రీ. శ. 7వ శతాబ్దిలో బ్రాహ్మణమత పునర్వికాస మారంభమైనది లగా యతు, మొత్తము ఉపఖండమంతయు నూత్నమైన కళానైపుణ్యమును వాంఛించుచుండెనని, ఇతిహాస పురాణములనుండి వీనిని గైకొనుచుండిరని చరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు.

(Publication division - Temples of South India. P7 "The great era of temple building which started on modest lines about A. D. 500 and culminated in the great temple at Madhura or Rameswaram with the revival of Brahmanism in the 7th century, the entire sub-continent craved for new art forms based on familiar times from the epics and the Puranas")

ఇది సత్యముగానే యున్నది. కనుక క్రీ. శ. 6 వ శతాబ్దిలో మల్లిఖార్జునస్వామి దేవాలయ నిర్మాణము చంద్రవతిదేవి వలన జరిగెనని, తరువాత భ్రమరాంబాలయ నిర్మాణము చంద్రవతి అనంతరము జరిగెనని చెప్పవచ్చును.

(Madhava II-Epuru plates—"He ruled over Thrakuta and Malaya and was a great devotee of the Siva of Sriparwatha" - K. R. S - History of the Andhras.) మాధవ 2 యొక్క శివభక్తి నివి తెల్పును.

ఈ సోమవంశ చంద్రగుప్తుడు, చంద్రవతిదేవి కాక ఇంక నెవరికైన ఈ పేర్లు గలవా ? యని అనేక శాసనముల,

రాజుల సంబంధ బాంధవ్యముల బరిశీలించితిని కాని ఈ పేర్లెచట తగులలేదు. గుప్తచక్రవర్తి రెండవ చంద్రగుప్తునికి సమకాలీనముగానున్న వాకాటక రాజు 1వ పృథ్వీసేనుని (క్రీ. శ.(క్రీ.శ.348-375) సూనుడగు రెండవ రుద్రసేనునికి 375-395, రెండవచంద్రగుప్తుడు తనకుమార్తెయగు “ప్రభావతి గుప్త” నిచ్చి బహుశ క్రీ. శ. 390 ప్రాంతమున వివాహము చేసినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈమె కుమార గుప్తుని జ్యేష్ఠ సోదరీమణి. ఈమెపేరు చంద్రవతీదేవి కానందున, పైచంద్ర గుప్తుడు ఈ ప్రాంతములో నగరనిర్మాణము చేయనందున, వీరికేమి ఈ లింగముతో సంబంధములేదని దృఢముగా చెప్ప వచ్చును. పై రుద్రసేనుడు చనిపోగా ‘ప్రభావతిగుప్త’ యే తన కొమరుల కిద్దరికి గార్డీయనుగా (395-415) వ్యవహరించెను. ‘తాల్గుండి’ శాసనమునుబట్టి పశ్చిమ గాంగరాజు 1వ మాధవ (తాడంగల మాధవ) కదంబరాజగు ‘కాకున్ధవర్మ’ కూతురును పెండ్లాడెనని తెలియుచున్నది. కృష్ణవర్మ (కొందరు కాకున్ధవర్మ అనిరి) కూతురగు ‘అజితభట్టారక’ ను వాకాటక నరేంద్రసేనుడు పెండ్లాడెను. ఈమెయే 2వ పృథ్వీసేనునితల్లి. కాకున్ధవర్మ కూతురును గుప్తరాజున కిచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. వీరిలో నెవరు ‘చంద్రవతీదేవి’ కాన్పించలేదు. పశ్చిమ గాంగులు జైనులు. కదంబరాజులు బ్రాహ్మణులు. కదంబ చెట్టును తమ ఇండ్ల ఎదుటనుంచుటచేత వీరికి కదంబులను పేరు వచ్చినది. రెండుకనరాజల్లాలు, మైసూరు పడమటి భాగము వీరి ఏలుబడిలో నుండెను. వీరి రాజధాని వనవాసి. (వైజయంతి) ఈవంశము “త్రిలోచనకదంబ” తో నారంభము.

మయూరశర్మన్, గురువ్రవీరశర్మ, ప్రవచనము నేర్పుకొనుటకు కాంచీనగరములోని ఒక ఘటిక కేగిరి. అచట అశ్వశాలలో నుండు సేవకుడు ఎగతాళి చేయగా వీరు శాస్త్రములు వదలి, శస్త్రములచేపట్టి, శ్రీపర్వతము ఎదుట అడవిలో సైన్యములనుంచి మెరుపు యుద్ధమును సాగించి, పల్లవుల పైకి రాత్రివేళల దండెత్తుచుండిరి. పల్లవులోడి రాజీచేసికొనిరి. బాణరాజులు మున్నగువారి మీద పన్నులువేసి, కదంబులు రాజ్యమేలు చుండిరి. పల్లవులు వారికి 'పట్టాబంధ' నొసంగి వారి జోలికి రాకుండ వాగ్దానముచేసి, పశ్చిమసముద్రప్రాంతమును వారికి సర్వహక్కులతో నొసంగిరి. 'మయూర శర్మన్' (345-370) అను మొదటిరాజు తమ దేశములో బ్రాహ్మణులు తక్కువగానుండుట గమనించి, ఆర్యావర్తము నుండి బ్రాహ్మణుల రావించి, దేశమును 64 భాగములుగా విభజించి వారికొసంగెను. కాకుష్ఠవర్మ క్రీ. శ. 435-450 ప్రాంతమున గుప్త, గంగరాజులకు తన కుమార్తెల నొసంగెనని తాల్గుండిశాసనము తెల్పును. వీరు పల్లవరాజులకు బద్ధ విరోధులైయుండిరి. వీరు జైనమతాభిమానులై, జైనుల పోషించుచు అనేక ధర్మములొసంగిరి. వనవాసిలోని "మధుకేశ్వర" వారి కులదేవత. క్రీ. శ. 566 నాటికి పశ్చిమ చాళుక్యుల విజృంభణవలన కదంబరాజ్యమస్తమించెను. ఈ కదంబరాజులు శైవులనుటకుగాని, శివలింగముల బూజించిరనుటకుగాని, శ్రీశైలములోని స్వామిభక్తులనుటకుగాని ఆధారములులేవు. వీరి తాల్గుండి శాసనములో "శ్రీశైలము" అను నామము మాత్రము పేర్కొనబడెను.

పల్లవరాజులకు, విష్ణుకుండిన రాజులకు సంతతము విరోధములున్న, బౌద్ధ జైన మతముల నాశనమే వారి ప్రధానాశయము. పల్లవరాజులు 21 మంది “కంచి” రాజధానిగా జేసికొని కృష్ణకు దక్షిణభాగమంత క్రీ. శ. 200 నుండి క్రీ. శ. 630 వరకు పాలించిరి. వీరిలో రెండవ ‘శివస్కందవర్మ’ ధాన్య కటకము, విజయపురి, నాగార్జునకొండలను నాశనముచేసి, అశ్వమేధ, రాజసూయ యాగములుచేసి, బౌద్ధస్థూపములున్నచోట హిందూ ఆలయముల ప్రతిష్ఠ చేసిరి. వీరు శ్రీశైలస్వామిని ఆరాధించినట్లు ఆధారములు లేవు. ఆకాలమున కడప, కర్నూలు జిల్లాలను రేనాటి చోళులు పాలించిరి. వీరు స్వామిభక్తులని చెప్పవీలులేదు. విష్ణుకుండిన రాజులు పల్లవరాజుల నోడించి క్రీ. శ. 350 నుండి 610 వరకు రాజ్యపాలనచేసిరి. మాధవవర్మ మున్నగురాజులు అశ్వమేధ, రాజసూయాది యాగములు చేయుటయేగాక బౌద్ధులదగు అమరావతి స్థూపమును ధ్వంసముచేసి, ఆ స్థానములో ‘అమరేశ్వరాలయము’ను నిర్మాణ మొనర్చిరి. త్రిలోచన పల్లవుని, కరికాలచోళుడు, రెండవమాధవవర్మకలసి ఓడించిరి. వేదపండితులకు, గోదావరి తీరములో ననేక అగ్రహారము లిచ్చినది, విష్ణుకుండిన రాజులే. అగ్రహార, దేవాలయాది ప్రతిష్ఠలవల్ల విద్యాసంపన్నులైన బ్రాహ్మణుల కుపాధి హెచ్చుగా గలుగునని ఉద్దేశించి, అనేకచోట్ల బ్రాహ్మణాగ్రహారముల నొసంగిరి. శ్రీశైలముమీద శివలింగపూజ వీరికాలమునుండి ఆరంభమైనట్లు కాన్పించుచుండుటచేత, వీరే శ్రీశైలస్వామి పాదభక్తులమని చెప్పుకొనుటచేత రేనాటిచోళులు పల్లవులు,

ఈవిషయమును పేర్కొనకుండుటచేత క్రీ. శ. 450 ప్రాంతము నుండి శ్రీశైలస్వామి పూజ ఆరంభమని, క్రీ. శ. 550 నుండి చంద్రవతీదేవి పూజవలన భ్రమరాంబపూజ ఆరంభమని నేను తలంచుచున్నాను.

3. శ్రీ శై ల రా జ్య ము

క్రీ.శ. 5వ శతాబ్దమునుండి, ఇచటఅరణ్యము ఛేదించ బడి ఒక పట్టణమేర్పడినట్లు కాన్పించుచున్నది. చోళులు, పల్లవులు, కదంబులశాసనములలోను, తమిళగ్రంథములలోను, కైఫీయతులలోను, “శ్రీశైలము” పేరు కాన్పించినది. శ్రీనాథుని కాలమునాటికిది గొప్పపట్టణమని చెప్పవచ్చును. ఇదిఒకప్పుడు గొప్పనగరమని, ఇచటశిథిలముల, ప్రాచీన పట్టణముల, కోట గోడల, పవిత్రమైన ఆలయముల, చెరువుల, బావుల జూచి నపుడు ప్రాచీన పౌరులు మహాన్నతభాగ్యము ననుభవించి రని చెప్పవచ్చును.

(Kurnool Dt. manual-P 5 ‘Srisaila plateau which is in the vicinity of the above was in former times inhabited. The remains of ancient towns, fort walls, sacred temples, revived tanks and walls testify to the prosperity of the former residents.”)

ఈమైదానము నెల్లూరు, కృష్ణాజిల్లాల వారికి పశువుల బీడుగాఉండెడిది. క్రీ. శ. 16వశ.రాగిశాసనములలోశ్రీశైలము తీర్థయాత్రాస్థలముగా పేర్కొనబడినది. శివాజిగోపురమునకు

వాయువ్యదిశగా నరణ్యములో బయనించగా నచట ఆలయములు, గుళ్ళు, శాసనములు కాన్పించినవని, నామిత్రుడొకడు చెప్పినాడు. ఈ శిథిలమందిరభాగములన్ని శ్రీశైలరాజ్యమునకు ముఖ్యనగరమైన శ్రీశైల పట్టణమునకు జెందియున్నవని చెప్పవచ్చును. కడప, చాగలమర్రి, సిరువేలు, నంద్యాల, శ్రీశైలముగలసి శ్రీశైలరాజ్యముగానున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. అచ్యుత దేవరాయలకాలములో (క్రీ. శ. 1530) నిది ఆయన 17 రాజ్యములలో నొకటిగా గాన్పించినది. కృష్ణరాయల కాలములో శ్రీశైలరాజ్యమునకు ప్రత్యేకాధికారి 'చంద్రశేఖరు' డుండెను. క్రీ.శ. 1839 నాటికిది బ్రిటిష్ వారి హస్తగతమైనది.

4. సాహిత్యములో శ్రీశైల ప్రశంస

ఆంధ్రభాషలో మొదటిసారిగా శ్రీశైల ప్రశంసచేసిన కవీంద్రుడు “నన్నయభట్టు”. (క్రీ. శ. 1000-1050) అర్జునుని తీర్థయాత్రా సందర్భములో “వాగనుశాసను” డిట్లు వ్రాసెను.

దక్షిణగంగ నాదర్ద్రయు నొప్పిన
 గోదావరియు జగద్రాదియైన
 భీమేశ్వరంబును బెడగగుచున్న శ్రీ
పర్వతంబును జూచి యుర్విలోన
 ననఘమై శిష్టాగ్రహార భూయిష్టమై
 ధరణీసురోత్త మాధ్వరవిధాన
 పుణ్యసమృద్ధమై పొలుచు వేగీదేశ
 విభవంబుఁ జూచుచు విభుడు దక్షి

ణాంబు రాశితీర్థంబున కరిగి దురిత
హరియైన కావేరీ మహాసముద్ర
సంగమంబు భూసురేశ్వరుల కభిమ
తార్థదానంబు నేసి కృతార్థుడగుచు.

అని శ్రీపర్వతంబును బేర్కొనెను.

కవిరాజ శిఖామణి నన్నెచోడుడు క్రీ.శ. 1100-1135
తన 'కుమారసంభవము'లో తనగురువగు 'జంగమమల్లయ'ను
శ్రీ శైలముతోబాటు వర్ణించెను. 'శ్రీనగోత్తుంగమణి శ్రీ
సంగత మల్లికార్జున దేవతాకంబై జగంబులం బ్రత్యక్షంబై
ప్రవర్తిల్లుట జంగమ మల్లికార్జున దేవుండై' తన గ్రంథమును
గురువగు 'జంగమమల్లయ' కంకితమిచ్చుచు గురువుకు, మల్లి
కార్జున దేవున కభేదము జెప్పెను.

చ॥ గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికి గృతిచెప్పిపుణ్యమున్
వరమును దేజముం బడయవచ్చు జగంబులనిశ్చయంబు మ
ద్గురువును నిష్టదైవమునుగూర్చు నిజేశుడు దాన నాకుగా
కొరునకునిట్లునేకురునెయొక్కటలాభములెన్నియన్నియున్.

దీనినిబట్టి గురువు, ఇష్టదైవము, నిజేశుడు అందరు ఒకేపేరు
గలవారని, తనకు గాక మరెవ్వరికి యిట్టి లాభము చేకూర
దని నన్నెచోడుడు వ్రాసెను. ఈ 'జంగమమల్లయ' శ్రీశైల
ములోనే తన జీవితశేషము గడపెను.

శైవకవి "పాల్కురికి సోమనాథుడు" తన బసవ
పురాణములో పండితారాధ్య చరిత్రలో శ్రీశైల ప్రశంస
చేసెను. ఈ రెండు గ్రంథముల నీయన త్రిపురాంతకము

లోను శ్రీశైలములోను ఉండి రచించెను. బసవ పురాణము .
తృతీయాశ్వాసములో

“శ్రీ గిరి కేగి సచ్చింతా సమాధి
నాగిరిబిల్వ వనాభ్యంతరమున.”

అనికలదు. పిడపర్తి సోమన తన బసవపురాణములో “ఒల్లక
శ్రీగిరి కరిగి మహాలాసత నచట యోగయుక్తుండగుచో.”
అనెను.

యట్టి శ్రీగిరి పడమట నమరుచుండు
మేటి సంపదఁ బొదలి కర్ణాటకంబు.

అని బసవపురాణములో గలదు. “సకలేశ మాదిరాజయ్య
కూడ కల్యాణి కటకములో బసవని కలసి, తర్వాత శ్రీపర్వతము
మీద ఉండి అచటనే మరణించెను.” తమిళ, కర్ణాట, ఆంధ్ర,
మహారాష్ట్ర దేశములవారు మహాశివరాత్రికి శ్రీశైలమునకేగు
చుండిరి. పండితారాధ్యచరిత్ర పర్వత ప్రకరణములో శ్రీగిరి
వర్ణన గలదు.

సింగిరి మల్లికార్జునకె
ప్రాణేశ, నెమగె, శ్రీపర్వత దొడయ
మాణిదె నిన్నిభో మల్లికార్జునకె
సింగిరి మల్లయ్య ! శరణెన్నిరయ్య !

మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు “శ్రీ మల్లికార్జున శతకము” రచిం
చెను. దానిలో నొక పద్యమిట్లున్నది.

ఉ॥ లోకములెల్ల నీ తనువులో నివ, నీవట ఎంతగల్గుదో
నాకప పద్మసంభవ జనార్దనులాదిగ నెల్ల పెద్దలున్

నీ కొలదింత యంత యననేరక మ్రొక్కదొడంగిరన్న ని
న్నే కరణీన్ న్నుతింతు పరమేశ్వర శ్రీగిరిమల్లికార్జునా.

శివపర్వత మల్లికార్జునా! అనుదాని మకుటమిట్లున్నది.

ఉ॥ శ్రీపతి వాక్పతి ప్రముఖదేవతగళో వేదసారవా
గ్రూప గళింద కాణదిహ శైవమహాత్వమలస్పబుద్ధియిం
రూపినలాసమర్థన కృతార్థన దంతహనల్ల దిర్క్చి
ద్రూపన వాచ్యనం నుతిపనై శివపర్వత మల్లికార్జునా॥

భక్తులు మల్లికార్జునుని ప్రార్థించు విధానమును “పాల్కురికి
సోమనాథకవి” పండితారాధ్యచరిత్రలో నిట్లు వ్రాసెను.

“చిక్కుచు మోకాళ్ళ జేతులూదుచు
వంగుచు వ్రాలుచు తొంగుచుఁ జనుచు
చేదుకో మల్లయ్య చేదుకొమ్మనుచు
గనుకని పాటలగట్టి పాడుదుము.”

అట్లే కోటప్పకొండ ఎక్కునపుడు ‘చేదుకో కొటయ్య’ అని
పాడుచుందురు.

పాల్కురికి సోమనాథుడు తన బసవపురాణములోనిట్లు
వ్రాసెను.

‘సకల తీర్థములకు జనయిత్రి యగుచు
బ్రకటింప నొప్పు శ్రీపర్వతేంద్రంబు.’

త్రిపురాంతకమున “మహేశ్వరులు” కూర్చుండిరి. సోమన.
పండితారాధ్య చరిత్ర వ్రాయ సంకల్పించెను.

కరమొప్పు దక్షిణకైలాసమనగ
జను సర్వపర్వత సార్వభౌమాధ్య

తను బేర్చు శ్రీగిరింద్రంబు దానవియు

ఆ శ్రీశైలశిఖర

కలితత్రిలోక విఖ్యాతయశః ప్ర

పూర్తియకా శ్రీస్వయంభూలింగ చక్ర

వర్తి.....శ్రీమల్లికార్జున లింగ

మూర్తి యొప్పురు సమున్నత మహిమ॥

త్రిపురాంతకములో సోమన బసవ పురాణము వ్రాసెను. (1267) మల్లికార్జునమంటప స్థలిలో శివగోష్ఠీసందర్భమున మహేశ్వరులుండ వారు పండితారాధ్యచరిత్ర వ్రాయుమన సోమన ఆరంభించెను. 'నాగులూటి శేషనారాధ్యుడు' నాగ లూటివాసి. ఈయన 'శ్రీపర్వత పురాణము' అను 6 ఆశ్వాసముల గ్రంథము రచించెను. 'పిడపర్తి సోమనాథకవి', చామరు సను కర్ణాటకకవి రచించిన 'ప్రభులింగలీల' అను గ్రంథమును ఆంధ్రభాషలోని కనువదించెను. అల్లమ ప్రభుని లీలలు, శ్రీశైలవృత్తాంత మీ గ్రంథమున గలదు. చక్రపాణి రంగనాథకవి "శ్రీగిరినాథ విక్రమము" అను గ్రంథమును రచించుచు శ్రీశైలక్షేత్రమును వర్ణించెను. ఈయ నింకను మల్లికార్జునుని బ్రశంసించుచు కొన్ని గ్రంథములు వ్రాసెను. పైవానిని నేను చూడలేదు.

ఇంకను శ్రీగిరికవి 'శ్రీగిరిశ' అను మకుటముతో నొక శతకమును, శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును గ్రంథమును రచించెనని, అక్కనార్యుడనుకవి "శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును" రచించి శ్రీశైలమల్లికార్జునుని కంకిత మిచ్చెనని, క్రీ. శ. 1750 ప్రాంతమున "అత్తలూరి పాపకవి" శ్రీశైలఖండమును రచిం

చెనని 'నూతలపాటి పేరరాజు'గారు వ్రాసిరి. శ్రీనాథుని శివ రాత్రి మాహాత్మ్యమును నేను జూచినాను. పింగళి సూరన్న తన 'ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము' ను తన తండ్రికే కృతి యొసంగి అట్లొసంగుటకుగల కారణముల నిట్లు వ్రాసెను.

మ. గయలోఁ గాశిప్రయాగ శ్రీగిరిని గంగాద్వార, నీలాచలో జ్వయినీద్వారకలంద యోధ్యమధురన్ సంస్తుత్యపుణ్యస్థలా గ్రియతన్ వెండియుమించునైమిశకురుక్షేత్రాదులందర్పణ శ్రీయచేనాపినతమ్ముడైరనయొనర్చెన్ దండ్రికాహ్లాదమున్.

పరలోకములోని తండ్రులకిట్లు తర్పణము లిడుటచేత వారు ఆనందము చెందుదురని ప్రాచీనులు నమ్ముచుండిరి.

ఒకకవి శ్రీశైలము నిట్లు వర్ణించెను.

రస, రత్న, ధాతుకందర

మసమాంబక మందిరంబు - సకలైశ్వర్య

ప్రసవావనదము - భ్రమరా

వసధానము శ్రీ గిరీశ్వరము గిరిపంక్తిన్.

విన్నకోట పెద్దనకవి తన 'కావ్యాలంకార చూడామణి' లో నిట్లు వ్రాసెను.

క॥ ధరశ్రీ పర్వత, కాశే

శ్వర, దక్షిణరామ సంజ్ఞవరలఁ ద్రివాలిం గా

కరమగుట నాంధ్రదేశం

బగుదారఁ ద్రిలింగదేశ మనదగు గృతులన్.

అప్పకవికూడ శ్రీశైల ప్రశంస చేసెను.

శ్రీనాథుడు కాశీఖండమున నీక్షేత్రము నిట్లువర్ణించెను:-

“రససిద్ధి, రసాయనసిద్ధి, మూలికాసిద్ధి, పాదుకాసిద్ధ్యా
దులగు సిద్ధితేత్రంబుల చేతను, శోభితంబై దివ్యామృత
నిర్మల శ్రీస్వయం జ్యోతిర్లింగ మూర్తియగు మల్లికార్జున
శ్రీమన్మహాదేవునకు నిలనివాసంబై యధిరామంబై దివ్యంబు
నగు శ్రీశైలంబు జేరవచ్చె.”

బ్రాహ్మణ సంకల్పములో నిట్లున్నది :

‘శ్రీశైల శిఖరాగ్ర...చంద్రగుప్త నిరుపమ సంభ్రమ
చంద్రవతీ కన్యాపుష్ప...శిఖరేశ్వర, హాటకేశ్వర, ఘంటా
సిద్ధేశ్వర...బహుదివ్యోషధీనాం’... విశల్యకరణీ, సౌవర్ణ
కరణీ, సంధానకరణీ, సంజీవకరణీణ్యాది దివ్యమూలికాదీనాం.

కల్పతరు, కామధేను, చింతామణి, స్వర్ణవేధి అనువీనిని
బట్టి అచటి దివ్యతేత్రముల, మూలికల పేర్లు కాన్పించును.
‘శ్రీగిరీశ్వరసన్నిధానౌ’ అని కలదు. సంస్కృతగ్రంథములలో
మహాభారతములోను, స్థాంద, బ్రహ్మాండ, వాయు, మత్స్య, పద్మ
శివ పురాణములలో శ్రీశైలము పేరు కాన్పించినది. శ్రీశైల
ఖండము (3426) శ్రీశైలస్థల రహస్య వివరణము (3432) అను
గ్రంథములుగలవు. పురాణముల నన్నిటి బరిశీలించిన ఒక
విద్వాంసు డిల్లు వ్రాసెను. (V. K. Ramachandra Dikshit
Puranic Index III) శ్రీపర్వతమొక కొండయని, భారత
భూమిలోగలదని, శివునికి ప్రియమైన శ్రాద్ధాది క్రియలుజరుపు
టకు అర్హమైనదని ఈయనవ్రాసెను. గుప్తరాజులకాలములో
పురాణరచన ఆరంభమని విద్వాంసులు వ్రాయుచున్నారు.
కనుక క్రీ. శ. 5వ శతాబ్ది నాటికి ప్రజలు శ్రీశైలము నెరింగి
రని, తీర్థయాత్రాస్థలముగా గుర్తించిరని చెప్పవచ్చును. ‘రస

శత్రుత్వము' అను వైద్యగ్రంథములో గూడ శ్రీశైలముపేరు కాన్పించుచున్నది. రసఖండము, రసేంద్రఖండము, వాదఖండము, రసాయనఖండము, మంత్రఖండము అని దీనిలో 5 భాగములున్నవి. నిత్యనాథసిద్ధుడు, సిద్ధనాగార్జునుడు అను వారు రసరత్నాకరమునువ్రాసిరి. నిత్యనాథుని రసరత్నాకరములోని రసాయనఖండములో నిచటిమూలికల, రాశు, మట్టి వర్ణనగలదు. రసాయనఖండమునుబట్టి చూడగా ఇచట నొక పరిశోధనాకేంద్రముగలదని చెప్పవచ్చును. బౌద్ధాధారములలో శ్రీశైలముపేరు పలుమార్లు తగులుచున్నది. భారతదేశములోగల ద్వాదశలింగములలో శ్రీశైలము పేర్కొనబడుచున్నది.

1. సోమనాథ (సౌరాష్ట్ర) 2. మహాకాశేశ్వర (ఉజ్జయిని) 3. మల్లికార్జున (శ్రీశైలము) 4. అమరేశ్వర (ఓంకార మంఠాత) 5. వైద్యనాథ 6. భీమశంకర 7. రామేశ్వర (రామేశ్వరము) 8. నగేశ (దారుకావనం) 9. విశ్వేశ్వర (కాశీ) 10. త్ర్యంబక 11. కేదారేశ్వర 12. ఘృశునేశ. ఇంకను శైవక్షేత్రములు అని పేర్కొనబడిన 1. శ్రీపర్వతము 2. ద్రాక్షరామము 3. కాశేశ్వరములలో శ్రీపర్వతము ముఖ్యమైనది. వీనిని బట్టియే 'త్రిలింగ' యనుపేరు వచ్చినదని కొందరు వ్రాసిరి. 'శ్రీశైలశిఖరం దృష్ట్వా పునర్జన్మ నవిద్యతే' అను ఆర్యోక్తి చాలకాలమునుండి వచ్చుచున్నది. శంకరాచార్యుల వారువ్రాసిన 'ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగ స్తోత్రములో శ్రీశైల ప్రశంస గలదు.

శ్రీ శైల సంగే విబుధాతిసంగే

తులాద్రి తుంగేఽతిముదా వసంతమ్

తమర్జునం మల్లిక పూర్వమేకం
నమామి సంసార సముద్ర సేతుమ్.

ఇంకను శ్రీశైల శిఖరమును దర్శించిన మాత్రమున
జన్మరాహిత్యము గల్గునని ఆర్యోక్తి గలదు.

“దర్శనా దేవ శ్రీశైలే పునర్జన్మ న విద్యతే.

‘భ్రమరాంబావృకము’ అను చిన్న పుస్తకములో ‘భ్రమరాంబాదేవి’ ప్రశంస గలదు. “శిక్షచేతువు క్రూరజనులను శ్రీగిరి భ్రమరాంబికా!” అను పద్యపాఠములో భ్రమరాంబ స్తవముగలదు. ఇంకను కన్నడ భాషలో అక్కమహాదేవి, అల్లమ ప్రభువు, సిద్ధరామన్న మున్నగు వారు వ్రాసిన తత్వములు గలవని పండితులు వ్రాసినారు. అందు శ్రీశైలప్రస్తావన గాన్పించుచున్నది. ‘హేమారెడ్డి-మల్లమ్మపురాణము, రేవణసాంగత్యము, శివరాత్రి మహిమ, రేణుక విజయము, అక్కమహాదేవి రగడ మున్నగు కన్నడ గ్రంథములలోను ఈ ష్టేత్రమహిమ వివరింపబడినది’ అని శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు ‘తన శ్రీశైలక్షేత్రము’ అను గ్రంథమున వ్రాసినారు. ఈ కన్నడ గ్రంథములను నేను చూడలేదు.

తమిళములో ‘తేవారం’ (దేవహారము) అను గ్రంథములో అప్పర్, సుందర్, సమ్మందర్ అనువారు రచించిన పద్యములు గలవు. వీరు శ్రీశైలక్షేత్రమును బ్రశంసించిరి.

ఈ ప్రకారము సంస్కృత, ఆంధ్ర, కన్నడ, తమిళ భాషలలోని గ్రంథములలో శ్రీశైల ప్రశంసగలదు. ఆయా సందర్భములలో శాసనములలో నీవేరెట్లు ఉదాహరింపబడినది వ్రాయబడినది.

5. తే వ రం

(క్రీ. శ. 7వ శతాబ్దము)

క్రీ. శ. 6వ శతాబ్దములో జైనమతము వృద్ధిలో నుండెను. 1వ మహేంద్రవర్మ (క్రీ. శ. 600-630) మొదట జైనుడు. ఈయన 'మత్తవిలాసప్రకరణము' లో కాపాలికుల, పాశుపతుల విమర్శించెను. కొండరాశ్మితో దేవాలయము లారంభముచేయుటయు ఈయనకాలములో నారంభమాయెను. 'అప్పార్' అను శైవయోగివలన 'మహేంద్రవర్మ' అను పల్లవ రాజు శైవుడాయెను. సంబందార్ అను శైవయోగికూడ జైనుల సిద్ధాంతముల ఖండించుచు మధుర ప్రాంతముల దిరుగు చుండెను. అప్పార్ (తిరునావుక్కారసర్) పల్లవదేశములో శైవమత ప్రచారము చేయుచుండెను. అప్పార్, సంబందార్, సుందరార్, అనువారు కొన్ని భక్తిరస సంబంధమగు పద్యములు రచించిరి. ఇవియన్ని 'తేవరం'లో నున్నవి. శ్రీశైల మల్లికార్జునస్వామిని గూర్చి పాడిన పద్యములు 'తేవరం'లో నుండుటచేత, అప్పార్, సంబందార్ అనువారు శ్రీగిరిస్వామిని దర్శించిరని స్పష్టముగా జెప్పవచ్చును. మాణిక్యవాచకర్ అను మరియుక శైవభక్తుడు 'తిరువాచకము' అను గ్రంథమును లిఖించెను. ఈయన శ్రీశైలస్వామిని జూచినట్లు అందు లేదు. కనుక శ్రీశైల దేవాలయము ప్రథమముగా నేర్పడిన తరువాత, క్రీ. శ. 7వశతాబ్దములో ప్రథమపర్యాయము శ్రీశైల స్వామిని దర్శించిన భక్తులు, 'అప్పార్, సంబందార్' అను వారుగా గాన్పించుచున్నారు. మహేంద్రవర్మ గొప్ప మేధావి.

యని, సైనికుడుగానుండి కవియాయనని, సంగీత విద్వాంసుడని, శిల్పియని. మతసంస్కర్తయని, కాలాముఖుల ఆచారముల దన గ్రంథమున బేర్కొన్నవాడని, ఈయననుగూర్చి విద్వాంసులు ప్రశంసించిరి. ఈయన కాలమున శైవభక్తుల గేయములు తేవరములో గూర్చబడినవి.

6. శ్రీ శంకరాచార్యులు

(శ్రీ. శ. 783-820)

నుండన విశ్రుని ఓడించిన తర్వాత, శ్రీ శంకరుడు ఆయనను సురేశ్వరాచార్యుడను పేరుతో శిష్యుడుగా స్వీకరించి దిగ్విజయమునకు బయలుదేరెను. ఈయన వెంట ఇతర శిష్యులుకూడ నుండిరి. కొంతకాలమునకు శంకరుడు శ్రీశైలమునకు జేరెను. హాటకేశ్వరముకు దగ్గరగా ఈయన తపస్సుచేసికొనెను. (పాలధార, పంచధార-మట్టిచెట్టుగలదు) మనోహరమైన ఈ ప్రదేశములోజేరి, శ్రీశైలమల్లికార్జునుని, భ్రమరాంబను నేవించి, మల్లికార్జునునిమీద “శివానందలహరిని” ‘భ్రమరాంబమీద’ భ్రమరాంబాష్టకమును రచించెను. శివానందలహరిలోని రెండుశ్లోకములలో శంకరుడి తీత్రమును ప్రశంసించెను.

సంధ్యారంభ విజృంభితం శ్రుతిశిరస్థానాంతరాధిష్ఠితం
సప్రేమ భ్రమరాభి రామమసక్యత సద్వాచనాశోభితం
భోగీద్రాభరణం సమస్త సుమనః పూజ్యంగుణావిష్కృతం
జేవే శ్రీగిరి మల్లికార్జున మహాలింగం శివాలింగితమ్.

క్రీ. శ. 8 వ శతాబ్దమున నీ ప్రాంతమున 'కాపాలికులుండిరి. వారినిగూర్చి మహేంద్రవర్మ (క్రీ. శ. 600-650) అనుపల్లవ రాజు తన 'మత్తవిలాస ప్రహసనము'లో నుల్లేఖించెను. 'కాపాలి' పేరుతో వీరు శివునారాధించుచు నగుల బలి యిచ్చుచుండిరి. "హుయాన్ సాంగు" వ్రాతలబట్టికూడ ఆయన లోకాయతుని 40 వాదనల ఖండించెనని, హర్షునిసభలో భూతులు నిర్గ్రంధులు, కాపాలికులు, సాంఖ్యులు, వైశేషికులుండిరని తెలియుచున్నది. ఒకనాడు శ్రీశైలములో శంకరుడు ధ్యాన నిమగ్నుడై యుండెను. కర్ణాటక ప్రాంతము కాపాలికా కీర్ణమై యుండెను. ఒక కాపాలికుడచట కేతెంచి, శంకరుని సుందరాకృతిని గాంచి, ఆనందము జెంది 'కాపాలికి దగిన నరబలి దొరకేనదని, మనంబున దలచి, శంకరుని ధ్యానము నుండి లేపి, ఒక చక్రవర్తి శిరంబునుగాని, గొప్పసన్యాసి తలనుగాని ఒసంగినచో 'కాపాలి' దేవుడు ప్రత్యక్షమగునని చెప్పి అతనిని బలియిచ్చుట కనుమతి కోరెను. శంకరుడు మందస్మిత సుందర వదనారవిందుడై, తనకు సంబంధించినంత వరకు తనకెట్టి అభ్యంతరములేదని, తనశిష్యులేదైన అభ్యంతరము పెట్టవచ్చని, వారిని దొలగించు ఉపాయము చేసికోవలె ననిచెప్పెను. కాపాలికుడు దీని కంగీకరించి, ఒక ఖడ్గమును దెచ్చి శంకరుని శిరంబును ఖండింప బోయెను. ఆ సమయమున శంకరుని శిష్యుడు "పద్మపాదుడు" ఆయనకు రక్షకుడుగానుండెను. తన గురువు కేదో ఆపదగల్గనున్నదని ఆయన యోగశక్తివలన నెరింగి, నృసింహ మంత్రమును జపించి శంకరుని చెంత కరిగెను. లక్ష్మీనృసింహస్వామి వెంటనే

ప్రత్యక్షమై, కాపాలకుని దేహమును ఖండించి, శంకరుని కాపాడెను. నరసింహస్వామి సగము సింహము, సగము మనుష్యుని ఆకృతిలో నుండెను. శంకరుడు చూచి ఆనందించి ఆశువుగా ‘నృసింహస్తోత్రమును’ జదివెను. తరువాత అహోబలమేగి నృసింహస్వామిని దర్శించి వచ్చెనని కొన్ని గ్రంథములు, శ్రీశైలమునుండి గోకర్ణమేగెనని కొన్ని గ్రంథములు తెల్పుచున్నవి. ‘చిద్విలాసేయ శంకర విజయము’ లోను, ఆనందగిరి శంకర విజయము’ లోను శంకరుడు శ్రీశైలమును దర్శించిన వృత్తాంతము గలదు.

శంకరుని జన్మ తేదీని గూర్చి భిన్నాభిప్రాయములు గలవు. ‘శంకర మందార సౌరభమును’బట్టి ఈయన క్రీ. శ. 788 విభవనామ సంవత్సర వైశాఖ శు. 10 న జన్మించెనని తెలుచున్నది. పాశ్చాత్య విద్వాంసు లనేకులు దీని నంగీకరించిరి. కనుక శంకరుని శ్రీశైలయాత్ర క్రీ.శ. 815 ప్రాంతమున జరిగి యుండును. కాపాలికుడు శంకరుని వధించబోయిన వృత్తాంతము ‘ఉజ్జయినీ’ప్రాంతమున జరిగెననికొన్ని గ్రంథములు వ్రాయుచున్నవి; కాని శ్రీశైలప్రాంతముననే జరిగెనని నేను తలంచుచున్నాను. ‘శ్రీశైలశిఖరం దృష్ట్వా పునర్జన్మ వివర్జితీ’ అని చాలకాలమునుండి వినవచ్చుచున్నది.

శ్లో॥ శ్రీశైల శృంగే వివిధ ప్రసంగే

శేషాద్రి శృంగేఽపి సదావసంతమ్

తమర్జునం మల్లిక పూర్వమేనం

సమామి సంసార సముద్రసేతుమ్.

శంకరులవారు శ్రీశైలమును గూర్చి యిట్లు గానముచేసిరి.

సిద్ధిం తథా విధమనో నిలయాం సమాధౌ
శ్రీశైల శృంగకుహరేషు కదోపలపేన్ద్ర్య
గాత్రం యదామమంతా పరివేష్టయాతి
కర్ణే యదా విరచయంతి ఖగాశ్చసిద్ధమ్॥

నాదేహమును శ్రీశైలములో మొలచిన తీగలు ఎపుడు
కప్పునో, నా చెవిగూడలలో గూళ్ళుకట్టుకొని ఎప్పుడుండునో!
శ్రీశైలశిఖరములోని గుహలలో మనోలయము అయ్యే
సమాధిసిద్ధిని ఎపుడు పొందుదును ?

7. కల్యాణి ప్రభువు త్రైలోక్య మల్లవాళుక్యుడు

(క్రీ. శ. 1058)

శ్రీశైలమును దర్శించిన రాజులలో మొదటివాడు ఈ ప్రభువుగా గాన్పించుచున్నాడు. క్రీ. శ. 1058 మాఘ
బ. ౨ న ఈ స్వామిదర్శనము చేసికొన్నట్లు శాసనాధార
ములు లభ్యమగుచున్నవి. స్వామికి కొన్ని ఈనాము
లిచ్చుటయే కాక, యాత్రికులమీద పన్నులు వసూలుచేయు
ఏర్పాటొనరించెను. ప. చాళుక్యరాజు సోమేశ్వర త్రైలోక్య
మల్ల (క్రీ. శ. 1042-1058) చోళరాజ్యమును జయించి,
కాంచీనగరమును దగ్ధముచేసి, కంచి చోడరాజు నోడించి
కుంతలదేశ దక్షిణసరిహద్దులలోనికి బ్రవేశించెను. వెనుకకుతిరిగి
సిద్ధవాడినాడు (సిద్ధవటం) దాటి తన ముఖ్యసేనానికి కొన్ని

గ్రామములొసగి శ్రీశైలమున కేగెను. అచట ఈయన భార్య “మొలాలదేవి” ఒక సత్రమును స్థాపించి, వేదపఠనమునకొక పాఠశాల నేర్పరచి, వీని పోషణార్థము శివపురము, జూటూరు, కలుగొట్ల గ్రామముల నొసంగెను. ఈయన కుమారుడు ‘భువనైకమల్లుడు’ ఈ దానమును తిరిగి స్థిరపరచి, (క్రీ. శ. 1059) ఎర్రమరం గ్రామ ఆదాయమును గూడ పైవానికి జేర్చెను. 1922మార్చి Annual Epigraphలో నీ విషయము గలదు. “ప. చాళుక్య ప్రభువు 1వ సోమేశ్వరుని పట్టమహిషి మొలాలదేవి, సేనాని, బల్లవరుస అనువారు శ్రీశైలములోని మల్లికార్జునదేవుని, పాతాళగంగను దర్శించి, కాలాముఖ చార్యుడగు గంగరాశి భట్టారకుని శిష్యుడగు ‘సురేశ్వర పండిత దేవుని’ హస్తములలో నుదకమును బోసి, దేవుని ఎదుట అనేక దానధర్మములు చేసిరి. ఈ ఆచార్యుడు మోసంగిలోని బ్రహ్మేశ్వర ఆలయమునకు ప్రధాన అర్చకుడు. రెండవ సోమేశ్వర భువనైకమల్లుడు కూడ (1068-76) శైవభక్తుడు. జైనుల నణచుటకు కాలాముఖ శైవుల నత్యధికముగా నాదరించసాగెను. ఆ కాలములో కాలాముఖ శైవులు విశేషమైన పల్కుబడి గల్గియుండిరి వీరి నివాసము ‘శ్రీశైలము’ అగుటచేత ఆ ష్టోత్రము కాలాముఖులకు నిలయమైయుండెను. ద్రవిడ, కర్ణాటక దేశములోని బౌద్ధ జైనమతముల నణచుటకు దక్షిణమున శ్రీశైలమును, కృష్ణకు దక్షిణముగా బౌద్ధ జైనమతములనణచుటకు ధాన్యకటకమును, (అమరావతి) కృష్ణకు ఉత్తరముగా ఆ మతప్రచారము ఇరుగకుండుటకు విజయవాడను, (బెజవాడ) తీవ్రవాద శైవులైన కాలాముఖులు శైవ.

కేంద్రములను, కాలాముఖ మతముల నేర్పరచిరని తెలియుచున్నది.

శ్రీశైలము కైఫీయతులో త్రిభువన మల్లరాయలు జగదేక మల్లదేవరాయలు, గర్భగుడి, ముఖమంటపములోను స్తంభాలపైన 'హళే కన్నడము'లో వ్రాయించిరని, అవి జిడ్డు తగిలి ఉన్నవని చ్రాయబడియున్నది.

ఇంకొకచోట 'త్రైలోక్య మల్లరాయలవారి పాదపద్మ శ్రీమత్ప్రేమరశి మైళాదేవియరు శక 980 వలెబి వైశాఖ పౌర్ణమి సోమవారము - శివపురం శిలాశాసనము, కందనోలు, శివపురం ఉ. చెరువు, సిద్ధేశ్వరుని దేవాలయము ఉత్తరము భారాపూర్వకముగా పాతిఉన్నరాయి-కన్నడ అక్షరములు" అని ఉన్నది.

2వ భాగము : బ్రహ్మేశ్వరాచార్యులు గంగరాశి భట్టారక శిష్యులు సురేశ్వరా పండితులు - గ్రామములు. చతుర్దిశలు - పాలిమేరలు.

3వ శాసనము : కపిలహ దేవి.

991 - సౌమ్య సం. ఆషాఢ 30 మంగళవారము సూర్యగ్రహణము - శ్రీశైల సత్రము, శివపురం సత్రము - గంగరాజు శిష్యుడు సురేశ్వరాచార్యులు - ఉభయులకు బ్రహ్మేశ్వరాచార్యులు శివపురము యిచ్చెను." కొలది దోవములున్నను, పాశ్చాత్య విద్వాంసులు 150 వండ్లవాడు శ్రీశైలములోని వివిధభావలలోని శాసనముల బరిశీలించి, కైఫీయతులోని కెక్కించిరి. పాల్కురికి సోమనాథకవి

‘పండితారాధ్య చరిత్ర’లో పర్వత ప్రకరణములో ‘బల్లూహు మహారాజదంపతులు శ్రీశైలమును దర్శించి యిచట మఠము లను గట్టించిరని వ్రాసినారు. ఆలయముకు దగ్గరనే ఈమఠము లున్నవి.

8. జంగమమల్లయ్య

(క్రీ. శ. 1050-1150)

ఈయన ‘నన్నెచోడుని గురువు. జంగమమల్లికార్జును డని, జంగమ లింగంబగు మల్లికార్జునుడని, జంగమమల్లయ యని, జంగమ మల్లికార్జున దేవుడని, మల్లికార్జునమునియని, మల్లికార్జున మునినాథుడని, నన్నెచోడుడు కుమారసంభవ ములో బ్రశంసించెను. కవీంద్ర గాయకబుధస్తుతుడని, ముని పుంగవుడని, సుజనస్తుతుడని, అఖిల జగద్గురువని, నిఖిల విద్యాగురుండని, నిర్వాణ యోగియని, సువర్ణసవర శరీరు డని, ఆత్మతత్వజ్ఞుడని, నిర్మలమతియని, సదాకల్యాణి అని మునిశిఖామణియని, హంసుండు, పరమహంసుండు అని, అచల భావముగల జంగమ మల్లయయని, సంసార పద విముక్తుడని, వేదషడంగ శాస్త్రపురాణేతిహాసాగమాది సకల కళాస్వరూపా పార వాణీధరుడని, భూదేవకుల శేఖరుడని, సద్భాసుర ముఖ్యుడని, విప్రమూనిపుంగవుడని, మునీంద్రవర శిఖామణియని, సన్నునీంద్రారాధ్యుడని, శివయోగతత్పరు డని, మితభాషియని, సుధీలోక స్తుతుడని, మహాత్ముడని

నన్నెచోడుడు తనగురువును వర్ణించెను. కొన్నిచోట్ల శివునితో
నభేదమును వర్ణించెను. ఈ వర్ణనలబట్టి జంగమమల్లయ్య
కాలాముఖ తపోధనుడని ఎచటనులేదు. శివయోగి యని
ఆరాధ్యుడని ఉండుటచేత శైవమతములోని మరయొకశాఖకు
జేందిన వాడని స్పష్టపడుచున్నది. కాలాముఖమును పదము
నన్నెచోడుని కుమారసంభవములో నెచటను గాన్పించదు.
కాలాముఖమునకు మహావ్రతమని నామాంతరముగలదు.
ఈ పద మొక్కచోట మాత్రము తగులుచున్నది.

మ॥ హరికంకాలము చేతిముద్రదివిజేంద్రాస్థుల్ సుభాషావళుల్
గరళం బభ్యవహార మంతక తనుతొరంబు మైపూత పం
కరుహసీన శిరః కపాల మురు బిత్తోపాత్రగా విశ్వసం
హరువర్తించుమహావ్రతోపహతిసేయంబూననీప్రాప్తియే.

ధ్యానముద్వారా నిర్వాణము లభించునని దానికి ఆరు
ముద్రలు గలవని క్రీ శ. 12వ శతాబ్దిలోని శ్రీరామానుజా
చార్యులు వర్ణించిరి. అవి 1) హారము, 2) స్వర్ణభూషణము,
3) చెవిపోగు, 4) శిరోభూషణము, 5) బూడిద, 6) పవిత్ర
మైన జన్నీదము. మల్లయ్యకు నిర్వాణయోగిఅని పేరుండుట
చేత, పైవానిని ధరించి ధ్యానయోగముద్వారా నిర్వాణము
పొందుటచేత ఈయన కాలాముఖయోగికాదు.

కాలాముఖులకు ఈ క్రింది వ్రతములున్నట్లు రామా
నుజాచార్యులవారు వ్రాసిరి. (1) పానార్థమై మనుష్యుని
పుట్టి (2) మృతులైన వారి భస్మమును శరీరముమీద
పూయుట (3) నరమాంసము భక్షించుట (4) ఒక గదను
చేత ధరించుట (5) మద్యముతో నిండిన పాత్రను దేవతా

రాధన కుపయోగించుట. వీరి ముఖ్యదేవాలయము శ్రీశైలములో గలదని వాశ్చత్య విద్వాంసులు వ్రాసినారు.

(James Hastings - Ency. of religions. II.)

కాని ఈ ఆలయము సమస్త శైవులకు పూజ్యనియము. దక్షిణ దేశములోని ఈ ఒక్క దేవాలయములోనే సమస్త జనులు అన్ని మతములు, కులములవారు, స్త్రీ పురుషు లెల్లరు లింగ భేదము లేకుండా, ఈ స్వామి పూజలో బాల్గొందురు. ("It is however, the only temple in the south where all castes and creeds, both men and women can join in the worship.") శ్రీశైలములో లింగమునుకూడ తాకి ప్రతిభక్తుడు, భక్తురాలు పూజించవలయు నేను కండ్లార గాంచినాను. అట్టి పవిత్రస్థలమునకు 'జంగమమల్లయ్య' వచ్చి యిచట జీవితశేషమును గడపెను. కాలానుభవ ప్రతము లేమి జంగమమల్లయ్య కున్నట్లు కాన్పించవు. క్రీ. శ. 5-11 శతాబ్దమువరకు ఉన్న గిరిమందిరాలైన వభక్తులవలెనే జంగమమల్లయ్య యోగానుష్ఠానపరుడై కాలము గడపెను. క్రీ. శ. 2వ శతాబ్ది నుండి అనేక శైవశాఖలు భారతావనిలో నావిష్కరించినవి. లకుల (లకులిన్, లకుటిన్, లకులీశ, నకులీశ) వాశుపత, మహేశ్వర, ఆరాధ్య, కాపాలిక, కాలానుభ మున్నగు శాఖలు శైవములో గాన్పించుచున్నవి. ఇందులో జంగమ మల్లయ్య ఏ శాఖకు జెందినవారు? "పరమ శ్రీనగోత్తంగ మణి శ్రీసంగత మల్లికార్జున దేవతాకంటై జగంబులంబ్రత్యక్షం బై ప్రవర్తిల్లుట జంగమ మల్లికార్జున దేవుండే" అను నన్నె చోడుని వచనమునుబట్టి మల్లికార్జునస్వామియే జంగమ మల్లి

కార్జునుడై వెలసెనని, ఆయన కూడ శ్రీశైలమున నుండెనని స్పష్టపడుచున్నది.

ఈ మల్లయ్య శ్రీశైలములోని 'విల్వవనము' లో నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈ గురువే నన్నిచోడునికి వివిధ భావలు, కవిత్యము, ఆధ్యాత్మిక విద్య బోధించియుండెనని తోచుచున్నది. 'మల్లయ్య' ఎవరో మనము పరిశోధించి కనిపెట్టవలయును. కె. వెంకట నారాయణగారు, ఈ మల్లయ్య పశ్చిమచాళుక్యులయొద్ద దండనాధుడుగా నుండెనని తనఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రలో వ్రాసెను. బసవపురాణమునుబట్టి ఈయన కర్ణాటక దేశీయుడని కొన్నాళ్ళు 'కల్లకురికిప్రభువుగా' జేసెనని, తర్వాత సన్యసించి శ్రీశైలములో దపం బాచరించి శిష్యులకు పదేశ కర్తయాయెనని తెలియుచున్నది. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారిట్లు వ్రాసిరి. "ఈయన పశ్చిమచాళుక్యుల కడ దండనాధుడుగానుండి సన్యసించి శ్రీశైలక్షేత్రమున మల్లికార్జున దేవునిసమ్ముఖంబున నివసించుచు ననేకమందిశిష్యులకు వీరశైవ మతంబును బోధించి మతవ్యాపనముకై, వారిని దేశదేశములకు బంపెను. బసవేశ్వరుడీయన శిష్యుడు. ఈయన శిష్యుడు పాల్కురికి సోమనాథుడు." నారాయణరావుగారు, శివతత్వ సార గ్రంథకర్త 'పండితారాధ్య మల్లికార్జునుడని'నన్నెచోడుని గురువు 'మల్లికార్జునయోగి'యని ఈయన పశ్చిమచాళుక్యులయొద్ద దండనాధుడుగానుండి సన్యసించి శ్రీశైలములో దపం బాచరించి శిష్యులకు పదేశ కర్తయాయెనని, క్రీ. శ. 1030-1140 వరకుండెనని నన్నెచోడు డిటనిని గురువుగాను, కృతి కర్తగాను చెప్పుకొనెనని ఇంకను బసవేశ్వరుడు కూడ యితని

బోధనామృతము గ్రోలెనని, శైవవాఙ్మయమునకు బ్రహ్మ
యని, ప్రథమ కవిశిష్యుడు నన్నెచోడుడని వీరు వ్రాసిరి. ఈ
విషయములు కొంతభాగము చారిత్రక సత్యములుగాగాన్పించి
నవి. బసవేశ్వరుడు క్రీ.శ. 1167 లో మరణించుటచే ఈయన
తండ్రి క్రీ.శ. 1100 ప్రాంతముననుండియుండవలెను. ఈయన
జంగమమల్లయ్యతో క్రీ. శ. 1100 ప్రాంతమున మాటాడి
యుండవచ్చును. వీరభద్రరావుగారు, వేంకట్రావుగారు వ్రాసి
నట్లు మల్లయ్య శిష్యుడు నన్నెచోడుడు క్రీ. శ. 1130-1140
ప్రాంతపువాడని చెప్పవచ్చును. కానిదండనాధుడైన మల్లయ్య
ఈయన ఒక్కరేనా? ఈ విషయము చాలాకాలమునుండి
నామనంబున ఘనంబుగ బాధించుచున్నది.

పాల్కురికి సోమనాథ కవి రచించిన బసవపురాణము
ద్వితీయాశ్వాసములో నిట్లున్నది.

మల్లరసను నొక మండలేశ్వరుడు
దొల్లి యిట్టుల రాజ్యమొల్లక విడిచి
శ్రీగిరికేగి సచ్చిం తాసమాధి
నాగిరి బిల్వవనాభ్యంతరమున
నున్నవారని వారి యురుభక్తిగుణమ
హాన్నతికయు, ధ్యానయోగసంపదయు
శివభక్తి తత్త్వానుభవ సమగ్రతయు
శివభక్త గణములచే వినఁబడుడు
నన్నుడు శ్రీగిరి కరుదెంచి రర్థిఁ
జొప్పారు మల్లరసును జూచువేడ్క
రయమందగా మాది రాజయ్యగారు."

ఈయన “సకలేశ్వరు మాది రాజయ్య; పిడపర్తి సోమన”
కూడ నీ విషయమును తన ‘పద్యబసవపురాణము’ లో నిట్లు
లేఖించెను.

క॥ మల్లరుసన తొల్లి మహీ
వల్లభుడీ రీతి రాజ్యవైభవము మదిన్
ఒల్లక శ్రీగిరి కరిగి మ
హాలాసత నచట యోగయుక్తుండగుచున్.

క॥ ఆగిరి బిల్వవనంబున
యోగంబున శంభుభక్తి యోగంబును జె
న్నె గరిమంబుగ నొందుట
బా గొప్పుగ వినియె శంభుభక్తులచేతన్.

సకలేశమాది భూపాలుడు వచ్చి, మూడేండ్లుండెనని ఆయ
నను ‘మల్లరసతి భక్తిని గొగిలించెనని, మాదిరాజు, మల్ల
రాజుతో నిట్లనెనని, తరువాత భాగము వ్రాయబడెను. వీరి
వంశవృక్షమిట్లున్నది.

మల్లరసు (శి వయోగిమల్లి కార్జునుడు-కల్లకురికిప్రభువు)

|

సకలేశమాదరసు (కల్లకురికి ప్రభువు)

|

మాయిదేవుడు (భార్య మంగళ)

|

కెరెయపద్మరసు (భార్య మాదేవి)

|

కుమార పద్మరసు

కనుక దీనినిబట్టి 'మల్లరసు' మహీవల్లభుడని, కల్లకురికి ప్రభువని, వైరాగ్యభావము గల్గగా శ్రీగిరికేగి బిల్వవనంబులో నుండి ధ్యానయోగముచేత సమాధినిబొంది కాలముగడపెనని అనేకమంది శిష్యులు చేరుచుండిరని, తెలియుచున్నది. కనుక ఈ మల్లరసు పశ్చిమచాళుక్యుల రాజగు 'త్రైలోక్యమల్లుని' దండనాధుడు కావచ్చునని ఊహగల్గుచున్నది. ఇక తెలుగుచోడ రాజులలోకోడూరు శాఖకు జెందినవాడు, త్రిభువన మల్లుడను పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తియొద్ద 'మహామండలేశ్వరుడుగా' నున్న వారు అయిన 'మల్లరస చోడరాజు' పశ్చిమ చాళుక్యరాజుల సేనాధిపతిగానుండి అనేక యుద్ధములలో బాల్గొన్నట్లు జయములు పొందినట్లు, సర్వజిత్తు సంవత్సరములో మప్పశ్రాడి శ్రీ బ్రహ్మేశ్వరస్వామికి పంచోపచార పూజకై 'వితరణేంద్ర రాశి' యను పండితునికి కొంత భూదాన మొసంగి శాసనము లిఖించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ శాసనములు 'తెలంగాణా శాసనములలో' నున్నవి. కనుక వీరభద్రరావుగారు, నారాయణరావు గాడ్ల దండనాధుడని పేర్కొన్న 'మల్లరసచోడరాజు' ఈయనయే. కొన్నాళ్ళు పాలించి, సన్యసించి శ్రీశైలముననుండి శిష్యులకు విద్య నేర్పేసేమో అని తెలిసికొనుట కాధారములు లభించలేదు. ఈచోడరాజు బిరుదులలో మహామండలేశ్వర, కోడూర్పురవరేశ్వర, కల్కడీపురవరేశ్వర, అనేక సమర సంఘట్టనోపలబ్ధ విజయక్షీ సమాలింగిత విశాలవక్షస్థలం, క్షత్రియకుల పవిత్ర, భువనత్రినేత్ర' అను బిరుదులు కాన్పించుచున్నవి. కనుక ఈ 'చోడరాజు' బిరుదులబట్టి క్షత్రియుడుగా గాన్పించుచున్నాడు. నన్నెచోడుని గురువు జంగమ

మల్లయ్య 'హంస, పరమహంస' అని పేర్కొందిన బ్రాహ్మణోత్తముడు. మల్లరసు కల్లకురికి ప్రభువని బసవపురాణము పేర్కొనుచున్నది. ఈయనబిగుదులలో 'కల్కడీపురవరేశ్వర' అని ఉన్నది. కల్కడీ పురము కల్లకురికి ఒక్కటియా ? ఉభయులుక్రీ. శ. 11వ శతాబ్దిలోనివారే ! కాని ప్రాథేయముచేత జంగమ మల్లయ్యమల్లరసచోడరాజు కాడేమో అని శంకించుచున్నాను. ఇంకను ప్రబలమైన పరిశోధనలుచేయవలసియున్నది. ఈ దండనాధుడు శ్రీశైలమున కేగిన ఆధారములు లభ్యము కాలేదు. కనుక బసవపురాణములో వర్ణించబడిన జంగమమల్లయ్య 'మల్లరసు' అని నేను తలంచుచున్నాను. త్రైలోక్యమల్లుడు శ్రీశైలమునకు క్రీ. శ. 1058లో వచ్చుట చేత, ఈయన వెంట సామంతుడు 'మల్లరసు' కూడ వచ్చియుండి, తర్వాత సన్యసించి ఉండవచ్చును.

నన్నెచోడుడు కుమారసంభవములో 'తత్ప్రభునాజ్ఞాపెంపున' అని ఈ క్రింది పద్యములో వాడెను.

ఉ॥ పూని మహాగ్రహార పురపుత్ర సమున్నతి దేవతాలయో
ద్యాన తటాక సత్కృతి నిదానము లాశశితారకంబు సు
స్థానములై మహింబరంగు జంగమ మల్లయపేర సప్తసం
తానము లొప్పసల్పుదుముదంబునదత్ప్రభునాజ్ఞాపెంపునన్

ఈ ప్రభువెవరు? మరితోంటవార్య రచితంబగు 'వీర శైవానంద చంద్రిక'లో (క్రీ. శ. 15 శ.) శ్రీశైలములోని శైవ పీఠాధిపతుల పేర్లున్నవి. వారు వరుసగా 1. గజకర్ణః 2. త్రిరంగుప్తిః 3. మంచేణ పండిత 4. సంగమ 5. అవ్యయ

6. కల్యాణపండిత 7. కేశి 8. మాధవ 9. శ్రీపతి
 10. ప్రభువు 11. మల్లికార్జున. శ్రీపతికి మల్లికార్జునునికి మధ్య
 నున్న ప్రభువే క్రీ. శ. 12వ శతాబ్దిలోని జంగమమల్లయ్య
 అని నేను తలంచుచున్నాను. ఈయన కల్లకురికి ప్రభువగుట
 చేతకాని, లేక పీఠాధిపతులలో ప్రభువని పేరుండటచేతకాని
 ఈయనను నన్నెచోడుడు ప్రభువుగానే సంబోధించియుండెను.
 ఈ చారిత్రక సత్యము నింతవరకు ఏ చరిత్రకారుడు కనిపెట్టి
 యుండలేదు. కనుక జంగమమల్లయ్య అను ప్రభువు నన్నె
 చోడుని గురువు, పశ్చిమ చాళుక్య ప్రభువగు త్రైలోక్య
 మల్లునితో (క్రీ. శ. 1058) వచ్చి శ్రీశైలములోని బిల్వవన
 ములో స్థిరపడి శిష్యులకు విద్యనుజెప్పుచు శైవమత ప్రచా
 రముచేసెనని తోచుచున్నది. నన్నెచోడచరిత్రలో నితర మల్లి
 కార్జునుల ప్రశంసకలదు. కాన నిచట వదలినాను. నన్నె
 చోడుడు “జంగమమల్లయ్య” అని తనగురువును పేర్కొనెను.
 జంగములకే మహేశ్వరులను పేరుగలదని, బ్రాహ్మణులు
 హిందువులలో నెట్లు పూజ్యనీయులో అట్లే లింగాయతు
 లలో వీరు పూజ్యనీయులని, లింగధారులైన అన్ని జాతులు,
 కులములవారితో వారు భోజనపానీయాదులు జరుపుదురని,
 మాంసాహారమును భుజించు ‘గణయతెస్స’ అను వారితో
 గలసి భుజించరని ‘కర్నూలుజిల్లా మాన్యుయల్’ లోనున్నది.
 కనుక మహేశ్వరుడైన మల్లయ్యయే జంగమమల్లయ్యగా
 నన్నెచోడునిచేత పేర్కొనబడినట్లు కాన్పించుచున్నది.

9. మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు

(క్రీ. శ. 1100-1170)

పాల్కురికి సోమనాథకవి పండితారాధ్య చరిత్ర, బసవ పురాణము మున్నగు గ్రంథముల రచించెను. పండితారాధ్య చరిత్రలో పర్వత ప్రకరణములో, బసవపురాణములో శ్రీశైల వృత్తాంతము గలదు. తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని ద్రాక్షారామము 'దక్షిణకాశి' వంటిది. ఇచట భీమేశ్వర లింగమును పూజించుచు, భీమనపండితుడు పూజారిగానుండి కాలము గడపుచుండెను. ఈయన భార్య గౌరాంబ. వీరికి పండితారాధ్యులు గల్గెను. వీరికి మొదట సంతానములేదు. భీమన, గౌరాంబకలసి సంతానాపేక్షతో శ్రీశైలయాత్ర చేసి, అచట మల్లికార్జునస్వామిని సేవించి, తమకు సంతానముగల్గిన స్వామి పేరు పెట్టుకొనెదమని మ్రొక్కి ఇంటికి వచ్చిరి. కొన్నాళ్ళకు సంతానము గల్గుటచేత, ఆనందించి ఆస్వామిపేరును కుమారునికిబెట్టిరి. ఈయనవిద్యావంతుడై, పెరిగి పెద్దవాడైన తర్వాత స్వామిపేరుతో 'శ్రీగిరిమల్లికార్జున శతకమును' రచించెను. కాని ఈనాడది లభ్యము కాదు. 'శివతత్వసారము' అను గ్రంథము కందపద్యములలో రచించెను. దీనిలో నేడు 489 కందములున్నవి. ఈయనను పండితారాధ్యులని పిల్వసాగిరి. పండిత త్రయములో అనగా శ్రీపతి, మంచెనకవి, పండితారాధ్యులు అను వీరిలో నీయన చివరివారు. ఈయన గురువు కోటిపల్లి ఆరాధ్యదేవరయని, ఆయన గురువు 'అవాంతరయ్య' అని తెలియుచున్నది. కాలాముఖ మల్లికార్జునుని గురువు తపో

రాశి, క్రీ. శ. 1050 లో 'వనవాసి' లో నొక కాలాముఖ మరమును స్థాపించెను. ఈ కాలాముఖ మల్లికార్జునుడు, నన్నె చోడునిగురువుజంగమమల్లయ్య, ఒక్కరు కాదనితోచుచున్నది.

పండితారాధ్యులు తన దేశమందుండగా, కర్ణాటకము నుండి శైవభక్తులగు 'బెలిదేవవేమనారాధ్యుడు, పోరండ్ల సూరసానమ్మ వచ్చి బసవేశ్వరుని మహిమలు చెప్పగా విని ఆయన బసవేశ్వరుని జూడ వాంఛించుచుండెను. కొన్నాళ్ళకు బసవేశ్వరుని జూడ కల్యాణి నగరమునకు బయలుదేరెను. మధ్యలో, వెలనాటికి ముఖ్యనగరమగు 'చందవోలు'లో నాగెను. 'రెండవ వెలనాటి రాజేంద్ర చోడప నాయకుడు' (క్రీ. శ. 1161-70) దీని పాలకుడు. ఈ ప్రభువు, ఆయన బావమరది "కొండపడమటి బుద్ధరాజు" బౌద్ధులు అని చందవోలు కైఫీయతు, పండితారాధ్య చరిత్ర తెల్పుచున్నవి. బౌద్ధపండితులైన 'బౌద్ధపదాచార్యుని' పండితారాధ్యుని శిష్యులు 'రేమయ్య, దోమయ్య' అనువారు చంపుటచేత 'కొండపడమటి బుద్ధరాజు' ఆగ్రహవేశపరవశుండై పండితారాధ్యుని నేత్రద్వయంబును పీకించెను. అంతట పండితారాధ్యులు 'చోడరాజ్యవంశము' నశించునట్లు శపించెను. పండితారాధ్యులు క్రీ. శ. 1165 ప్రాంతమున చందోలు వచ్చి యుండవలెను. అచటనుండి 'పండితారాధ్యులు' అమరావతికి జేరి అమరేశ్వరుని గూర్చి 'అమరేశ్వరాష్టకము' రచించెను. ఆయనకు స్వామి అనుగ్రహంబున ఊర్ధ్వోత్రలాభము గల్గెనని, సోమనాథుడు పండితారాధ్యచరిత్ర "మహిమ ప్రకరణములో" వ్రాసెను. ఇది సత్యమైయుండదు. తర్వాత పండితా

రాధ్యులు 'నిడుముగుల, పానుగల్లు, వనిపురము' మీదుగా వెల్లటూరు కేగెను. పానుగంటిలో ధవళేశు నామయ్యను గలసికొనెను. తరువాత శ్రీశైల ప్రాంతముచేరు నప్పటికి 'బసవేశ్వరుడు' లింగైక్యము (1167) చెందెనని విని పండితుడు చింతించెను. తరువాత కొద్దికాలమునకు పండితారాధ్యులు శ్రీశైలప్రాంతమున వెల్లటూరులో జనిపోయెను. చనిపోవు ముందు దోనయ్యను గిరిప్రదక్షిణముకు బంపెనని, సమగ్రముగా విని దానిని వర్ణించుచు శిష్యులకు చెప్పెనని తెలియుచున్నది. కండ్లు లేనందున ఈయన శ్రీగిరి ప్రదక్షిణము చేయలేకపోయెను. శ్రీగిరి మల్లికార్జునశతకములోని ఈ పద్యము లభ్యమగుచున్నది.

ఉ. లోకములెల్ల నీ తనువులోనివ, నీ వటయెంత కల్లుదో
నాకపపద్మసంభవ జనార్దనులాదిగనెల్ల పెద్దలున్
నీ కొలదింత యంతయన నేరక మ్రొక్కదొడంగిరన్న ని
న్నే కరణి న్నుతింతు పరమేశ్వర శ్రీగిరిమల్లికార్జునా.॥

వినుకొండ తాలూకా తంగెడు మల్లి గ్రామ కైఫీయతునుబట్టి 'మలరాజు పెదసూరన్న' బాకీపడి వాసిరెడ్డిచంద్రమాళిగారికి దీనిని విక్రయించెనని, ఈ గ్రామము కర్ణాటకములో శ్రీపతి పండితపండితారాధ్యులవారి కగ్రహారముగానడచెనని తెలియుచున్నది. (L. R. Vol 56-తంగెడుమల్లె కైఫీయతు) ఇది సత్యమగుచో, పండితారాధ్యునికి అగ్రహారము లివ్వబడినట్లు తేలుచున్నది. దోనయ్యద్వారా శ్రీశైలమునుగూర్చి వినిదానిని వర్ణించెనని పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారాధ్యచరిత్రలో వ్రాసెను. కండ్లులేకుండుటచేత శ్రీశైలముమీదతిరిగియుండలేదు.

10. బ్రహ్మ నాయుడు

(క్రీ. శ. 1140-1182)

క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్దములో వెలమవీరులు బ్రహ్మ నాయుడు మున్నగువారు మాచెర్ల రాజునకు అనగా నలగామ రాజు సవతి తమ్ములగు మలిదేవాదులకు బదులుగా పాలించుచుండిరి. నలగామరాజుకు మంత్రియైన నాయకురాలు నాగమ్మకు, బ్రహ్మనాయుడుకు జరిగిన కారంపూడి యుద్ధము క్రీ. శ. 1181-1182 ప్రాంతములో జరిగినట్లు కాన్పించుచున్నది. కాకతీయ రుద్రుడుకూడ నలగామరాజుకే సహాయపడెను; కాని వెలమవీరులధాటికి వీరు ఆగలేకపోయిరి. ఈ నలగామరాజు వెలనాటి చోడరాజగు రెండవ రాజేంద్రచోడుని మేనల్లుడు. (క్రీ. శ. 1161-1170) కల్యాణి రాజగు వీరసోముడు, శివపురి కోటలోనుండి తనరాజ్యమును బాలించుచుండెను. శత్రుసేనలు వచ్చి కోటను ముట్టడించి ఆరాజును బారదోలుటకు విశ్వప్రయత్నముల జేయుచుండిరి. వీరసోముడు తనకీ ముప్పును దప్పించ సమర్థుడైన వీరుడు ఒక్క బ్రహ్మనాయుడేయని మిత్రులద్వారా తెలిసికొని ఆయనకు జాబువ్రాసి చారులద్వారా పంపెను. 'బ్రహ్మనాయుడు' అపుడు మాచెర్లనగరములోనే ఉండెను. జాబుచూచి సంతోషిత స్వాంతుడై తనతల్లి 'శీలమ్మ' చెంతకరిగి, తనకు భోజనము పెట్టి శివపురికోట యుద్ధములో తాను గెల్చునట్లు తల్లిని దీవించుమని కోరెను.

ద్వి. “వినవమ్మ ! యోతల్లి ! విన్నపం బొకటి

శివపురి కోటను శీఘ్రంబె గెలువ

నన్ను దీవింపుము ననుకన్నతల్లి!”

షడ్రసోపేతమైన భోజనమును శీలమ్మ, వీరాగ్రేసరుడైన బ్రహ్మనాయునికి వడ్డించెను. ఆయన భుజించి తల్లి ఆశీస్సుల గైకొని, అనేకమంది వీరుల తోడ్కొని శివపురికి బయలు దేరెను. మనోవేగంబున బయనించి బ్రహ్మనాయుడు తన బలగంబుతో ‘వెలుగోటి కనుమ’ చేరెను.

ద్వి. అచ్చోట వెడలియు నతి రయమ్మునను

శ్రీగిరి చేరిరి శ్రీ వీరవరులు

జాజుల మల్లెల సంపెంగ పూల

మల్లెల మందార్ల మంచిగన్నేర్ల

కొల్లగా పూచిన గొజ్జంగి విరుల

శ్రీశైలనాథుని చెలగిపూజించి

శివపురికోటకు చేరిరివేగ.

కోటనుగెల్చి, శత్రురాజుల సైనికులనుచీల్చిచెండాడికోటనురాజు కప్పగించి, బ్రహ్మనాయుడు స్వసైన్యంబులతో నిజరాజధానికి వెంటనేబయలుదేరెను. మధ్యలో వెలుగోటికనుమను దాటెను.

ద్వి. అడవి చెంచులపల్లి అవలీల దాటి

చెన్నుమల్లునిపల్లె చెలువమరగడచి

మల్లికార్జునిపల్లె మహాదేవి వీడి

కోనసింగరి తరలి కొండలు దాటి

శ్రీశైలమునకును శీఘ్రంబె రాగ

అంతట సస్తాద్రి కరిగె భానుండు

అప్పుడా బ్రహ్మన్న యతులితభక్తి
 మల్లికార్జున ముఖమంటపము చేరి
 హస్తముల్ ముకుళించి యతులితభక్తి
 దేవ! మహాదేవ! దేవతారాధ్య!
 నన్ను కరుణచూడు నగపుత్రితోడ.॥
 అని యిట్లు నుతియించి యా బ్రహ్మనీడు
 యామముల్ నాలుగు నచ్చోట గడుప
 కుక్కుటంబులు కూసె గువ్వలు కూసె
 చుక్కతా బాడిచెను సూర్యుడుదయించెను
 అంతట బ్రహ్మన్న యతి వేగమునను
 పర్వతమ్ములపల్లె ప్రాంతముల్ గడచి
 ఎగువ పల్లెను దాటి యెనసిన వేడ్క
 మొగులపల్లెకు వచ్చి మోలేరు దాటి
 దిగువపల్లెలు గడచి దీమసం బొప్ప
 త్రిపురాంతకమునకు దిన్నగా వచ్చి
 ఆవేళ మహాదేవు నతి మ్రొక్కి.॥

ఈ ప్రకారము శ్రీనాథుడు, బ్రహ్మనాయని శివపురము కోట
 యుద్ధమును వర్ణించుచు, శ్రీశైలస్వామిని దర్శించిన విధమును
 వర్ణించెను. బ్రహ్మనాయుడు మరణించి దాదాపు 800 ఏండ్లు
 అయినను, తల్లి శీలమ్మ పేరుతో 'చీరాల', బ్రహ్మనాయని
 పేరుతో 'నాయుడుపేట' పేరినీడు పేరుతో 'పేరాల' గుంటూరు
 మండలములో తీర్థయాత్రాస్థలములై విలసిల్లుచున్నవి. పై వర్ణ
 నల జూడగా శ్రీనాథుడు కూడ ఈ మార్గముననే త్రిపురాంత
 కము వచ్చి, శ్రీశైలమునకు జేరెనని తెలిసికొనవచ్చును.

11. కుళోత్తుంగ చోళగొంకరాజు

(క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది)

వెలనాటి రాజైన ఈయన రాజ్యము శా శ. 1022 (క్రీ. శ. 1100) నాటికి నందికొట్టూరు తాలూకా వరకు వ్యాపించియున్నది. 'ఆయలూరుగుడికాట్' ప్రకారము సదరు గ్రామము విస్తృతము చేయబడెనని, ఒక చోళమహారాజుచే నిది శ్రీశైలస్వామికి ధర్మార్థ మివ్వబడినదని కర్నూలుజిల్లా మాన్యుయల్ తెల్పుచున్నది. ఇంకను సదరు మాన్యుయల్ లోనే పాండవ ఉత్తుంగభోజుని సూనుడు నందనచక్రవర్తి కలి 2000ల సంవత్సరమున ఈరణ్యమును ఛేదించి శ్రీశైలమును నివాస ప్రాంతమొనర్చెనని వ్రాయబడియున్నది. ఈయన ఎవరో సరిగా తెలియకున్నది. శాలి 856 (క్రీ. శ. 934) శాలి 1030 (క్రీ. శ. 1108) శాలి 1045 (క్రీ. శ. 1123) శాసనములబట్టి-చోళమహారాజు సిద్ధేశ్వరం(నందికొట్టూరుతాలూకా) అను గ్రామమును శ్రీగిరిస్వామి కిచ్చినట్లు తెలియుచున్నది.

ఇంకను వెలనాటి రెండవ గొంకరాజు గోదావరి యుద్ధములో 'గోవిందదండాధిపుని' జయించెను. ఈ యుద్ధమున ఈయన చూపిన బలపరాక్రమములకు మెచ్చి, చాళుక్య విక్రమచోడుని కుమార్డురెండవకుళోత్తుంగచోడుడు ఈయనను శ్రీశైల ప్రాంతదేశమునకు గూడ పాలకుడుగా నియమించినట్లు తెలియచున్నది. అందుచేతనే ఈయనబిరుదు "త్రిశతోత్తర పట్నహస్రావసీ నాథ సంపాదిత" అని కనబడుచున్నది. శ్రీశైలప్రాంతమున వీరి శాసనము లేమి కాన్పించు

లేదు. తూర్పుచాళుక్యరాజులకాలములో శ్రీగిరిస్వామికి ధర్మములుచేయు పద్ధతి కలదని చెప్పవచ్చును.

12. హోయసలరాజు సామంతుడు

(క్రీ. శ. 12 శ.)

శివభక్తుడైన ఒక సామంతరాజు 'నరసరాజు' లింగ ప్రతిష్ఠకు శ్రీశైలములోని నీలగంగ (పాతాళగంగ) నుండి లింగములు తెప్పించెనని ఒక శాసనప్రమాణము గలదు. ఈ లింగములు 'స్వయంభూలింగములు' అని పేరువడసి యున్నవి. వీనిని రాజప్రతినిధియగు "నరసరాజు" శ్రీశైలములో 8 దిక్కుల 8 శిలాలింగముల ప్రతిష్ఠించెను.

13. సాగి రెండవ పోతరాజు

(క్రీ. శ. 13 వ శతాబ్ది)

ఈయన గుడిమెట్టసీమ ప్రభువు. బెజవాడ రాజధానిగాజేసికొని పాలించెను. ఈయన శాసనములు క్రీ. శ. 1197-1230 వరకు గలవు. ఈయన త్రిపురాంతకము మున్నగుచోట్ల బంగారు కలశముల బెట్టించెను. శ్రీగిరిమల్లికార్జునదేవుని ముందర నందికేశ్వర విగ్రహమును స్థాపించి, స్వామిభోగముల నిమిత్తము "కంభముపాడ, ముచ్చింతలు, బూద వాడ" మున్నగు గ్రామములను ధర్మముచేసెను.

14. కాకతీయ రాజులు

(క్రీ. శ. 12-14 వ శతాబ్దము)

కాకతీయ ప్రభువు 1వ ప్రతాపరుద్రుడు (క్రీ.శ. 1158-1195) త్రిపురాంతక శ్రీశైలముల గెల్చెను. ఈయన క్రీ. శ. 1162వ సంవత్సరమున “వెలనాడు” పై దండయాత్రచేసి పిమ్మట దక్షిణదేశ దండయాత్రల కేగెను. ఈసమయము లోనే దక్షిణమున శ్రీశైలమును గెల్చియుండెను. క్రీ.శ. 1162 నాటి అనుమకొండ శాసనములో నిట్లున్నది. ఆనాటిహద్దులు కూడ దీనినిబట్టి తేలుచున్నది.

రాజ్యం ప్రాచ్యం లవణ జలధే
స్త్రీర పర్యంత మస్య శ్రీశైలాంతం
ప్రచరతి సదా దక్షిణాశాం సమగ్రాం
ప్రాతీచ్యాంతా కటకనికట స్తాయినీ రాజ్యలక్ష్మీః
కాబేర్యాశాతట విలసితే మాల్యవంతం ప్రదేశే.

కనుక క్రీ. శ. 1162 నాటికి ఈయన రాజ్యము శ్రీశైలము వరకు వ్యాప్తిచెందెనని చెప్పవచ్చును. తరువాత ‘శ్రీశైలము’ కాకతీయరాజులపాలనలో నుండెను. కాకతీయ గణపతి త్రిపురాంతకమేగి క్రీ. శ. 1260 లో నొక శాసనము వేయించెను. ఈయన గురువు ‘విశ్వేశ్వర శివాచార్యులు’. ఈయన శ్రీశైలములో శివాలయములు, మఠములను గట్టించెను. గణపతి కుమార్తెయగు రుద్రమదేవి (1261-1295) ఆంధ్రదేశమును సమర్థవంతముగా బాలించెను. చోళ, పాండ్య రాజులు అసూయాయత్త చిత్తులై దక్షిణదేశముపై దండెత్తి

రాగా, వారిని వెనుకకు బారదోలెను. శ్రీశైలములో నీమె, ఆసమయమున ఒక కల్యాణమంటపమును గట్టించినట్లుచరిత్రలు నుడువుచున్నవి.

ఈమె మనుమడు 'వీరప్రతాపరుద్ర దేవుని' (క్రీ. శ. 1295-1323) కాలమున అగస్త్యమహాకవి యుండెను. ఈయననే 'విద్యానాథుడ'ందురు. ఈయన 'ప్రతాపరుద్రయశో భూషణము' అను గ్రంథమును రచించి, ఖ్యాతిగాంచెను.

“యైర్దేశ స్త్రిభిరేషయాతిమహాతీంఖ్యాతింత్రిలిజ్గాఖ్యయా
యేషా కాకతి రాజకీర్తి విభవైః కైలాసశైలాఃకృతాః
తేదేవాః ప్రసరత్ప్రసాద మధురా శ్రీశైల కాళేశ్వర
ద్వాత్రామ నివాసినః ప్రతిదినంతవచ్చేయసేజాగ్రతు”.

ఆంధ్ర సామ్రాజ్య వైభవమును వర్ణించు నీకవి శ్రీశైలమును బేర్కొనెను. ప్రతాపరుద్ర మహారాజు శ్రీశైలయాత్రచేసి, కొన్ని ఉత్సవ విగ్రహములను బహుమతిగా శ్రీశైల దేవాలయమున కొనంగెను. ఈయన గొప్పభక్తుడు. ("He was of a religious turn of mind") శ్రీశైలమువరకు ఈయన రాజ్యము గలదు. శ్రీ పర్వతస్వామిని దర్శించి తూర్పువైపుగా కనుమలగుండా దిగి, కంబము, బద్వేలు లోయల మీదుగా గండికోటరాష్ట్రము దాటి వచ్చెను. ఈ ప్రాంతమునకు అతని మంత్రి 'గొంకయను' పాలకునిగాజేసెను. రుద్రవరములో నాగి, నరసింహ విగ్రహమును 'అహోబలము'లో ప్రతిష్ఠించెను. కొచ్చెర్లకోటలో నాగి, తన విలుకాండ్రయిన 'ఇరికప్ప, కేతినాయక' అనువారిని అరణ్యమును ఛేదించుమనిచెప్పి ఆ ప్రదేశమున 'దుప్పిపాద' (దూపాడు) అను గ్రామమును

నిర్మించెను. అనుమకొండ వాసియగు “శ్రీనాథ రాజు”ను దీని పాలన కప్పగించెను. ఆరాజు అచట నొక గృహమును గట్టించెను. ఈ కొండదొరపాలన 15వ శతాబ్దిలో గజపతి రాజులు వచ్చువరకు కొన్నాళ్లు సాగెను.

శ్రీ శైలము కైఫీయతునుబట్టి (L. R. XVI) ఈ రాజ్యము కాకతి గణపతి వశములో నున్నట్లు, తర్వాత ప్రతాపరుద్రుడు మహామహేశ్వరులకు గణమఠము, వీరభద్ర దేవుని ముఖమండపము కట్టించెనని, మఠపోవణకు శివపురం మొదలైన కర్ణాటకములోని 18 గ్రామములను, కమ్మనాడు లోని 8 గ్రామములను, అయిజనాడు, రేనాడు, మురికినాడు లోని కొన్ని గ్రామములను మల్లికార్జునదేవుని కిచ్చెనని తెలియుచున్నది. ఈయన మొత్తము 70 గ్రామములను స్వామి కిచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. శా. శ. 1240 కాశయుక్తి మాఘ శు. 2న ప్రతాపరుద్రుడు తన దేవితో వచ్చి ఇచట తులాభారము తూగెనని, ధర్మములు నడిపించే లాగున నిర్ణయించెనని కందనవోలి తాలూకా వెలుగోడి కైఫీయతు తెల్పుచున్నది.

కాకతీయ ప్రతాపరుద్ర మహారాజు మహాప్రధాని శాసనమొకటి శా. శ. 1234 పరిధావి ఫాల్గుణ శు. 5 గురు వారము నాటిది కాన్పించుచున్నది. వేపటి కమ్మయ్య అను మంత్రి, కమ్మనాడులో కొంత భూదానమును, శ్రీగిరిస్వామి వారికి మధ్యాహ్ననైవేద్యముల కొసంగెనని తెలియుచున్నది. మరియుక శాసనమునుబట్టి శ్రీగిరిమీద భీమవిగ్రహమును రాజమండ్రి గౌరవర్తకుడైన ముద్దనశెట్టి గంగమల్లిశెట్టి

యిచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. మరియొక శాసనమునుబట్టి భృంగీనాథ విగ్రహమును ఈ వర్తకుడే ప్రతిష్ఠించెనని, తన సూనుడు గౌరముద్దనశెట్టి మల్లిశెట్టి కొరకు దీనినేర్పాటుచేసెనని తెలియుచున్నది.

శా. శ. 1382 విక్రమ ఆషాఢ శు. 15 గురువారము చంద్రగ్రహణము రోజున యివ్వబడిన దానినిగూర్చి వ్రాయబడిన శాసనము అసంపూర్తిగా నున్నది. దక్షిణపువైపు స్తంభముమీద విరోధి శ్రావణ బ. 30 నాటిది తెలుగులో గాన్పించుచున్నది. ఇందులో తూర్పువైపున స్తంభముమీద కృష్ణరాయలవారి ప్రశస్తి ఉన్నది. చివర 'కీర్త్యయస్యశమంతరాహ' అని కలదు. ఇది తరువాత కాలము నాటిది. ఒకానొక యల్లసాని అన్నప ఆయపలనువాడు మల్లికార్జున, భ్రమరాంబలకు ఆలయములలో నిత్యకైంకర్యముల కేర్పాటుచేసినట్లున్నది. సిద్ధేశ్వరునికి ముందు 'ముఖమండపము' నిర్మించెననిదక్షిణమునప్రాకారముమరమ్మత్తుచేసెనని, లోహ స్తంభముల నిర్మించెనని తగిన స్థలములలో శిలలవేయించెనని, దక్షిణ గోపురమంటపమును మరమ్మత్తు చేయించెనని ఇందున్నది. ఈ శాసనభాగము కాకతీయ ప్రతాపరుద్రదేవ మహారాజు కాలమునాటిది.

'ప్రతాపరుద్రదేవ మహారాజు' కాలమునాటి తెలుగు శాసనమొకటి శా. శ. 1235 ప్రమాదీచ చైత్రశుద్ధ పాడ్యమి సోమవారము నాటిది కాన్పించుచున్నది. శ్రీశైలముమీది గొప్ప మహేశ్వరులందరుకలసి గణపతి ఆలయముప్రక్కనున్న వీరభద్రస్వామి ఆలయము ముఖమంటపములో గలసి, మల్లి

కార్జునస్వామి ఆలయ వ్యవహారముల గూర్చి: చర్చించుటకు గూర్చుండగా 'ఈశ్వర శివాచార్య, ఆరాసఆరాధ, ఆరాధ్య ప్రగడ' అనువారు ఒక ప్రకటనను జేసిరి. పూర్వకాలములో మల్లికార్జునస్వామి పూజకు, క్రొత్తగా వచ్చిన భక్తులకు, సన్యాసులకు భోజనవసతులు గల్గించుటకు, చక్రవర్తులు, మహామండలేశ్వరులు, ఇతరులు యిచ్చిన 70 గ్రామముల పేర్ల జాబితాను వారు అందరి సమక్షములో జదివిరి. ఆకాలమున అరసి శైవమతాధిపతి ఈశ్వర శివాచార్యులని తెలియుచున్నది.

ఆలయమునకు ఈశాన్యదిశలో నొకబలిపీఠముగలదు. రాజమహేంద్రవరము వాస్తవ్యుడైన 'గౌరముద్దనశెట్టి మల్లిశెట్టి కుమారుడగు గంగమల్లిశెట్టి' చేత నిది నిర్మించబడెనని యిచటి శాసనము తెల్పును. వీరభద్రస్వామి ఆలయముకు ఎదురుగానున్న రాతిబండమీద శా.శ. 1237 (క్రీ.శ. 1315) రాక్షస శ్రావణ బహుళ దశమి మంగళవారము నాటి తెలుగు శాసనముగలదు. దీనినిబట్టి 'మహేశ్వరులు శ్రీకైలాసము' (శ్రీశైలము)మీదనివసించుచుండిరని, గాన మఠమునకుజెందిన వీరభద్రస్వామి ముఖమంటపములో అందరును గలసికొనిరని స్వామివారి పూజారులు, అరసి మఠము, కాలామఠమునకు జెందిన ప్రగడలు కూడ గలరని వారందరిముందు వారు స్వామివారి పూజాపునస్కారములు, ఉత్సవములు నిత్యము జరిపించెదమని వాగ్మూలము లొసంగిరని తెలియుచున్నది. ఈశాసనములన్ని కాకతీయ ప్రతాపరుద్ర మహారాజుకాలము నాటివి.

15. కొండవీటి రెడ్డిరాజులు

(క్రీ. శ. 1325-1428)

కాకతీయ ప్రతాపరుద్రుడు పడిపోయిన తర్వాత రెడ్డి ప్రభువులు పాలనకు వచ్చిరి. రెడ్డిరాజులలో మొదటివాడు ప్రోలయ వేమారెడ్డి, అద్దంకి రాజధానిగా జేసికొని నిర్వక్ర పరాక్రమముతో బాలించుచుండెను. కొండపల్లినుండి బంగాళా ఖాతము వరకు ఈయన జయించెను. గుంటూరుమండలము, కందుకూరు ప్రాంతము, తర్వాత త్రిపురాంతక, శ్రీశైల అహూబలముల స్వాధీనపరచుకొని, దక్షిణ హద్దుగా శ్రీశైలము నేర్పరచెను. (1335) తరువాత తుగుష్కులతో యుద్ధముచేసి, నల్లగొండ దగ్గరనున్న పద్మనాయకులతో బోరాడి, శ్రీశైలము మీదుగా నద్దంకి చేరెను. తన తండ్రి సంపాదించిన ద్రవ్యముతో నీయన సైన్యమును కూర్చుకొనె నని వ్రాసెను. క్రీ. శ. 1335 చీమకుర్తి శాసనములో 'మద్భుజా దండ పరిపాలనమయిన సామ్రాజ్యమందు శ్రీశైలభూమిని అమ్మనబ్రాహ్మి సీమలో రామతీర్థం సర్వాగ్రహారంగా నొసంగితి నని దానపత్రం వ్రాయించెనని ఉండుటచేత అప్పటికే శ్రీపర్వత, అహూబల పర్వత సోపానముల నిర్మాణము పూర్తియై యుండెనని చెప్పవచ్చును. ఈయన వీరు డే కాకుండా గొప్ప భక్తుడుగా గూడ పేరొందెను. శ్రీశైలము నకు పాతాళగంగ (నీలగంగ) దగ్గర సోపానముల నిర్మించెను. దీనికి శాసనాధారములు లభ్యమగుచున్నవి.

శ్లో॥ సోపానాని కృతానివన కృతినా పాతాళ గంగాతటే
శ్రీశైలస్య మహేశమాలి మణినా తాన్యేవ చిత్రం పునః
సోపానాని భవంతి మేరుశిఖరారోహణయ నాకాపగా
శాహాయత్రిదశాంగనా జనమహ సాధాధిరోహయచ.

ఈ రెడ్డిప్రభువు అహోబలమునకు కూడ భవనాశి నదీ
తీరమున సోపానముల నిర్మించి ఆచంద్ర తారార్కమగు కీర్తి
గడించెను. (S. I. I. - VI. No. 243, and Epi. Indi
vol. IV) శ్రీశైలమునందలి మల్లికార్జునస్వామి భక్తుడగు
'ఘోడారాయంగంగ' అను గురువుకృపాకటాక్ష వీక్షణములచేత
నీయన సామ్రాజ్యస్థాపన చేసినని "ఎర్రాప్రెగడ" హరి
వంశము తెల్పుచున్నది.

క. శ్రీ పర్వతేశ భక్తి

ఖ్యాపిత గుణఘోడారాయ గంగగురు కృపా

స్థాపిత సామ్రాజ్య సము

ద్దీపిత వేమక్షితీశ దీప్తి నరేంద్రా॥

Ep. Indi. Vol- 21 Chimakurthi plate of Vema.
("He gave food in charity houses, (Satra) in many
places & built steps to the famous shrines of
Sri Parvata and Ahobalam, the Lord of the Eastern
sea - Bala Saraswathi court-poet.)

(G. Mackenzie -K. D. M.-P. 11 . Polaya Vema.
reddy dedicated 108 temples to the worship of
Siva.)

శ్రీశైలస్వామి భక్తుండగు ఈ గురువు “ఘోడారాయ-
గంగు” ప్రోత్సాహముననే ఆ యా తీర్థస్థలములలో నీరెడ్డి
భూరమణుండు యాత్రికుల సౌకర్యార్థము సోపానమార్గముల
నేర్పరచెను. అద్దంకిరాజు వేమయరెడ్డి శిలాశాసనము
శ్రీశైలములోని గర్భగుడి తూర్పుద్వారానికి ఎదురుగానున్న
మంటప స్తంభముమీద నున్నది. అదియిట్లున్నది. “అనవరత
పురోహిత కృత సోపాన, శ్రీపర్వత అహోబల నిర్మాత
సోపాన పంచారామ పతిస్సేవిత” - ఇంకను అనేకాగ్రహారము
లిచ్చినవాడని యున్నదని కైఫీయతులో వర్ణించబడినది.
ఈ శాసనము శా.శ. 1281 స్లవసంవత్సరమునాటిది. అమరా
వతి యందలి శాసనములో గూడ యిందలి కొంతభాగ
మున్నది. శ్రీనాథ మహాకవి రచించిన హరవిలాసములో
గూడ శ్రీ పర్వతసోపాన స్థాపకుడగు రెడ్డి “వేమజగతీపతికిన్”
అని ప్రోలయ ప్రశంసించబడెను. ప్రోలయ వేమారెడ్డి
“చీమకుర్తి శాసనముల”లో నున్న (Epi. Indi. Vol. 21
P. 269) ఈయన ధర్మములగూర్చి విద్వాంసులిట్లు వర్ణించిరి.
“ఈయన అనేకపుణ్యస్థలములలోని సత్రములలో నుచితముగా
భోజనము పెట్టించుచుండెను. ప్రఖ్యాతిగాంచిన శ్రీపర్వతము,
అహోబలములోని ఆలయములకు సోపానములు గట్టించెను..
ఈయన పూర్వసముద్రాధీశ్వరుడు.” ఈయన దైన ఇంకొక
శాసనము శ్రీశైలములో గలదు. ఇది 1915 వ సంవత్సరపు
Annual reports లో ప్రకటితమైనది. హేమాద్రి చెప్పిన
ప్రకారము అన్ని ధర్మముల జేయుచుండెనని ఈయన శాసన
ములలో గలదు.

'Prolaya Vema who constructed the flight of steps leading to Sri Saila and made all the gifts enumerated by Hemadri' (V-4)

ఇది అన పోతారెడ్డి శీర్షిక క్రింద వ్రాయబడినది. L. R. 57 లో ప్రోలయ వేమారెడ్డి కుండిననగరములో 108 శివాలయములు కట్టించెనని, చెదలవాడలో రాఘవస్వామికి శ్రీరామ సింహాసనమును గట్టించెనని, గజపతి ఖిల్లాలు మరమ్మత్తు చేయించి శ్రీశైల అహూబిల పర్వతాలకు సోపానములు కట్టించి 14 దుర్గములు నిర్మాణము చేయించి 12 సంవత్సరములు ప్రభుత్వము చేసెనని యున్నది. దొంతివారు అను యింటిపేరుగల ఈ కొండవీటి రెడ్డిరాజుల మూల నివాసము తెనాలి తాలూకాలోని 'చదలవాడ' అని, పోలముదున్నుచుండ నిక్షేపము దొరకెనని, అచటి ప్రజలు వీడించుటచేత అనుమకొండకేగిరని, తర్వాత దొంతి అల్లారెడ్డి కొండవీటికి వచ్చి అటచుండి కొండపల్లి దగ్గర ఉన్న "కవులూరు" చేరి వింధ్యపర్వతములకేగి వచ్చుచున్న 'వేమన' అను కోమటివల్ల పరుస వేది సంపాదించుకొని ఆ కోమటిపేరుతో 100 ఏండ్లు రెడ్లువాలించిరని L. R. 57 తెల్పుచున్నది. 'ప్రోలయ వేమారెడ్డి' జ్యేష్ఠకుమారుడు అనపోతారెడ్డి (1353) తర్వాత రాజ్యపాలనకు వచ్చెను. అద్దంకినుండి ఈయనయే తన రాజధాని నగరమును కొండవీటికి మార్చెను. శాసనములబట్టి ఈయన కూడా శ్రీశైలమునకు కొన్ని సోపానముల నేర్పరచెనని తెలియుచున్నది. బాలసరస్వతి వ్రాసిన శాసనమిట్లున్నది.

“హేమాద్రి దానై ధరణీ సురాణాం
మహాచలం హస్తగతం విహాయ

యశ్చారు సోపాన పథేన చక్రే
శ్రీపర్వతం సర్వజన ప్రగమ్యమ్."

'అనపోతారెడ్డి' తర్వాత, ధర్మ వేముడని పేర్కొంది 'అన వేమారెడ్డి' రాజ్యమునకువచ్చెను. ఈయనకు 'జగనాబ్బగండ' అనుబిరుదుగలదు. ఈయన శ్రీశైలములో క్రీ.శ. 1377లో వీర శిరోమంటపము గట్టించెను. ఈయన 'దూపాడు' గెచ్చిన తర్వాత ఈ వీరమంటపమును గట్టించెనని, తెలియుచున్నది. ఈయన కూడ శ్రీశైలములో గొన్ని సోపానములు గట్టించి యుండెను. ("Ana Vemareddy conquered Dupadu. He is said to have built the cause way on Sri Saila.") ఈపషయము 'మన్యమాపురశాసనము' బట్టి తెలియుచున్నది. శ్రీశైలములోని శాసనమునుబట్టి 'అనవేమారెడ్డి' రాజమహేంద్రవరము, నిరవాద్యపురము మున్నగు స్థలదుర్గముల నాశనముచేసెనని (1331-62) తెలియుచున్నది. ఉత్తరమున రాజమండ్రి, దక్షిణమున కంచి, పడమట శ్రీశైలము వరకు ఈయన రాజ్యము కలదని, అమరావతి దేవాలయము పునరుద్ధరణచేసెనని, శ్రీశైలములోని సోపానముల మరమ్మత్తు చేసెనని తెలియుచున్నది.

(G. Mackenzie—K. D.M. "Brother Anavema Reddy extended to Rajahmundry North, Kanchi South, SriSailam west. He repaired the temple of Amara-wathi and the cause way at Srisailam.")

ఈయన విజయనగర రాజుల పారదోలి శ్రీశైలమువరకుపాలించెను. శ్రీశైలములోని 'వీరశిరోమంటపము' వద్దనున్న శాసనములో పైవిషయ మిట్లున్నది.

సింహాచలాది వింధ్యపాద ప్రదిష్ఠాపిత కీర్తిస్తంభ
సాగర గౌతమీ సలిల సంగమ సకల జలదుర్గసాధన
బలరామ రాజమహేంద్రవర నిరవద్య నగరాది
బహువిధ స్థలదుర్గ విదళన బలరామ.”

వేమారెడ్డి, దండయాత్రలుచేయు సమయములో శ్రీశైలము (శ్రీపర్వతము) లో నుండెను. బ్రహ్మచారి, శైవగురువైన శ్రీ విశ్వనాథునికి, కాళికగోత్ర సంజాతునికి, శ్రీపర్వత వాసికి శా.శ. 1277లో ‘ఖండవకొలను’ అను గ్రామమును ధర్మము చేసెను. ఈ సమయములోనే ‘ఆతుకూరు’ అను గ్రామమును శ్రీ మల్లికార్జునస్వామియను పర్వతేశ్వరునికి ధర్మముగా నిచ్చెను. శైవభక్తుడు శ్రీశైలవాసియగు శాంతభిక్షావృత్తి యతీశ్వరుని ముఖ్యసేవకుడైన ‘పోలిదేవయ్య’ ప్రార్థనమీద ఈ ధర్మము జరిగినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈ శాసనము క్రీ. శ. 1356 నవంబరు 7 నాటిదని (కార్తీకశుద్ధ 15 సోమ వారము) తెలియుచున్నది. (Sri M. S. Sarma – History of the Reddy kingdoms.)

L. R. 23 లో క్రీ. శ. 1361 శాసనములోని కొంత భాగమువ్రాయబడినది.

వేమ భూపతిః అన్నమాంబా తనూజేన
కృతినా వేమ భూభుజా
అహూబలౌ సస్యగిరౌ నిత్య శ్రీపర్వ తేపిచ
జాపానానాం మనారభ్యే సుదృఢౌ పంక్తి రాత్మనః
సమా రురుక్షో కైలాసం నిశ్రేణ రివ నిర్మితౌ.

L. R. 49 కొండవీడు లేక గోపీనాథ పురము కైఫీయతులో

“వేమ భూపతి అన్నమాంబా తనూజేన
అహూబలౌ సస్యగిరౌ నిత్య శ్రీపర్వ తే పితౌ”
అని కలదు. దీనిలో త్రిపురాంతకము పేరున్నది.

ఈ దేవాలయములో నంది మంటపమువద్ద కుడి ఎడమ ప్రక్క స్తంభముల మీద ఈ శాసనమున్నది. ఇది శా. శ. 1299 పింగళ మాఘశుద్ధ సప్తమి బుధవారము నాటిది. ఈ శాసనము సంస్కృతము, తెలుగుభాషలలో నున్నది. ప్రోలయ వేమారెడ్డిచుండి రెడ్డి వంశవృక్షమున్నది. తనతండ్రి అన్నయ్యరెడ్డి ఆక్షయ పుణ్యముకొరకు ఈ వీరమంటపము నిర్మించబడినదని, ఈ మంటపములో ననేకమంది వీరులు ఇచ్చాపూర్వకముగా దమ శిరసులు, నాల్కలు ఛేదించు కొనిరని యున్నది. కుడివైపు స్తంభము రెండు తలముల మీద అన్నవేముని విరుదావళితోబాటు శాసనకాలము పేర్కొనబడినది. ఆనాటి భాష తెలిసికొనుటకీ శాసన భాగమును జూడుడు - శ్రీపర్వతస్తలి చెలువగు శ్రీ మల్లిఖార్జున స్వామి గేహంగణమున మహానియ్యమగు వీరమంటపం అనేక స్థవిలసితంబగు పుణ్యస్తలి నొప్పకట్టించి జగనొబ్బ గండన్న -

“వేమభూవిభుని...శ్వర ధర్మ విభవకీర్తిన్ సకల దిక్కులు నిండి సాంద్రమై ఆచంద్రతారక స్థితినుర్వి తనర జేసి శంకరా ... అన్న వేమయ్యరెడ్డింగారు తమ తండ్రి అన్నయ్య రెడ్డింగారి పుణ్యముగా కట్టించె...మంటపము.”
ఈ మంటపములోనే ‘కొంగువీరులు’ తమతలల, నాల్కల ఛేదించుకొని బొందితో కైలాసమునకు బోవుచుండిరట !

క్రీ. శ. 1377 లో శ్రీశైలయాత్రచేసి గొప్ప మంటపమును 'అనవేముడు' నిర్మించెనని, కర్నూలుజిల్లా మాన్యుయల్ నుడువుచున్నది. ఈ వీరమంటపము కట్టిన శిల్పినామము 'పంచభిక్షుంమల్లయ్య'. ఈయన రామనకుమారుడు; శైవాగమ వేత్త మంటపదాత అన్నయరెడ్డి సూనుడు 'అన్నవేమయ'; బాలసరస్వతి శాసన లేఖకుడు. క్రీ. శ. 14వ శతాబ్దములోని నరబలులగూర్చిన ఈ వృత్తాంతమును 'కృష్ణశాస్త్రి' అను విద్వాంసుడ్కి పేర్కొనెను.

“కొంగువీరులు మతావేశ పరవశత్వంబున తమ శిరసుల, నాల్కల దేవునికి బలిగా నర్పించుకొని, కావలసిన అంగములతో బ్రత్యక్షమగుచుండిరి. మరుక్షణములోమూడు నేత్రములు, ఐదుముఖములు, ఐదునాల్కలు గల్గి అష్టవిధా కృతి గలిగిన శివునిరూపమగుచుండిరి.”

(“Krishna Sastry-Indian images of Gods and Goddesses. “Hosts of Kongu heroes highly excited under religious fervour, cut off their heads and tongues as offerings and obtained a brilliant body of blessed limbs The next moment they shine with 3 eyes 5 faces and 5 tongues and become the eight embodied Siva.”)

ఈ విధముగా గండకత్తెరలతో శిరసులను, నాల్కలను కత్తిరించుకొని కైలాసమున కేసుచుంటిమని వారుతలంచుచుండిరి. ఈ శాసనములోని పూర్తి తెలుగు పద్యము ఇట్లున్నది.

సీ. శ్రీపర్వతస్తలి చెలుడగు శ్రీమల్లి

కార్జునస్వామి దేవంగణమున

మహానియ్యమగు వీరమంటపం అనేక స్థ
 విలసితంబగు పుణ్యస్తలి నొప్పు
 కట్టించి జగనొబ్బ గండన్న వేమవిభుని
 .....శ్వరధర్మకీర్తి

నకల దిక్కులనుండి సాంద్రమై ఆచంద్ర
 తారకస్థితి నుర్వి తనరచేసె

శాంకరాగమ మంత్రదీక్షావిభూతి
 దంచి తాచారుండగుచున్న పంచభిక్షం
 రామన సుతుండు-నిర్మ-వంశుండు
 మల్లనాఖ్యుండు శివభక్తి మార్గరతుండు.

‘ప్రోలయ వేమన’ కాలమున పాతాళగంగకు సోపానములు
 కట్టిన ‘పంచభిక్షంరామలింగం’ కొడుకు మల్లన, ఈ వీరశిరో
 మంటపము గట్టియుండెను. ఈ వంశీకులు గొప్ప శిల్పులుగా
 గాన్పించుచున్నారు. శ్రీశైల, అహలూబల సోపానముల కట్టించిన
 ఈ మువ్వరు రెడ్డిప్రభువులు అనగా ప్రోలయ వేమారెడ్డి,
 అన పోతారెడ్డి, అన వేమారెడ్డి’ అనువారల నామములు
 ఆచంద్రతారార్కము చరిత్రలో వెలయుచుండును.
 ఇంకను

‘శ్రీపర్వత సోపాన స్థాపకుండగు రెడ్డివేమ !
 శ్రీపర్వత సోపాన స్థాపక వేమక్షితీశ !

అని అనేకచోట్ల తగులు చున్నది. ప్రోలయ వేముని కాలములో
 అద్దంకిలోనుండి ఎర్రాప్రెగడ హరివంశ, రామాయ
 ణాదుల ముగించెను. ‘ఎర్రా ప్రెగడ’ తన ప్రభువుతో శ్రీశైల

యాత్రచేసె నేమో తెలియకున్నది. శ్రీనాథుడు మాత్రము అనేక తీర్థయాత్రలు తన ప్రభువుతో చేసెనని చెప్పవచ్చును. రెడ్డిరాజులలో నైదవవాడు పెదకోమటి వేమారెడ్డి; (1402-1420) శ్రీనాథుడి వేమారెడ్డి ఆస్థానమున విద్యాధికారియై వెలసెను.

విద్యాధికారి శ్రీనాథో వీరశ్రీ వేమభూపతేః
ఆకరోదాకరోవాచాం నిర్మలం ధర్మశాసనమ్ ॥

ఈ శ్లోకమునుబట్టి పైవిషయము తేటతెల్లమగుచున్నది. 'పెదకోమటి వేమన' కాశీవిశ్వేశ్వరస్వామి భక్తుడు. ఈయన కాశీరామేశ్వరయాత్రలనుచేయుచుమధ్యలోనున్న 'శ్రీశైలము, పంచారామము, సింహాచలము' మున్నగు యాత్రలను జేసెను. క్రీ. శ. 1405న పెదకోమటి వేమనతో శ్రీశైలముకు శ్రీనాథుడేగెను. యాత్రాస్థలములలోవేమన అనేకధర్మము లొనరించి, కాశీలో విశ్వేశ్వరస్వామికి నిత్యనైవేద్యమున కేదియో ధర్మముచేసినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈయాత్రలలో కవిసార్వభౌముడు శ్రీనాథుడు, మంత్రి మామిడి సింగనామాత్యుడు పాల్గొనియుండవచ్చును. శాసనములలోని కొన్ని పంక్తులు పై విషయముల జెప్పుచున్నవి. సూరాంబ వ్రాయించిన శా.శ. 1331 విరోధి ఫాల్గుణ బ. విదియనాటి ఫిరంగిపురము శాసనములో నిట్లున్నది.

శ్లో॥ శ్రీశైలే స్థిరమూలతామవగతావృద్ధింకుమారాచలే
పంచారామతలే ప్రతాననుషమాసింహాచలేంద్రదేవతః
శ్రీకూర్మేపురుషోత్తమే కుసుమితా యద్ధర్మకీర్తితా
కాశ్యాం విశ్వపతేః పురం ఫలవతీ నిత్యోపహరోచితమ్.

ఇంకను మరియొకచోట ఇట్లున్నది.

“కావేర్యాం త్రిపురాంతకే జయపురే కాశీపురే గోకులే
పంచారామ పురేషు పట్టనపురే మార్కండశంఖోఃపురే
చాళుక్యామయుతాన్న దారనిరతశ్రీ పేమభూపప్రభుః”

శా. శ. 1327 పార్థివ సం. మాఘ. శివరాత్రి దినంబున
తేనాలిగోని పినపాడును, ఈరాజు, శంకర గురునకు ధర్మము
చేసి శాసనము వ్రాయించెను.

“కాలశ్చేచ్చివరాత్రి పుణ్యసమయస్సాక్షీమహాన్ శ్రీగిరి
శ్రేయం కిం నతువర్ణ్యతే సుకవిభిశ్శృణ్యంతుతచ్ఛాసనమ్”

ఇందు శ్రీగిరి పేరువచ్చినది. కోమటి వేమారెడ్డి భక్తుడు,
దానవంతుడే కాకుండా ప్రజోపకార్యముల బెక్కింటినిజేసెను.
“ఈ చుట్టూవున్న కొండలలో యతులైన సన్యాసులకు
మఠాలు ఏర్పరచిరి. అడ్డీలు, కాల్యలు, తూములు, కొండల
మీద రాతికట్ట, ఒక ‘పుష్కరిణి’ కట్టించిరి.” అని L.R. 57
లో ఉన్నది. వీరినిబట్టి రెడ్డిప్రభువుల ఉదారభావము తేట
తెల్లమగుచున్నది. ఈనాడుకూడ వీరిలో నిట్టి భావముగలదు.

మద్రాసు చిత్రవస్తు ప్రదర్శనశాలలో గొన్ని తామ్ర
శాసనములు లభ్యమైనవి. క్రీ. శ. 1416 ఫిబ్రవరి 13వ తేది
తామ్రశాసనమునుబట్టి, బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులకు
శ్రీగిరిలోతగాదా గల్గినదని, అందు బ్రాహ్మణ క్షత్రియులొక
పక్షమున, వైశ్యులొక పక్షమున నుండిరని కొన్ని హక్కులు,
అధికారములగూర్చి ఈతగాదా వచ్చినదని, తీర్పు వైశ్యుల
కనుకూలముగా నివ్వబడినదని తెలియుచున్నది.

(T. V. Jagadisa Ayyar-South Indian shrines)

శ్రీశైలము క్రింద ప్రత్యేక అధికారిని విజయనగరరాజు తేర్పు రచిరి; ఆయన ఒక నందిని, భృంగిపీఠమును బంగారుతో తయారుచేయించెను. ఈభృంగికి మూడు కాళ్ళుగలవని, పై గ్రంథములో వ్రాయబడియున్నది. కృష్ణరాయల పాలిగాపు చంద్రశేఖరయ్య వీనిని సమర్పించెను. పైన చెప్పబడిన తీర్పు క్రీ. శ. 1466లో జరుగుటచేత అది రెడ్డిప్రభువులకు సంబంధించిన తీర్పు అయి ఉన్నదని చెప్పవచ్చును.

కొండవీటి రెడ్డిరాజులుగాక, మరియొక రెడ్డిరాజుల శాఖవారుకూడ శ్రీశైలములో గొన్ని పుణ్యకార్యములొనరించి నట్లు కాన్పించుచున్నది. శా.శ. 1327 (క్రీ.శ. 1405) పార్థివ సంవత్సర చైత్ర శు. 10 న శ్రీశైలమల్లికార్జునుని దక్షిణ ద్వారమునుండి శిఖరేశ్వరమువరకు మెట్లను 'కుమారవేమారెడ్డి తనయుడైన 'కాటయ వేమారెడ్డి' నిర్మించినట్లు శాసన ప్రమాణము లభ్యమగుచున్నది.

రెడ్డిరాజుల తర్వాత అన పోతానాయుడు గోదావరి శ్రీశైలపర్యంతము ఆంధ్రను బాలించెను. కాని శ్రీశైలస్వామికి ఈయన చేసిన పనులు తెలియకున్నవి.

16. విజయనగరరాజులు

(క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్దము-17 వ శతాబ్దము)

కాకతీయరాజులు పడిపోయిన తర్వాత క్రీ. శ. 1336 లో 'సంగము' యొక్క ఐదుగురు సూనులలో మొదటి మువ్వరు 'హరిహర, కంప, బుక్క' అనువారు శృంగేరి

మతాధిపతి 'మాధవవిద్యారణ్యుని' సాయంబున విజయనగర నిర్మాణ మొనర్చిరి. మూడు శతాబ్దుల కాలము ఈ నగరము హిందూధర్మమునకు నిలయమై వర్ధిల్లెను. 1వ హరిహర రాయలు, తర్వాత బుక్కరాయలు, తర్వాత 2వ హరిహర రాయలు (క్రీ.శ. 1377-1404) విజయనగర సామ్రాజ్యమును బాలించిరి. చివర రాజు 27వండ్లు పాలించెను. ఈయనగొప్ప శైవభక్తుడు. సంస్కృత కర్ణాటక భాషలను, సర్వమతములను సమదృష్టితో జూచిన రాజు. మొదటివారు 'హరిహర-1, బుక్కరాయలు-1 అనువారు పాశుపత శైవశాఖకు చెందిన 'క్రియాశక్తి' అనువాని శిష్యులు. రెండవ హరిహర రాయలు 'వనవాసి' ప్రభువగు ఒక కదంబ రాజకుమారుని తనయను బెండ్లాడెను. ఆమె శ్రీశైలమును డర్శించి, దేవాలయము దగ్గర మైదానమునుండి నీలగంగవరకు 1000 అడుగులలోననున్న నది యొక్క పడకవరకు సోపానపంక్తిని నిర్మించెను."

(Kurnool Dt. Manual P-24)

ఈమెయే చరిత్రలో 'కదంబ విఠలాంబ' యని పేర్కొంచి యున్నది. శా. శ. 1315 శ్రీముఖ మాఘ బ. 15 న ఈ సోపాన నిర్మాణము జరిగినది. శా.శ. 1315 శ్రీముఖ మాఘ బహుళ 14 శివరాత్రి సోమవారమున (1393) దేవాలయమునకు ముందు ముఖమంటపము కట్టబడి స్వామివారికి సమర్పించ బడినది. ఇది విజయనగరప్రభువు రెండవహరిహరదేవ మహారాజుచే నిర్మించబడినది. దక్షిణముననున్న మంటపమును శా.శ. 1328 భాద్ర మాఘ బ. 14 సోమవారము దినమున (1404) హరిహరదేవ మహారాజు నిర్మించెనని ఒకశాసనము

తెల్పుచున్నది. ఈయన తనసోదరీమణి, పరిచారకులతోగలిసి యిచటికి వచ్చెను. ఈయన అనంతరము మరియొక శాసనము శా. శ. 1314 శుభకృత్తునామ సం. కార్తీక శు. 5 గురువారము నాటిది. (క్రీ. శ. 1422) ఉదయగిరి దేవనయ్యంగారి కుమారుడు అప్పణయ్యంగారు దక్షిణముఖద్వారములో (గవని)నున్న నందిస్తంభమునుండి, దుర్గాదేవి ఆలయమువరకు సోపానములునిర్మించెనని ఇందుఉల్లేఖించబడియున్నది. ఈశాసనము పెద్దచెరువుకు పోయేత్రోవలోనున్నది. ఇది తెలుగులో నున్నది. దక్షిణభాగమున ధ్వజస్తంభముమీద క్రీ. శ. 1328 భాతనామ సంవత్సరమునాటి శాసనముగలదు. చోళమండల రాజ్యమున 'గోపయదేవ మహారాజు కుమారుడు 'సాళువ తిరుమలయ దేవమహారాజు బంగారు ధ్వజస్తంభమును బ్రతిష్ఠించెనని కైఫీయతులో నున్నది.

పాతాళగంగకుబోవు మార్గములో కదంబ రాజ కుమారి విఠలాంబ శాసనములు సంస్కృత నాగరి, తెలుగు లిపిలోనివి నాల్గు కాన్పించినవి. అందొకటి శా. శ. 1315 (క్రీ. శ. 1393) శ్రీముఖ సంవత్సరము నాటిది. ఈమె కొకనాటి రేయి ఒక స్వప్నము వచ్చెను. ఆ స్వప్నములో మల్లికార్జునస్వామి ప్రత్యక్షమై, పాతాళగంగకు సోపానములు గట్టించుమని కోరగా నామె సోపానముల గట్టించెనని, ఒక రాతిస్తంభముమీద నున్న శాసనములో నున్నది పాతాళ గంగకుబోవు త్రోవలో నొక పెద్ద రాతిబండమీద నాల్గు తలములలోను వ్రాయబడిన మఱియొక శాసనము గలదు. ఇంకొకటి మరియొక స్తంభము నాల్గుముఖములమీద ఉన్నది.

ఇంకొకటి మెట్లకు దగ్గరగానున్న పెద్దరాయిమీద నున్నది. ఇది చాల-శిథిలావస్థలోనున్నది. దీనినిబట్టి విఠలాంబ అను రాకుమార్తె శా. శ. 1318 లో మెట్లకు దగ్గరగా 'విఠలే శ్వర' విగ్రహమునుగూడ బ్రతిష్ఠించెనని తెలియుచున్నది. ఈశాసనముసంస్కృతములో నున్నది. Brown XV-పుట 324 యిట్లు తెల్పుచున్నది. 'కదంబకులము' హరిహరరాజు - శ్రీ మల్లికార్జున పర్వతానికి పాతాళగంగకు మధ్యలో సోపానాలు కట్టించెను. నాగర, కన్నడ, అరవములో శిలా శాసనములు వ్రాయించెను. మల్లికార్జున దేవాలయాన్నుంచి పాతాళగంగకు పోయే మార్గమందు వేయించినారు. అందు లోను సోపానాలు కట్టించినారు." కైఫీయతులోని వాక్యములు భిన్నముగా నున్నవి. శివభక్తుడైన హరిహరరాయలు దేవాలయము ముందు ముఖమంటపము గట్టించెనని, ఆలయమునుండి నీలగంగలోనికిమెట్లను కదంబరాజకుమారివిఠలాంబ గట్టించెనని చెప్పవచ్చును. ఇట్టిపుణ్యదంపతులు, తీర్థయాత్రికులుండటకు ముఖమంటపమును, పాతాళగంగ కేగుటకుసోపాన పంక్తినితయారుచేసి ఆశశితాఽకంబగుకీర్తిని గడించిరని చెప్పవచ్చును. శ్రీశైలముకైఫీయతులో మరియొకచోట నిట్లున్నది. "బుక్కరాయల కుమారుడు హరిహరరాయలు - సోరాష్ట్ర పాలకుడు కదంబకుల సంభూతుడు 'బసవదేవరాజకుమారుడు కామదేవుడు, ఆయనభార్యపద్మళాదేవి, కుమార్తె 'విఠలాంబ' ను హరిహరరాయల కిచ్చిచేసిరి ఈ 'విఠలాంబ' శ్రీశైలమందు పాతాళగంగకుపోయే మార్గములో సోపానములు కట్టించినది. నాగరం, తెలుగు, సంస్కృతములో శక. 1315 శ్రీముఖనాటి

శాసనములున్నవి. దక్షిణవైపు ముఖమంటప స్తంభానశాసనము స్వల్పముగా నున్నది. హరిహరరాయలు విస్తారముగా గట్టించెను.” మరియొకచోట “బుక్కరాయలు-ఇచట ధర్మములు, స్వామి భోగములు నడిపిరి అని, భార్య గౌరమాంబవలన హరిహరరాయలు గల్గెనని” ఉన్నది. కైఫీయతులోనందందు దోషములుగాన్పించుచున్నవి. మల్లికార్జునస్వామి ఆలయముకు దక్షిణమున ధ్వజ స్తంభముమీద శా. శ. 1378 ధాతనామ సం. నాటి శాసనముగలదు. చోళమండలమును పాలించు రాజప్రతినీధి, గోపదేవరాజు కుమారుడు సాళువ తిరుమలరాజు విజయనగరపాలకుడైయుండెను. ఆయన ఒక ధ్వజ స్తంభమును బ్రతిష్ఠించెను.

ప్రౌఢదేవరాయలు అని పేర్కొంచిన (క్రీ. శ. 1426-1446) ఇమ్మడి దేవరాయలు గొప్ప వీరశైవమతాభిమాని. శ్రీ నాథుడు కవిసార్వభౌమ బిరుదును, కనకాభిషేకమును బొందినదీయన ఆస్థానముననేయుని తెలియుచున్నది. ఈయన ఆస్థానమున వీరశైవలేఖకుడు “చామరస” అనువాడు ‘ప్రభులింగలీల’ అను గ్రంథము రచించెను. దేవరాయలు తన సోదరీమణితో వచ్చి శ్రీశైలస్వామిని దర్శించినట్లు తెలియుచున్నది. సాళువవంశరాజులు కూడ కొన్ని తటాకములు త్రవ్వించి స్వామి పేరున నప్పగించిరి. 2వ దేవరాయలు మేనల్లుడు శివ విరూపాక్షుడు, మల్లికార్జునుని బారదోలి క్రీ.శ.1466 (శా.శ. 1388)లో సింహాసనమధిష్ఠించెను. శ్రీశైల శాసనములుగూడ ఈసంవత్సరములోనివే. శివవిరూపాక్షుడు ఆసమయమున కొన్ని ధర్మములుచేసెను. శా. శ. 1379 సం.

ఈశ్వర మాఘ. బ. పంచమి గురువారము రోజున వీర ప్రతాప ప్రౌఢదేవరాయ మహారాయల కాలమున వ్రాయబడిన శాసనము కన్నడములో నున్నది. రాయలవారి రాజమందిరములోని నౌకరు 'దేమరసయ్య' అనువాడు కొంత భూమినిగొని, దాని నాలయము తొనంగి, ప్రతిదినముస్వామికి ఒక పళ్ళెము నైవేద్యమిచ్చునట్లు, ప్రతిదినము ఐదుగురు జంగములకు భోజనము పెట్టునట్లు ఏర్పాట్లుచేయుచు శాసనము వ్రాయించెను. ఇది మంటపములోని ఒక స్తంభముమీద దక్షిణపువైపుననున్నది. గర్భగుడికితూర్పునపెద్దనందికూటము గలదు. ఈశ్వర మాఘ బ. విదియ గురువారము దినమున శ్రీ ప్రౌఢదేవ మహారాయలు, స్వామికి నైవేద్యముపెట్టునట్లు ఐదుగురు జంగములకు భోజనము పెట్టునట్లు ఏర్పాట్లు చేయుచు ఒక శాసనము వ్రాయించెనని, శ్రీశైలము కైఫీయతులో నున్నది. ఇంకను గర్భగుడికి తూర్పున ఈశ్వర మాఘ బ. పంచమినాడు, ప్రౌఢదేవరాయలు ఐదుగురు జంగములకు భోజనము పెట్టునట్లు ఏర్పాట్లు చేసెనని, ప్రమాది ఫాల్గుణశుద్ధ విదియ సోమవారము నాటిది మరి యొకటి గలదని, వీరసాళువ నరసరాయల శాసనముగలదని, ఈ కైఫీయతులోనే ఉన్నది. 'వీరప్రతాప ప్రౌఢమహాదేవ రాయలు' తనసోదరితో, పరివారముతో శ్రీశైలమువచ్చి స్వామిని దర్శించినట్లు శాసనాధారమున జెప్పవచ్చును.

వీరప్రతాప ప్రౌఢదేవరాయ మహారాయలవారి క్రీ.శ. (1419-1449) రాజభవనములోని పరిచారకురాలు శా.శ. 1379 సం.లో కన్నడభాషలో వ్రాయించిన శాసనము మంటపములోని

ఒక స్తంభముమీద వేయబడినది. ఐదుగురు జంగమదేవర్లకు ఉచితముగా భోజనము పెట్టుటకు, ఒక పల్లెము నై వేద్యము నిత్యము స్వామికి ఆరగింపు చేయుటకు ఈ పరిచారకురాలు కొంత భూదానము చేసినది. ఈ మంటపములో ఐదవ స్తంభము మీద పడమటి తలమున శా. శ. 1381 ప్రమాది నామ సం. ఫాల్గుణశుద్ధ తదియ సోమవారము దినమున వేయించిన కన్నడశాసనమున్నది. దీనినిబట్టి 'వీరప్రతాప విజయరాయ మహారాయల 'కూతురు' లఖిమాజలియ పాండ్యపెరు మాలదేవభార్య కొంతభూమినికొని, మల్లికార్జున స్వామికిదానము చేసెనని, దీని ఆదాయములో ఒకపల్లెము నైవేద్యము స్వామి కారగింపు చేయుటకు, ఐదుగురు జంగము లకు నిత్యము ఉచితభోజనము పెట్టుటకు ఏర్పాట్లు చేయుచు ఈశాసనము వేయించెను. శా.శ. 1407 విశ్వావసు భాద్రపద శు. పౌర్ణమి గురువారము చంద్రగ్రహణ పుణ్యకాలమున 'ఎరమ్ కండయ దేవ మహారాజు' సూనుడు, 'పెదమల్లప రాజు' సాళువ వంశీకుడు దేవాలయావరణములో తూర్పు వైపున పగిలిన రాతిమీద తెలుగులో ఒక శాసనము వేయించెను. దీనినిబట్టి మల్లికార్జునస్వామికి ధూపదీప నైవేద్యములకు ధర్మముగా ఒక చెరువు, దానిక్రింద సాగగుచున్న భూములు యిచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. 'సాళువ మహామండలేశ్వర సాళువ ప్రాథరాయదేవ మహారాయ' కాలమునాటి శాసనము శా. శ. 1389 సర్వధారి మాఘ బ. చతుర్దశి సోమవారము నాటిది కాన్పించినది. ఈ రాజు పీఠపురమువద్ద 'గంగసముద్రము' అను తటాకము త్రవ్వించెను.

చెను. దీని క్రిందనున్న మాగాణిభూములను దేవాలయము లోని స్వామి నిత్యనైవేద్యముల కీరాజు ఒసంగెను ఇంకను బ్రాహ్మణుల, జంగమయ్యల పోషణకొరకు శ్రీగిరిమీది సిద్ధసముద్ర చెరువు వద్దనున్న ఒకతోటను, రెండు భవనముల, పాలిచ్చుధేచువుల నొసంగెనని తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 15 శతాబ్దిలో సాళువవంశరాజులు చెరువులు త్రవ్వించి, ఆలయమున కప్పగించినట్లు శాసనములు తెల్పుచున్నవి. Brown XV - 330 పుటలో మన్నాని అన్నపయ్య ధర్మాలు వ్రాయబడి ఉన్నవి. “మల్లికార్జున, భ్రమరాంబకు నిత్య నైవేద్యములు - సిద్ధేశ్వరుని ముఖమంటపము కట్టించి దేవుని ప్రాకారం, కోట దక్షిణ దిక్కుగ కోటకొమ్మలు పడిపోయి ఉండగాను తిరుగా ఎత్తించి ఇనుము స్తంభమున్ను దక్షిణ గోపుర మంటపము రాయివిరిగి ఉండగా, తిరుగాకప్పు రాళ్ళువేయించిరి.”

శా. శ. 1423 రక్తాక్షి మాఘ బ. చతుర్దశి సోమ వారమునాడు (క్రీ. శ. 1504) నాగిశెట్టి, లక్ష్మమ్మ కుమారుడగు వీరయ్య మల్లికార్జునస్వామి ఆలయ ముఖమంటపము నకు దక్షిణపు వాకిలి భాగమున బంగారుతో తాపడము చేసినట్లు ఒక శాసనము తెల్పుచున్నది. ఆవరణములోని 4వ స్తంభముపై ఈశాసనమున్నది. అదే ఆవరణములో ఐదవ స్తంభముమీద శా. శ. 1452 (1530) విరోధి శ్రావణ శు. పౌర్ణమి సోమవారము, దినమున వ్రాయబడిన తెలుగు శాసన మున్నది. శ్రీపర్వతమునకు జెందిన స్థలకరణము ‘యేరి కంటి కామరాజు’ ఛండి ఉన్న స్థలములో ఒక నంది

విగ్రహముమీద, స్వామివారి వంటశాలలో 'అన్నపూర్ణ భామినీ' విగ్రహమును ప్రతిష్ఠించినట్లు తెలియుచున్నది. స్వామి ఆలయ ఆవరణములో 'బలిపీఠమునకు దగ్గరగానున్న 'వీరకల్లు' మీద నొక బొమ్మగలదు. 'భండారు వీరమరాజు' సేవకుడైన 'నాగరాజు తిమ్మన్న' ఒక బెబ్బులితో డీకొని దానిని వధించినట్లు దీనినిబట్టి తేలుచున్నది. ఆ కాలమున శ్రీగిరి అరణ్యములలో బెబ్బులు లుండెడివి. దేవాలయము తూర్పు గోపురము మీదనున్న రాతి పలకమీద, తెలుగు శాసన మొకటి శా. శ. 1370 విభవ ఆషాఢ శు. పౌర్ణమి సోమవారము నాటిది కాన్పించును. మల్లికార్జునుని ఆలయములో శివరాత్రి ఉత్సవము జరుపుటకు వర్తక సంఘము వారు కొంతరుసుమును ధర్మముగా నిచ్చినట్లు దీనినిబట్టి తేలుచున్నది.

వీరనరసింహరాయలు క్రీ.శ. 1505-1509వరకు పాలించెను. విజయనగర శాసనములలో 'వీరప్రతాప వీరనరసింగరాయ మహారాయని' శాసన మొకటి మల్లికార్జునాలయము మధ్యలోనున్నది. ఈ శాసనము కన్నడభాషలో నున్నది. దీనినిబట్టి ఈరాజు మల్లికార్జునదేవుని ఆలయమును దర్శించినని, ఈశ్వరునికి గౌరవాదు లొనర్చినని తెలియుచున్నది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలకాలము (క్రీ.శ. 1509-1530)లో శ్రీశైలదేవాలయము మహాన్నత వైభవమునుభవించినది. రథమార్గాని కిరువైపుల ఈయన మంటపములు కట్టించి గ్రామములదానముచేసెను. వీరప్రతాపకృష్ణదేవమహారాయల వారి శాసనము శా. శ. 1438 యువ శ్రావణ శు. ది. 15

బుధవారము చంద్రగ్రహణము దినమునాటిది. ద్వారమునకు కుడివైపున రాళ్ళమీద ఈ శాసనమున్నది. ఈ శాసనము తెలుగులోనున్నది. దీనిని అలెగ్జాండర్ 'రీ' కూడ పేర్కొనెను. కృష్ణదేవరాయల దండయాత్రల బేర్కొని, అమరేశ్వరస్వామికి ధర్మములుచేసిన అనంతరము రాయలవారు శ్రీపర్వతముకు పోచేసిరని, రథవీధిలో అనేక మంటపములు గట్టించిరిని, ఈ పని శ్రీముఖి వైశాఖ శు. ఏకాదశి గురువారము దినమున జరిగెనని, ఈసమయమున పారుమాంచాల, ఆతుకూరు అను గ్రామములను మల్లికార్జునస్వామి ఆలయముకిచ్చిరని, ఇంకను కావడలు, బరువువేసిన గుర్రములు, ఎడ్లు, గాడిదలు, నెత్తి మూటలు మున్నగు వానిమీద వచ్చు పన్నులను స్వామివారి ఆలయము కిచ్చునట్లు చేసిరని ఈ శాసనము తెల్పును. ఎడమ వైపున ఈ శాసనము కన్నడములో నున్నది. కృష్ణరాయలు అనేక చోట్ల కాళహస్తి, తిరున్నామలై, చిదంబరం, శ్రీశైలం, తిరుపతి అనుచోట్ల అనేక నూత్న ప్రతిష్ఠలుచేసి, భూదానములు చేసెను.

("The Raya erected numerous additions to the great temples at Kalahasti, Thirunnamalai, Chidambaram, Sree Sailam and Thirupatni.")—Kurnool Dt. Manual—"On his return, he visited the holy shrine of Sree Sailam and made a grant to it of the villages of Atmakur and Parumanchala as an offering of success.")

ఇదే విషయము శ్రీశైలము కైఫీయతులో నిట్లున్నది. "కా.శ. 1428 యవశ్రావణశు. పౌర్ణమిబుధవారము చంద్రగ్రహణము

దినమున కృష్ణరాయలు భార్యతో సహా వచ్చెనని, ఈ దేవునికి తేరువీధిశిలామంటపాలు కట్టించి శ్రీముఖ వైశాఖ శు. దశమి గురువారము - మధ్యాహ్నం అవసరము, మహానైవేద్యానికి పారుమంచాల గ్రామము, ఆత్మకూరు యిచ్చిరని, కాశికావడి సుంకం, గుర్రం, పెద్దగాడిదె, తలమోపు మొదలగు వానిచేత సుంకం కొనకుండా మన్నించి శాసనము వ్రాయించెను." అని ఉన్నది. శాసనముకు కైఫీయతుకుకొంచెము భేదము కాన్పించినది. కృష్ణరాయల నౌకర్ల శాసనములు కొన్ని ఉన్నవి. శా. శ. 1448 సర్వధారి మాఘ బ. దశమినాటి శాసన మొకటి మంటపములోని మూడవ స్తంభముమీద పడమటి ముఖముపై నున్నది. ఈ శాసనము కన్నడములో నున్నది. 'అబ్బర్రాగి' కి జెందిన 'మల్లపన్న' అనువాడు, కృష్ణరాయల రాజభవనములో బరిచారకుడు ఈ శాసనము వేయించెను.

శా. శ. 1451 విరోధినామ సం॥ మార్గశిరశుద్ధ పౌర్ణమినాడు ద్వారమునకు కుడివైపున మంటపములో లిఖించిన ఒక శాసనము గలదు. ఇది సంస్కృతము, తెలుగులో నున్నది. 'దేవ యొక్క అల్లుడు, కృష్ణరాయలకు నమ్మినబంటు, గొప్పమంత్రియైన 'చంద్రశేఖరామాత్యులు' మల్లికార్జునాలయమునకు ఉత్తరపు వైపున కల్యాణమంటపము నిర్మించెనని, దానిపైన స్వర్ణకలశమును నిర్మించెనని, ఈ లింగమునకు ఒక ఆలయ నిర్మాణ మొనర్చెనని, దీనికి 'దేమేశ' అనిపేరని, యందున్నది. దీని తర్వాత ఒక తెలుగుశాసనము శా. శ. 1452 విక్రతి చైత్ర బ. అమావాస్య దినమునాటిది కన్పించినది. దీనినిబట్టి మైమంత్రి 'చాగలమర్తి' సీమలోని

‘కూకాగోతె’ అను గ్రామమును ఒక సేవకునికి ధర్మము చేసినట్లు తెలియుచున్నది. శా. శ. 1452 వికృతి ఆషాఢ శు. పౌర్ణమినాడు కృష్ణరాయల అల్లుడు చంద్రశేఖరయ్య ధ్వజపునఃప్రతిష్ఠగావించెనని కైఫీయతులో నున్నది. ఈచంద్రశేఖరయ్య శ్రీశైలరాజ్యమును రాజప్రతినిధిగా (అవసరం) బాలించుచు మల్లికార్జునస్వామి శయనమందిరమున కెదురుగా ఒక మంటపనిర్మాణ మొనర్చెనని, నందీశ్వర, భృంగీశ్వర బంగారు విగ్రహములను బహుమానముగా నొసంగెనని, ఆ మంటపములో తనయొక్క, తన ప్రభువైన కృష్ణరాయల, తన మామయైన ‘దేమర్సు’ యొక్క విగ్రహముల బ్రతిష్ఠించెనని, ఆమంటపములో స్వామివారి పూజాపునస్కారములకగు ఖర్చులను భరించుటకు, తన రాజ్యములోని “ముసలిమడుగు సీమ” లోని “శివపురము” అను గ్రామమును చంద్రశేఖరయ్య దానము చేసెనని తెలియుచున్నది ఇంకను ఒక బంగారు నందిని, భృంగీపీఠమును దేవునికిచ్చెనని, మల్లికార్జున స్వామికిడు త్తరపువైపున ‘దేమయ్య’ పేరుతో నొకవిగ్రహప్రతిష్ఠ చేసెనని, దాని కెదురుగా ఒకబంగారు స్తంభమును నాటించెనని తెలియుచున్నది. ఇంతేకాకుండా, శ్రీగిరికి దిగువభాగమున ‘నాగులూటి’ అను గ్రామమువద్ద ‘వీరన’(వీరభద్ర) పేరుతో నొక దేవాలయమును గట్టించి, ‘దేమయ్య’ అను పేరుతో నొక లింగమును దానిలో బ్రతిష్ఠించెనని, ‘దేమసముద్ర’ అను గ్రామమును బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా నొసంగెనని తెలియుచున్నది. అచటనే ద్వారమునకు ఎడమవైపున శా. శ. 1451 విరోధి కార్తీక శు. పౌర్ణమి ఆదివారము దినమున తెలుగులో

వ్రాయబడిన చంద్రశేఖరయ్యశాసనము కాన్పించినది. దీనిని బట్టి 'గతిరాజుపెంట' యను గ్రామమును బసవమఠమునకు జేందిన 'రాబోలి వీరన్నోదయ' అనువానికి 'చంద్రశేఖరయ్య' తనక్షేమము, దేవరసయ్య క్షేమము, తనప్రభువగుకృష్ణరాయల క్షేమముకొరకు ధర్మము చేసెనని తెలియుచున్నది. ఈప్రకారము మంత్రియైన చంద్రశేఖరయ్యధర్మములుమిక్కుటముగా నున్నవి. మరియొక కన్నడ శాసనమునుబట్టి కృష్ణరాయల సేవలో (ఊలిగ) నున్న 'మాదయ్య, మల్లరస' అనువారు శ్రీగిరిస్వామిని బూజించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇది మంటపములోని కుడివైపుననున్న స్తంభముమీద పడమటి ముఖము మీద ఉన్నది. ఇంకను కృష్ణరాయల కాలమునాటి మరియొక శాసనము శా.శ. 1433 ప్రజాపతి మాఘ బ.చతుర్దశి సోమవారము నాటిది (కలి 4511) మంటపములోని కుడివైపు ఎడమవైపుననున్న స్తంభములమీద తూర్పువైపుననున్నది. దీనినిబట్టి 'శాంతకుమారుడు లింగ' అను వీరశైవుడు ఒక ముఖ్యనాయకుడు, శ్రీగిరిస్వామికియిచ్చిన ధర్మములువరుసగా తెలియుచున్నవి. ఈయన పుణ్యకార్యములలో నొకటి శ్వేతాంబర జైనుల శిరచ్ఛేదన మని ("The one of the pious acts being beheading of the Swethambara Jainas") తెలియుచున్నది. శాంతయ్య కుమారుడులింగయ్య రాయల సామంతుడు. గర్భగుడికి కనక పూతపూయించెనని కైఫీయతులోనున్నది. ఇంకను విరోధిశ్రావణబహుళదశమిలో "మన్నాని అన్నపయ్య ధర్మాలు-కంబాలు ఎత్తించిరి. కోట

కన్నాలు పడినది. దక్షిణపురాయివిరుగ మరమ్మత్తులుచేసిరి అని కైఫీయతులోనున్నది.

శాంతలింగయ్య కుమారుడు ప్రాకారము గట్టించి, వనుగుల, గుట్టముల, భటుల, మృగపక్షిజాతుల బొమ్మలు లిఖించెనని కైఫీయతులో నున్నది. క్రీ. శ. 1512 ప్రజోత్పత్తి సం.లో వీరశైవుడైన శాంతలింగము ఒకకాల్వను త్రవ్వించెను. ఆయన కుమారుడు ముఖమంటపము కప్పుపైన బంగారు తొడుగులు వేయించినట్లు తెలియుచున్నది. శివకథలు సూచించు బొమ్మల నీయన గోడలపైన చెక్కించినట్లు కాన్పించుచున్నది. శాంతలింగయ్యను గూర్చి శ్రీశైలము కైఫీయతు (XVI) లో నిట్లున్నది. “మల్లికార్జునుని ధర్మకర్త భిక్షువృత్తి శాంతలింగయ్య” అనేడంగము. అతను విశేషంగా చదువుకొన్నవాడున్నూ జ్ఞానవంతుడున్నూ అయి ప్రవేశించి, అక్కడ మునుపు స్వల్పంగా ఉన్న ఆలయంవద్ద తాను ఒక మంటపం కట్టించి పేదలకు సత్రం సాగించెను. బ్రాహ్మణులకు అధ్యయనం చేయించెను. అతిథిపూజలు, అరణ్యము బయలుచేయించి, గ్రామములు, మల్లిఖార్జునుని భోగములకు, శాంతయ్యగారి శివలింగమఠములకు సత్రానకు నడిచే గ్రామములు అన్ని ఈయన పరామర్శిస్తు ఉండెను— చేరువగా ఒక దుర్గము కట్టించి, కొంతమందిని ఉంచి, గ్రామములకు ఉపద్రవము లేకుండా కాపాడెను. రాజులకు నడిచే బిరుదులు, మర్యాదలు, జంగాలకు గురువు-మర్యాదలు బిరుదులు - స్వస్తిశ్రీ భువనైక త్రిలక్ష గ్రామగోళక మహామఠస్య సామ్రాజ్య పట్టభద్ర శ్రీమద్రాజ గురుచరణ సరసీరుహా

భూషితము స్త్రీకులు శ్రీ త్రిపురాంతక దేవదివ్య శ్రీశాద పద్మా
రాధకులైన శ్రీ పర్వతామల బసవగోళక మఠము శ్రీమంతు
నిజగురు శాంత పూజ్య శివదేశకులు అనే విరుదుగలదు.”
వీరశైవుడు, లింగాయతుడు అయిన ఈ ‘శాంతలింగాయ’
బొండ్లతో కైలాసమేగుటకు అనేకమంది శ్వేతాంబర జైన
మతాచార్యుల వధించెను. కృష్ణరాయల కీర్తిషయములు తెలిసి
ఈ ఘోరకృత్యమున కనహ్నించుకొనెను. రాయలు వైష్ణవు
డైనను శైవమతపోషణచేసిన, మతసహనముగల మహా
ప్రభువు. జైనుల వధవిని దీని నాపుటకు ‘వెలుగోటి నాయకు
డగు గని తిమ్మానాయుని’ పంపగా ఆయన మతమాధ్యము
గల ఈ లింగాయతుని వధించెను.

(Sri N. V. R. — Vijaya Nagar — the third dynasty
“Velugoti chief Gani Thimma Naidu attacked the
bigoted Lingayat and slew him.”)

రాయలు మతభేదము పాటించకుండ తిరుపతి, కంచి, సింహ
చలము, ఆహూబిలము, కాళహస్తి, శ్రీశైలము, అమరావతి
మున్నగుచోట్ల అనేక భూదానములు చేసెను. వీరశైవసిద్ధ
భిక్షావృత్తి, మతస్థాపనచేసెను. అతని భార్య, శిష్యుడు పర్వ
తయ్య క్రీ. శ. 1518 (శా. శ. 1440) లో స్వామికి కొన్ని
ధర్మములు చేసిరి క్రీ. శ. 1516వ సంవత్సరమున అనేక విధ
ములైన వాహనములమీద, జంతువులమీద సరకులనుంచి,
శ్రీగిరిమీదకు యాత్రికులసౌకర్యార్థము చేర్చుచుండిరని కైఫీ
యతులఁగిధారమున జెప్పవచ్చును. కడపజిల్లాలోని ‘వామనూరు’
గ్రామ కైఫీయతునుబట్టి క్రీ. శ. 1536వ సంవత్సరములో పెన్నం

బాడి, ముర్కినాడు, రేనాడు, సకిలిసీమ, అవుకు, కోయిలకుంట్ల, పెదనంద్యాల, పులివెండలలోనున్న మగ్గములమీద రావలసిన బాకీలను 56 దేశములకు జెందిన శ్రేష్ఠులు శ్రీశైల మఠముమీద ఆధిపత్యము వహించిన స్వామికి ఉచితముగా మంజూరు చేసినట్లు L. R. 18 లోని 'వామనూరు' కైఫీయతు తెల్పుచున్నది. క్రీ. శ. 1542-43 (శా.శ. 1444) వ సంవత్సరమున రామరాజు శ్రీశైలములో నున్నట్లు శాసనాధారమున చరిత్రకారులు వ్రాసినారు. ఇంకను క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్దములోని తామ్రశాసనములబట్టి దక్షిణ హిందూస్థానమునగల పుణ్యస్థలములలో (1) చిదంబరము (2) విఘ్నేశ్వరము (3) కాళహస్తి (4) తిరుపతి (5) కంచి (6) శ్రీశైలము (7) తిరువన్నామలై (8) హరిహర (9) అహలబల (10) సంగమేశ్వర (11) శ్రీరంగ (12) కుంభకోణ (13) మహానంది (14) గోకర్ణ (15) రామేశ్వర అను శైవ, వైష్ణవ క్షేత్రములు గలవని తెలియుచున్నది. ఈ శతాబ్దములోనే శైవ, వైష్ణవ, జైన మఠములు వ్యాప్తిలోగలవని, ఇందులోగొన్ని బ్రాహ్మణులకు, కొన్ని బ్రాహ్మణేశ్వరుల కుపయోగించుచున్నవని, కొన్ని లింగాయతుల మఠములు లింగాయతులుకాని నారి కుపయోగించబడుచుండెనని, అందులో ముఖ్యమైన మఠములు, శ్రీశైలము, సంగమేశ్వరము, ఉమ్మత్తూరు' అనుచోట్లగలవని శ్రీ వేంకట రమణయ్యగారు వ్రాసినదిసత్యముగా నేయున్నది. శ్రీశైల కైఫీయతులో శా.శ 1414 ప్రజోత్పత్తి మాఘ బ. చతుర్దశి సోమ వారము దినమున 'ఈ కోటి చిన్నిశైట్టి' సదాశివలింగము ప్రతిష్ఠచేసి, రంగనముద్ర గ్రామమిచ్చెనని, దక్షిణమున చతు

ర్ముఖ బ్రహ్మ ఆలయమువద్ద శా. శ. 1425 శ్రీముఖ మాఘ
బ. చతుర్దశి గురువారమున గర్భగుడి, ముఖమంటపము
కట్టించెనని రాయలసేవకుడు పర్వతనాయుడు బంగారుపూత
పూయించెనని యున్నది.

ఇంకను దక్షిణమున ఒక శాసనము గలదని శా. శ.
1452 వికృతి సంవత్సరములో మంత్రి చంద్రశేఖరయ్య
విమానముపై బంగారుపూత పూయించిరని కృష్ణరాయలు
బంగారు రేకులు వేయించెనని సంస్కృతమున అష్టకులు
వ్రాసిరని, చంద్రశేఖరయ్యగారి రాగిరేకుల శాసనముగలదని,
తూర్పువైపున నున్న శాసనమునుబట్టి పరమాన్నం నైవే
ద్యము కొరకు 'పల్లవోలి' గ్రామము సమర్పించిరని, భక్త
శేఖర నాయని పౌత్రుడు తిప్పానాయని పుత్రుడు మల్లా
నాయుడు ఈ పనులు చేసెనని, విమానం, బంగారు పనులు
చేసినవాడు, కంసాలి నందికుంట నాగాబత్తుని కుమారుడు
కొండాబత్తుడని, గర్భగుడి ద.శాసనమునుబట్టి మంత్రి అయిన
చంద్రశేఖరుడు స్తంభం తిరుగ గట్టించెనని, నాగలూటివనం,
వీరభద్ర ఆలయం, మంటపం, కొలను కట్టించిరని, చంద్ర
శేఖరయ్య హేమదండము చేయించెనని క్రీ. శ. 1800-1804
మధ్యకాలములో వ్రాయించిన కాలిన్ మెకంజీ కైఫీయతు
తెల్పుచున్నది.

కృష్ణరాయలు స్వయముగ వచ్చి శ్రీశైల ఆలయము
నకు ఈ క్రిందివానిని ధర్మము చేసెనని చరిత్రకారులు వ్రాసి
నారు. అందులో నివి.

1. వజ్రనిర్మితమైనహారము. (Diamond necklace)
2. పచ్చతో తయారైన కంకణము. (Emerald wristlet)
3. బంగారు పల్లెము. (Gold Plate)
4. 1000 బంగారునాణెములు. (1000 Pieces of gold)

ఇంకను తమిళ గ్రంథములలో నిట్లున్నది. “కృష్ణరాయల మంత్రి చంద్రశేఖర్ కల్యాణమంటపము కట్టి, కలశము పెట్టెనని, గుడిముందు మంటపము కట్టెనని, ఇంకా అనేక మరమ్మత్తులు చేసెనని, ఆ మంటపములో కృష్ణరాయల చంద్రశేఖరుని శిలాప్రతిమల ‘దేవరస’ అనువాడు ఉంచెనని నందిప్రతిష్ఠ చేసెనని, దేవరస శాసనముగలదని ఉన్నది.

‘వీరప్రతాప అచ్యుతరాయల’ కాలములోగూడ వ్రాయబడిన శాసనమొకటి కాన్పింను చున్నది. శా.శ. 1452 వికృతి పుష్య బ. ఏకాదశి గురువారము (1530) నాడు ‘మాలపనాయండు’ అనువాడు మల్లికార్జున స్వామి ఆలయమునకు ఒక గంట నొసంగి, భ్రమరాంబదేవికి ఒక వస్త్ర మొసంగెను. ఈ రెండు ధర్మములు రాజు ఔమముకొరకు, ఆయన సోదరుడు ‘కృష్ణదేవరాజ దేవమహారాయ’ ఔమముకొరకు యివ్వబడెను. అచ్యుత దేవరాయని రాజ్యములోని 17 రాజ్యములలో శ్రీశైలము ఐదవది. విజయనగరరాజు వేంకటపతి రాయల కాలమునాటి కన్నడ శాసనమొకటి శా. శ. 1524 (క్రీ. శ. 1602) శుభకృతు మాఘబహుళ 14 - శివరాత్రి దినమునాటిది కాన్పించినది. దీనినిబట్టి ‘దొడవాలగయ్య’ కుమారుడు ‘చికయ్య’ అనువాడు ‘ముడియపనాయకుని’ ఔమముకొరకు . ఒక దీపస్తంభమును

నాటించి శాసనము వేయించెను. ఈ 'చికయ్య' నిడుగళ్ళ సీమలోని 'హెన్నిన'కు జెందిన వడంగి; ఇచట చోళరాజు డేమము కొరకు బంగారు వర్ణపాతము, గల్గినదని చెప్పబడుచున్నది. కొన్నిచోట్ల 'పాలకయ్య' కుమారుడని యున్నది. విజయనగర ప్రభువు 'వీరతిరుమలయ్య దేవమహారాజు' కుమారుడు వీరప్రతాప రామరాజయ్య దేవ మహారాజు' శా. శ. 1499 భావ వైశాఖ బ. అమావాస్య శుక్రవారము దినమున (క్రీ. శ. 1577) వ్రాయబడిన తెలుగుశాసన మొకటి కాన్పించినది. దేవాలయమునకు పడమటి వైపుననున్న "భోగవతి" ప్రవాహమునకు అడ్డముగా వేయబడిన ఆనకట్ట శిథిలమగుటచే, మరమ్మత్తు కావలసి ఉండెను. రాజయొక్క ప్రతినిధి 'దండికంటి లింగపన' ఈ ఆనకట్టను తిరుగవేయించి, ఈ కట్టను చెరువుతో సహా, స్వామివారికి పూలతోటవేసే నిమిత్తము ధర్మ మొసంగెనని తెలియుచున్నది. ఆనంద ఆషాఢ శుద్ధ విదియ ఆదివారమునాటి శాసన మొకటి తెలుగులో నున్నది. సారంగమఠములోని 'సానరాయి' మీద ఉన్న యీ శాసనమునుబట్టి 'పులి అన్నమనాయుడు' కుమారుడైన 'సింగయ్య' ఈ సానరాయి నిచ్చినట్లు తెలుచున్నది.

ఇంకను కైఫీయతులో 'అచ్యుతరాయల' శాసనము తూర్పువైపునగలదని, ధ్వజస్తంభముమీద శా.శ. 1458 మన్మథ భాద్రపద బ. త్రయోదశి నాటి శాసనము గలదని, 'సలక రాజుల పిన తిరుమలయ్య దేవమహారాజు' కార్యకర్త వచ్చి నాడుని నారయ్యగారు మల్లికార్జునుని యజ్ఞశాలామంటపము

కట్టించి బంగారుపూతతో ధ్వజస్తంభము చేయించిరని, సదా శివరాయలు, శ్రీరంగరాయలు కట్టడలుచేసిరని, (పెనుగొండ) తర్వాత కర్నూలు ప్రభువు గోపాలరాజుకాలములో శ్రీశైల ధర్మం నడిచెనని, సోదరుడు వీరవేంకటపతి రాయలు శా.శ. 1512 విక్రమి మాఘ శు. పంచమిన 'శ్రీకంఠ రాజయ్యకుమారుడు వీరయ్యదేవ' ఉత్తరమున ధ్వజస్తంభము నాటించెనని శా.శ. 1516 విజయ శు. పౌర్ణమిన మాదినాయని కొడుకు మాచల చితాపిఖానుడు వచ్చెనని. శా. శ. 1524 శుభకృతు మాఘ. బ. తదియ వేంకటపతిరాయల కాలమున దొడ హలగయ్యకుమారుడుచిక్కయ్య ఇనుపదీపస్తంభమువేయించెనని, పడమర శాసనము గలదని, శా. శ. 1525 శోభకృత్తు భాద్రపదశు.త్రయోదశిన 'హంజేదేమప్ప' గారు నాల్గుగుళ్ళు, మంటపాలుకట్టించిరని, శా.శ 1541 సిద్ధార్థిసం. బీజపూరునుండి 'అబ్దుల్ మహమ్మదు' 'అబ్దుల్ వాహబు' మొదలైన సర్దారు సహభాజుతో కూడాను కందన వోలిదుర్గము ముట్టడివేసిరని, గోపాలరాజుకోట యిచ్చిరని, శా. శ. 1556 శ్రీముఖలో పాలుట్ల అన్నమరాజు శ్రీశైలము పడమర కనకసత్రము కట్టించిరని అచట శాసనము గలదని ఉన్నది. తర్వాత కనిపెట్టబడిన శాసనములోని విషయములకు, కైఫీయతు లోని విషయములకు కొలదితేడా ఉన్నది. పాతాళగంగకు పోయే మార్గములో ఒక శిలమీద సర్వజిత్తు ఘల్గుణ శు. ఏకాదశి మంగళవారము దినమునాటి తెలుగు శాసనమొకటి కాన్పించినది. దీనినిబట్టి 'సాయపనాయుడు కుమారుడైన వేంకటపతినాయుడు శ్రీగిరిమీదనున్న భిక్షుకులవద్ద సుంకము

(గణాచార్య) వసూలుచేసి పంపించుచుండెను. ఈ కాలమున 'దావళదారమసాహేబు, తానాజీపంతులు' అనువారు 'హజరాతీనానబు' ఊమముకొరకు భిక్షుకులమీద సుంకంవెనుకటివలె వసూలుచేసి పంపించుచుండిరని, ఈ శాసనము తెల్పుచున్నది. దాసరిపల్లి కై ఫీయతునుబట్టి వర్తకులు అహూబలమునకు కూడ పోవుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. కనుక శ్రీశైలము, అహూబలము దక్షిణమున ముఖ్యమైన పుణ్యక్షేత్రములు. 4వ రామదేవునికాలమున (కర్ణాటక రాజు) కూడ శ్రీశైలస్వామికి కొన్ని దానములు, కైంకర్యములుచేసినట్లు తెలియుచున్నది. చినచెవ్వనాయుడు అను రాజుకూడ అనేక కైంకర్యములు చేసెను.

17. శ్రీ నా ధు డు

(శ్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దము)

ఈయనను శ్రీనాథ భట్టారకుడు అని పిల్చురు. సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాటక భాషలందు మహాపండితుడు; కవిరాజు; విజయనగర ప్రభువు సంగమ వంశీయుడగు 2వ దేవరాయల వలన (1424-1466) కనకాభిషేకమును, కవిసార్వభౌమ బిరుదమును పొందెను. ఈ రాయలు వీరశైవ మతాభిమాని. శ్రీనాథుడు అటు కర్ణాటక ప్రభువులచేత, ఇటు కొండవీటి రెడ్డిప్రభువులచేత సన్మానములంది అనేక కృతులరచించెను. శ్రీశైలయాత్రచేసి, 'శివరాత్రి మాహాత్మ్యము' అను గ్రంథ

మును క్రీ. శ. 1440 ప్రాంతమున రచించెను. శ్రీనాథుని కాలమున వీరశైవ మతమున కధిపతి 'శాంతభిక్షావృత్తి' (యతీశ్వర) శిష్యుడైన శాంతయ్య. ఈయన తెలుగుభాషాభిమాని. శ్రీనాథుడు తన గ్రంథము నీయనకు గృతి యొసంగెను. ఆ కాలమున సిద్ధి భిక్షావృత్తి శ్రీశైలములో (Donee) ఒక మతమునకధిపతి. విరూపాక్షులను వాడువీరశైవమతమునకు ఒకానొక గురువు. శ్రీనాథుడు శివరాత్రి కేగినప్పుడు వీరిలో గొందరిని దర్శించెను. (E. I Vol. 21) 'సిద్ధి భిక్షావృత్తి' నామము శా. శ. 1440 ఈశ్వర చైత్రశుద్ధ 15 సోమవారమునాటి శాసనములో గూడ కాన్పించుచున్నది. తెలుగులో నున్న ఈ శాసనమును బట్టి పర్వతయ్య అనువాడు, ఆయన భార్య, సిద్ధి భిక్షావృత్తి అయ్యంగారి శిష్యులు 'మల్లికార్జునస్వామి'కి పూజచేసి భీమునికొలను వద్ద ఆయనకొక చెఱువును త్రవ్వించి "సిద్ధపురము" వద్ద నొకపూలతోటను నిర్మించెనని, మరియొక శాసనమునుబట్టి 'సిద్ధపురము' చెరువుక్రింద సాగగుచున్న వరిపొలమును, గంగంబసవయ్య గుడిలో నిత్యక్రియలు జరుగగలందులకు శా. శ. 1440 జ్యేష్ఠ బ. 30 శుక్రవారము దినమున యిచ్చెనని తెలియుచున్నది. ఈ రెండు శాసనములు వాకిలికికుడివైపున ఒకరాతిమీద ఉన్నవి. ఆలయ ఆవరణము లోని అరటితోటలోని ఒక రాతిమీద, శా. శ. 1384 శోభన సం. భాద్రపద శు. పూర్ణిమ సోమవారము దినమున వేయబడిన శాసనమున్నది. వైరాగి శాంతయ్య తనభార్య 'సిద్ధమ్మ' క్షేమము కొరకు శ్రీగిరిస్వామి ఆలయమునకు పూలతోట నొసంగెనని ఈ శాసనము తెల్పును. పై వారం

వరు శ్రీనాథునితోబాటు క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దిలోని వారు. శా.శ. 1240 విభవ ఆషాఢ శు.15న 'ముక్తిశాంతిభిక్షావృత్తి అయ్యవారు' శివరాత్రికివచ్చి నెత్తిమూటలకు నిర్ణయించిరని శ్రీశైలం కైఫీయతు (L. R. XVI) లోనున్నది. శ్రీనాథుడు తన కాశీఖండములో శ్రీశైలక్షేత్రమును వర్ణించెను. "రససిద్ధి, రసాయనసిద్ధి, మూలికాసిద్ధి, పాదుకాసిద్ధ్యాదులగుసిద్ధిక్షేత్రం బులచేతను, శోభితంబై దివ్యామృత నిర్మలశ్రీస్వయం జ్యోతి స్లింగమూర్తియగు మల్లికార్జున శ్రీమనహాదేవునకు నిలనివాసంబై యధిరామంబై దివ్యంబునగు శ్రీశైలంబుఁ జేరవచ్చె" అని వ్రాసినాడు.

శ్రీశైలము కైఫీయతులో 'భిక్షువృత్తి శాంతయ్య' కుమార్డు 'సిద్ధభిక్షావృత్తిగారు' శ్రీశైలం మతాధిపత్యంచేస్తూ ఉండగా ఎక దేవనాయకుని కుమారుడు 'ముత్తినమాయిశెట్టి' "సిద్ధపురగ్రామము" ధర్మసత్రాని కిచ్చిరి," అని ఉన్నది.

శ్రీనాథుడు, కృతిపతి 'శాంతయ్య' భక్తిశ్వరుడుమున్నగు వారినిగూర్చి శివరాత్రి మాహాత్మ్యములో బ్రశంసించెను.

ఉ. "శ్రీగిరి (తూర్పుభాగము) మున జెన్నగు

ముమ్మడి దేవయ్య సుతుడు శాంతయ్య."

శ్రీశైలనాథునిగూర్చి కూడ అనేకచోట్ల ప్రశంసించెను.

సీ. భక్తిరాజాఖ్యుచే బర్వతేశ్వరునకు

నర్పించె జెరువాడు నాతుకూరు

పోలి దేవయ్య చెన్నారు పుణ్యమూర్తి

- గీ. పరగశ్రీశైలనాధుని పట్టణమున
 బోలిదేవయ్య కులసతి పుణ్యచరిత
 ముదితసజ్జన నికురాంబముమ్మమాంబ
 సీ. శ్రీగిరినాథయ్య చెలువుమీర
 మల్లికార్జునశివునకు మంత్రి యనగ

ఎఱువ భక్తిశ్వరచోళుడు క్రీ. శ. 1300 ప్రాంతపువాడు. ఈయన అనపోతారెడ్డికి సామంతుడుగానున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. భక్తిశ్వరుడు శా. శ. 1227 లో (క్రీ. శ. 1305) శ్రీశైలయాత్రచేసి విశ్వేశ్వర బ్రహ్మచారికి “కండ్యకొలను” అగ్రహారముగానిచ్చెను. ఈబ్రహ్మచారిఆంధ్రదేశములో శైవ మతప్రచారము చేయుచు, శ్రీశైలముమీద శిష్యులకు విద్య నేర్పుచుండెను. ఆకాలమున శ్రీశైలము గొప్ప పుణ్యక్షేత్ర మనిశ్రీనాథుడు వర్ణించెను. “కాశీ, శ్రీశైల, కుంభకోణ, శోణార్క, కాంచీ, కాంచననభా, కాళహస్తి, కురుక్షేత్రాది పుణ్యస్థానంబులం” శ్రీనాథుడు శ్రీగిరిమీద కూర్చుండి వ్రాసిన గ్రంథములోని పద్యములు మనోహరముగానున్నవి.

గీ॥ తనయ సంతాన లబ్ధిచౌదవ్వు గాగ
 విభవ సంపత్తి గల్గియు విన్నబోయి
 వనిత నిష్ఫల పుష్ప దర్శనము దాల్చె
 శరలతా కాననము వోలె జవ్వనంబు.

గీ॥ అన్ని భాగ్యంబులున్న నాయబ్జ ముఖకి
 శ్రీమహాలక్ష్మి గలుగగ నేమిసెలవు
 పుత్ర వదనావలోక నోద్యుతమైన
 యొక్క సౌఖ్యంబు బ్రాతియై యుండుగాన.

ఉ॥ సంపద పేరి కట్టిసి విశాచము సోకి మానవుండు పూ
జింప డభీష్ట దేవత భజింపడు సజ్జనులై న వారి మ
న్నింపడు మిత్రబంధుల గణింపడు ధర్మరహస్యముల్విచా
రింపడుమీ - భరింప డహంకరణంబు పెంపునన్.

ఇచట శాంతభిక్షావృత్తి శిష్యుడగు 'పువ్వుల శాంతయ్యకు'
శ్రీనాథుడు శివరాత్రి మాహాత్మ్యము రచించి, అంకిత మొసం
గెను. శాంత భిక్షావృత్తి సభచేసి, ఆ సభలోనే దీనిని కోరె
నని, శ్రీనాథుడట్లే చేసెనని తెలియుచున్నది. బహుశ శ్రీశైల
ములోనే ఈ గ్రంథమును ముగించియుండవలెను. ఈ కవి
శ్రీశైలము ననేకసార్లు దర్శించెను.

18. దూబగుంట కొమ్మన మంత్రి

(క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దము)

ఈయన 'ఒంగోలు తాలూకా' దూబగుంట వాస్తవ్యుడు. శ్రీ గిరి కోమటిరెడ్డి భూధవుడు విజయనగర రాజగు
ప్రభాడ దేవరాయలచే నోడించబడి, అతనికి కప్పము చెల్లిం
చుచు సామంత రాజుగా నుండెను. కందుకూరు దుర్గములో
నుండి, పూంగినాటి సీమను వీరి పూర్వులు పాలించుచుండిరి.
శ్రీగిరి కోమటిరెడ్డి కీయన మంత్రి. ఈయన కుమార్లు 'నారా
యణుడు, రామచంద్రుడు' అనువారు. "ఈయిద్దరు కుమారు
లను గైకొనిపోయి, శ్రీశైలములోని పాతాళగంగ నుండి
యితడు స్వయంభూలింగమును గొనివచ్చి శా. శ. 1352 సాధా

రణ సం. ఫాల్గుణ శు. ఏకాదశినాడు అనగా క్రీ. శ. 1430 న సంవత్సరమున శిలలతో నొక ఆలయమును, మండపమును గట్టించి, చుట్టును విఘ్నేశ్వర, దుర్గ, గోపాల, భైరవ విగ్రహముల బ్రతిష్ఠించి శిలలతో నాలయముల నిర్మించెను. శిలా ప్రాకారముల లోపల నొక చక్కని యారామ మేర్పాటు చేసెను ఇంతయేగాక తాను యజ్ఞము చేసిన చోటులో జ్ఞాపక చిహ్నముగ శిలాస్తంభముల రెండింటిని వేయించెను." (శ్రీ కోన వెంకట రాయశర్మ-సచివోత్తములు. పుట 136) పై వారి వంశములో 'శ్రీగిరి' అనువాడు అనవేమారెడ్డి కాలమున 'పూంగినాటి సీమను' బాలించెను. శ్రీ గిరి పిన కోమటి ప్రభువుకు సూనుడు. ఈయన గురువు "శ్రీమద్రాఢీయ రాయ శ్రీగిరి." ఇంకను 'శ్రీగిరి' అను పేరుగలవారు చాలమంది ఈ వంశములో గాన్పించు చున్నారు. 'శివలింగభూపతి' యను కోమటిరెడ్డికుమారుడు, ప్రౌఢ దేవరాయల కాలమున 'కంద నోలు(Kurnool) రాజధానిగా శ్రీశైల ప్రాంతమున గొంతదేశమును బాలించెను. ఈ శివలింగ భూపతి 'గిరీశశ్రుతి సూక్తి మాల' అను గ్రంథమును గీర్వాణ భాషలో రచించెను. వీరు శివభక్తులై తమ బిడ్డలకు 'శ్రీ గిరి' అను పేరు పెట్టుట, గ్రంథమును గూడ గిరీశుని పేరుతో వ్రాయుట చూడగా వీరు శ్రీశైల స్వామి భక్తులని, దగ్గరగా నుండుటచేత అనేక సార్లు శ్రీశైలయాత్ర చేసి యుండవలెనని ఊహ గల్గుచున్నది.

19 అట్టుల్ హుసేన్ తానీషా

(క్రీ. శ. 1672-1687)

ఈయన వద్దనే 'అక్కన్న మాదన్నలు' మంత్రులుగా నుండిరి. శివాజీని గోల్కొండ రావలసినదిగా ఈ మంత్రుల హావ్యనించిరి. మాదన్న శివాజీ వచ్చి నపుడు లక్ష హాన్నులు బంగార మిచ్చినట్లు చరిత్రలు నుడువుచున్నవి. ఈ బ్రాహ్మణ మంత్రుల ప్రోత్సాహమున 'తానీషా' శ్రీశైల గర్భాలయమునకు బంగారు పూత పూయించెను. మల్లికార్జున స్వామి కైంకర్యములు జరిపించుచు, స్వామి పూజకు ఏర్పాట్లు చేయు చుండెనని చరిత్రలు నుడువుచున్నవి. దీనిని బట్టి తానీషా ముస్లిము అయినను, హిందువుల ఆలయముల నెట్టి గౌరవ భావముతో జూచుచుండెనో విదితంబగు చున్నది. తానీషాకు వచ్చు 5 కోట్ల ఆదాయములో చాల భాగము కైంకర్యములకు ఖర్చుగు చుండెను.

అక్కన్న మాదన్నల మీద కుంపిసీ ప్రభుత్వము వారికి చాలభక్తి భావము, గౌరవము గలదని 1679 నాటి ఫోర్టుసెంటు జార్జి ఉత్తరములు తెల్పుచున్నవి. 1678-2-6 వ తేదీ ఉత్తరములో అక్కన్న మాదన్నలు మనకు తగిన మిత్రులు (Our worthy Friends) అని వ్రాసిరి. మాదన్న కుమార్తె వివాహమునకు చాల విలువైన బహుమతులు బ్రిటిషువారు పంపించిరని రికార్డులు తెల్పుచున్నవి. బ్రాహ్మణ అక్కన్న పంతులు పేరుతో వ్రాసిన ఉత్తరములలో చక్రవర్తిని సంబోధించినట్లు కుంపిసీ అధికార్లు సంబోధించిరి. ("May it

please your Lordship.") పాదుల లింగప్ప, వీరరాఘవయ్య మున్నగు బ్రాహ్మణుల పేర్లు ఈ ఉత్తరములలోనున్నవి. 26-11-1679 న వ్రాసిన జాబు గోల్కొండలోని బ్రాహ్మణ వీరరాఘవయ్యకు వ్రాసినట్లున్నది.

(We do also order you to watch an opportunity to prevail with Brahmin Akkanna to get raised out of the divine books the Pagods 54. We have been glad to hear of what you have done in Cassa Viranna's request to Brahmin Madanna and Akkanna concerning St. Thomas.")

వీనినిబట్టి కుంపినీ అధికార్లు, తానీమా, శివాజి మున్నగువారు అక్కన్న, మాదన్నలయందు ఎంతయో గౌరవము గల్గియుండిరని, వీరివలననే తానీమా శ్రీశైలస్వామికి కైంకర్యములు జరిపించు చుండెనని తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 1680 లో అక్కన్న మాదన్నలు శ్రీశైల యాత్ర చేసిరని వీరిచరిత్ర తెల్పుచున్నది.

20. శి వా జీ

(క్రీ. శ. 1627 - 1680)

శివాజీ క్రీ. శ. 1627 మే నెలలో జననము పొంది క్రీ. శ. 1680 ఏప్రియల్ 5 వ తేదీన జ్వరము, రక్తగ్రహణ వ్యాధిచేత మరణము పొందెను. ఈయనను గూర్చి సంపూర్తిగా దెలిసికొనగోరు వారు ఎనిమిది భాషలు-మరాఠీ,

సంస్కృతము, హిందీ, పారసీకము, ఇంగ్లీషు భాష, ఫ్రెంచి, డచ్, పోర్చుగీసు, భాష తెరుంగవలెను. 'పరమానంద' కవి రచించిన 'శివభారతము' వలన క్రీ. శ. 1661 వరకు గల శివాజీ జీవిత విషయములు దెలియుచున్నవి. క్రీ. శ. 1659 తర్వాత ఆంగ్ల రికార్డులలో ఈయనను గూర్చి హెచ్చుగా వ్రాయబడినది. ఒక విధముగా ముఖ్య స్నేహితుడుగాను, గొప్ప విరోధిగాను ఆంగ్లేయులు భావించుచుండిరి. ("Our fairest friend and noblest enemy.") Surat letter. ఈయన పట్టాభిషేకము క్రీ. శ. 1674 జూను 6వ తేదీన జరిగెను. 'గాగ భట్టు' అను కాశీ బ్రాహ్మణుడు 17000 పగోడాల బరువుగల బంగారము (160 ఎల్బీల బంగారం) కాక, 50 లక్షల రూపాయలు ఖర్చు పెట్టించెను. కొద్ది కాలములో తన కత్యంత ప్రియమైన మాతృదేవి మరణించెను. అందుచేత ప్రథమ పట్టాభిషేకముతో తృప్తి పొందక క్రీ. శ. 1674 సెప్టెంబరు 24 న తిరిగి రెండవసారి పట్టాభిషేకము చేసికొనెను. దీనితో నీయన ఖజానాలో డబ్బంత పూర్తిగా వ్యయమాయెను. ఉత్సవములలో నీయనవెంట నల్లరు భార్య లుండువారని కొందరు ఏడుగురు భార్య లుండువారని తేలికులు వ్రాసినారు. ఈయన మన్నధ రూపమును గాంచి ఔరంగ జేబు కుమార్తె ప్రేమించెనని "దాసన్" అను చరిత్రకారుడు వ్రాసినాడు. (History of Hindustan - Vol. III. P. 368) ఆ కాలపు ఆచార ప్రకారము "శివాజీ" భార్యలందరు సహగమనము జేసిరి. పట్టాభిషేక సమయమున ఆంగ్ల రాయబారి హెన్రీ ఆక్సిండరు (Henry Oxinder) అను వానిని బొంబాయి ప్రభుత్వమువారు పంపిరి. ("Bombay sent the

best man, she had next to the Governor.") ఆ నాడు తీయబడిన ఛాయా పటము “ఓర్మి” మున్నగు చరిత్రకారుల గ్రంథములలో లభ్యమగు చున్నది. ఆంగ్ల రాయబారికి శివాజీ ‘విలువగల అంబరమును (Robe of honour) గౌరవ పూర్వకముగా బహూకరించెను.

గోల్కొండ నవాబైన తాసీషా మంత్రులగు ‘అక్కన్న మాదన్న’లలో ముఖ్యుడైన ‘మాదన్న’ శివాజీని అనేకసార్లు ఆహ్వానించెను. శివాజీతో స్నేహము గల్గియున్నచో తాసీ షాకు ఔరంగజేబు భయముండదని, గోల్కొండ రాజ్యము సురక్షితముగా నుండవలెనన్న ఛత్రపతి శివాజీ స్నేహ మవసరమని ఈయన పదే పదే చెప్పసాగెను. ఖజానాలో ధనము లేకుండుట గాంచి శివాజీ 30 వేల ప్రకస్తమైన ఆశ్విక దళము తోను, 40 వేల కల్బలముతోను లోగడ వెంకాజీ వద్దముఖ్యమంత్రియైన రఘునాథహనుమంతె అనువాసితోగోల్కొండకు క్రీ. శ. 1677 మార్చి నెలలో ‘రాయఘడ్’ నుండి బయలుదేరెను. ఈయన నిండునామము ‘రఘునాథ నారాయణ హనుమంతె’. ఈయన ‘వెంకాజీకి’ గార్డియనుగా నుండి, తర్వాత శివాజీ వద్దకు వచ్చెను. ‘జత్తులమారి నక్క’ (The Cunning Fox) అని పేర్కొంచిన శివాజీకి అఖండ స్వాగతము లభ్యమాయెను. ‘కుతుబ్ షా’తో రహస్యలోచనా మందిరములో ననేక గంటలకాలము మాటాడెను. ఒక మాసము దినములు హైదరాబాదులోనే శివాజీ తన సైన్య బలముతో గాలము గడపెను. లక్షలాది బంగారు నాణెములను ‘చౌత్’ పన్నుగా వసూలు చేసికొని స్వదేశమునకు

బయలు దేరెను. కర్నూల్ రాజగు ఆనందరావు దేశముఖు వద్ద మూడు లక్షల రూప్యములు గైకొనెను. ఈరూప యక్కడ ఉన్నను ఒక్కమారే భుజించి పరిపూర్ణార్థంగ్గ నంతుడై వర్ధిల్లెను. ("He generally ate one meal daily and enjoyed good health.") గోల్కొండలో ను డగ శివాజీకి దినమునకు 3000 హాన్నులు అనగా $4\frac{1}{2}$ లక్షల రూప్యములు ఖర్చాయెను ఈ గోల్కొండ నవాబుకు వజ్రపు గనుల వలన, మద్యమువలన, నృత్యగీత సంగీతములో ప్రవీణులైన 20 వేల మంది వేశ్యాంగనల వలన విశేషాదాయము గల్గెనని తెలియుచున్నది.

క్రీ. శ. 1677 మే నెలలో శివాజీ, కర్నూలుకు 25 మైళ్ల దిగువున 'న్యూరోధి సుంగమ్' వద్ద కృష్ణా నదిని దాటెను. తన అపార సైన్య బలమును కడప మార్గమున రమ్మనికోరెను. కొంత ఆశ్వికదళమును గైకొని తూర్పు వైపుగా శ్రీశైల మల్లికార్జునుని దర్శించుటకు (Pururuthum according to the Bijapur M. S. S.) శివాజి తన ప్రియమైన అశ్వము నెక్కి హుటాహుటిని పయనించెను. శ్రీశైలమును చేరిన తర్వాత ఉత్తరముగా నాల్గు ఫర్గాసుల దూరములో నున్న ఒక మందిరములో (నేడిది శిథిలమై యున్నది.) మ కాముచేసి, స్వామి పూజా తత్పరుడై, దేవాలయములో గాలము గడపెను.

శివాజీ అచట అనేకవిధములైన తపోనిష్ఠలలో గడుపుచు శ్రీశైలములోనే ఆ మల్లికార్జునుని ఎదుట ప్రాణత్యాగము చేయవలెనని దృఢనిశ్చయ మనస్కుడై, ఒరనుండి ఖడ్గమును

దూసి ఆత్మహత్య చేసికొనపోగా, భవానీదేవి ప్రత్యక్షమై, హిందూ ధర్మమునకు చేయవలసిన గొప్పసేవలను గూర్చి, కర్ణాటకములోని దండ యాత్రలను గూర్చి ప్రస్తావించి వీనికొరకు శివాజీ జీవించవలసిన అవసరమును శివాజీ ద్వారానే, అంతర్వాణి రూపముగా జెప్పించెనని బీజపూగు మహారాజా వారి వ్రాతప్రతి తెల్పుచున్నది. 'కింకైడ్ డఫ్' చెప్పిన విధానము మరి యొక విధముగానున్నది. ఆత్మ హత్య చేసికొనపోగా ముఖ్యమంత్రి హనుమంతే వారించెనని, హిందూధర్మవ్యాప్తికి చేయవలసిన కార్యముల గుర్తుకుదెచ్చె నని, అంతట "శివాజీ" 12 దినములు తపోనిష్ఠలలోగడసి "దామల్ చెర్రీ కనుమ" ద్వారా "కర్ణాటిక్ పాయీ ఘాట్" లోనికి దిగిన 70 వేల సైన్యమును గలిసి కొనెనని మేనెల మొదటి వారములో మద్రాసు చేరెనని డఫ్ వ్రాసెను.

(After passing 12 days in this extravagant manner, Sivaji followed his army which descended into the Carnatic Payee Ghaut by the Damuel Cherry pass. He passed Madras in the first week of May.—Duff)

శ్రీ శైలములో 10 దినములు మాత్రము గడపెనని "కింకైడ్" మున్నగు లేఖకులు వ్రాసిరి. ఒక్కొక్కసారి సమాధ్యవస్థను బొందుచుండెనని, ఈయన కాపుదల కష్టమాయెనని తెలియు చున్నది. మొత్తముమీద శివాజీ శ్రీశైలస్వామిని దర్శించి యుండుట సత్యము. భవానీదేవి ఖడ్గము ప్రసాదించెనని, చెప్పు గాథల కాధారములేదు. భమరాంబ ఆలయములో నొక తెరమీద భవానీదేవి శివాజీకి ఖడ్గము ప్రసాదించుచున్నట్లుగా బొమ్మగీయ బడినది. (N. Gopalakrishna-Kurnool Dt.

Manual - "He proceeded to the holy shrine at Srisailam. - Here he was absorbed or pretended to be absorbed in his religious devotions to the Goddess 'Amba, and at times, has so frenzied that it was found necessary to guard him for ten days. When he recovered., he proceeded to join the army at Anantapur.") శ్రీశైలయాత్ర పూర్తి అయిన తర్వాత

పిడుగువలె 'జింజి' మీద పడెనని, మొదటి దండయాత్రలోనే దానిని పట్టుకొనెనని కొందరు వ్రాసిరి. ("He paid a visit to Srisailam and fell on Gingi like a thunderbolt, captured it at the first assault") ౨౪౪.౫౩౫

ACC. స. తి. ౩౪౪౪ - LAK

కింకెడ్ అను విద్యాంసుడు, శివాజీ బ్రాహ్మణమంత్రి యగు హనుమంతుతో గోల్కొండ వగెనని తిరిగివచ్చునపుడు ఆ మంత్రితోను మరికొందరు ఆశ్వికులతో గలసి శ్రీశైల మేగిరని అచట 10 దినములుండిరని, ఒకనాడు ఒరనుండి ఖడ్గము దూసి ఆత్మహత్య చేసికొన సంకల్పించి, తత్ప్రయత్నములో నుండగా హనుమంతే, వారించెనని వ్రాసెను. "నన్నిచట బ్రతక నివ్వనిచో నన్ను చావనిండని చెప్పెను. హనుమంతే చేతులు బట్టుకొని బ్రతిమాలి, తాను వదలి పెట్టుచున్న రాజ్యమును, నాయకుడు లేని సైన్యము నెట్లు వదలుచున్నది, ఆయన ఆరంభించిన కార్యము నెట్లు సంపూర్తి కాకుండ వదలుచున్నది-ఆయనకు జ్ఞప్తికి తేగా శివాజీ దీర్ఘ నిట్టూర్పులు విడిచి, ఊణకాలము నిశ్చల చిత్తుడై కూర్చుండి, ఒరలో ఖడ్గమును బెట్టుకొనెను. ఆనాడే దేవాలయమును వీడి ప్రయాణోన్ముఖు డాయెను. వెళ్లబోవుముందు విశేష ద్రవ్య సంచయముల స్వామివారికై కార్యములకు, పూజారులకు వదలి బిడ్డీవారాయణుని కొడలి. - ౧౫౫౦

పోయెను." బహుశా ఈ ద్రవ్యముతోనే శివాజీ గోపురము కట్టించబడెనని తోచుచున్నది. (D. Kincaid . The grand Rebel - "For ten days, he remained in the temple fasting and in constant prayer. SivaJee said "But I am only happy here and drawing his sword, he added, "If I cannot live on here, at least let me die here," He tried to fall on the sword. Hanumanth caught him by the arm, begging him to remember the Kingdom he was deserting, the soldiers he was leaving leaderless, the task begun and unfinished. SivaJee sighed heavily, stood motionless a moment and then sheathed his sword. He left the temple the same day, but before leaving bestowed on the priests great treasures for the cult of the God in memory of his ten days' happiness in the shrine.- He rejoined the army at Anantapur.") ఈ ప్రకారము 12 దినములు సమర్థ రామదాసు శిష్యుడైన శివాజీ మల్లికార్జునస్వామి సేవాతత్పరుడై శ్రీశైలక్షేత్రములో గడపెను. ఈయన మకాము చేసిన గృహమును దేవస్థానము వారు బాగుచేయించ వలెను.

21. ధవళేశ్వరపు మార్గిందేయ ప్రభువు

(17 వ శతాబ్దము)

ఈయన గుంటూరు మండలము లోని 'పెందోట' ప్రభువు. ఇది నాగార్జున కొండకు తూర్పున ఎనిమిదిమైళ్ల దూరముననున్నది. ఈయన మహమ్మద్ ఖులికుతుబ్ షాహి (క్రీ. శ.

1580-1612) అను గోల్కొండ ప్రభువు కాలమున నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. విశ్వబ్రాహ్మణ వంశీయుడగు మార్కండేయ ప్రభువు ఆస్థానమున 'తుర్కా రాజకవి, అయ్యంకి బాల సరస్వతి' అను కవీంద్రు లుండిరి. వీరు స్కాందపురాణము లోని 'నాగర ఖండమును' తెలుగున ననువాదము చేసి తమ ప్రభువు కంకిత మొనర్చిరి. శా. శ. 1508 (క్రీ. శ. 1586) వ సంవత్సరమున ధవళేశ్వరపు మార్కండేయ ప్రభువు పెందోటలో బాలించు చుండెనని నాగర ఖండము తెల్పుచున్నది. ఈయన శివభక్తుడు. ఊరూర కూపములు, తటాకములు, మఠాగారములు, నిరతాన్న సత్రముల నీయన స్థాపించెను. ఈయన శ్రీశైలములో 11 లింగముల స్థాపించి, 11 దేవాలయముల గట్టించినట్లు 'నాగరఖండములో' నున్నది.

కం॥ విశదముగ నిలిపె నేకా

దశ మార్కొండయ్య లింగ ధామములు నిరం

కుశవృత్తిన్ శ్రీ గిరి నా

శశి తారార్కముగ వీరశైవాగ్రణియై.

ఈయన శ్రీశైలములో నెన్నోళ్లండెనో, దేవాలయాది ప్రతిష్ఠలు చేయుట కెంతకాలము పట్టెనో, ఎపుడు బయలుదేరి వెళ్లెనో, ఎపుడు తిరిగి వచ్చెనో, తెలిసికొనుటకు ఆకాలమున దినచర్య లభ్యము కాలేదు.

22. సర్పభూషణ శివయోగి

(క్రీ. శ. 1795)

ఈయన 'కైవల్య కల్పవల్లరి' అను గ్రంథమును రచించెను. ఈయన శ్రీశైలయాత్ర చేసెను. ఈయన ఆత్మ కూరు, నాగలూటి, మార్గమున శ్రీశైలమును జేరెను, కోటను, భ్రమరాంబా, మల్లికార్జునాలయములగాంచి అచట నుండి పాతాళ గంగలో స్నానమాచరించి, శిఖరేశ్వరము పైకెక్కి మల్లికార్జున లింగమును బ్రత్యక్షము జేసికొనెను. శిఖరేశ్వరము, హాటకేశ్వరముల జూచి త్రోవలో అడవి దున్నపోతులు, పులులు, పాములగాంచి, కదలీవనమునకు బోయి, అచటనున్న సప్తవర్ణ లింగమును జూచెను. ఇచ్చోటనే అక్కమహాదేవి తపంబాచరించి సిద్ధిపొందెను. తరువాత చంద్రగుప్తుని కోటనుజూచి, హాటకేశ్వరమునకు, పాలధార, పంచధారలకు జనెను. తర్వాత శ్రీశైల స్వామి గర్భగుడిలో బ్రవేశించెను. ఈ ప్రకారము సర్పభూషణ శివయోగి శ్రీశైల యాత్రనుజేసి సమస్త ప్రదేశముల పై గ్రంథములో వర్ణించెను.

23. వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయుడు

(క్రీ. శ. 1761 - 1816)

వేంకటాద్రి నాయుడు గుంటూరు జిల్లాలోని చింతపల్లి జమీందారు. అంతిమదశలో 'అమరావతి' లో గడపెను.

ఈయన ఇద్దరు భార్యల జేసికొన్నను సంతానము లేకుండెను. చివరి దశలో నాయుడు తీర్థయాత్రలు చేయ సంకల్పించి షరి వారముతో బయలుదేరి భారతావనిలోని సమస్త తీర్థముల సేవించెను. వెళ్లినచోట్ల నెల్ల అన్నసత్రముల స్థాపించెనని తెలియు చున్నది. 'కొప్పరాజు సుబ్బరాయకవి' 'కాంచీ మాహాత్మ్యము'లో నాయని యాత్రలగూర్చి యిట్లువ్రాసెను.

సీ॥ నేతుకాశీమధ్య సీమాంతరస్థిత
గురుతర శ్రీరంగ కుంభకోణ
పాశనాశక జంబుకేశ చిదంబర
కాంచీ మహాపురీ కాళహస్తి
శేషావనీధర శ్రీగిరి శ్రీజగ
న్నాథాది దేవతాస్థలుల కరిగి
యచ్చోట దనపేర హరిహరమూర్తుల
నిలిపి ముందట హేమనిర్మితంబు

గీ॥ లైన కీర్తి ధ్వజంబుల నదృతముగ
స్థాపనముచేసి తన కీర్తి దశదిశావ
కాశముల నెల్ల నిండించె వాసిరెడ్డి
వేంకటాద్రిండు డనదృశ విభవు డగుచు.

నాయని కమాత్య శేఖరుడగు 'పొత్తూరి కాళిదాసు' కూడ నాయనితోబాటు తీర్థయాత్రలు చేసినట్లు పాపయారాధ్యుల వారి సరస హృదయాను రంజనము తెల్పుచున్నది.

సీ॥ అతిథి శతంబుతో నా ప్తవర్గంబుతో

గజఘోటి కాందోళికములతోడ

శ్రీశైల కాశహస్తి చిదంబరాది ది

వ్యక్షేత్రయాత్ర లొప్పరయ జేసి.

అని ఉండుటచేత నాయడు, మంత్రికాళిదాసు, భటవర్గము కలసి అన్ని యాత్రలతో బాటు శ్రీశైలయాత్ర చేసినట్లు కాన్పించు చున్నది. కొన్నియాత్రలు క్రీ. శ. 1802 లోను, కొన్నియాత్రలు క్రీ. శ. 1812-13 లో జరిగినట్లు కాన్పించు చున్నది. కవుల పద్యముల వలనగాక యితర విధముల ఈ యాత్రల వివరములు తెలియకున్నవి.

వీ ను గు ల వీ రా స్వా మ య్య

(19 వ శతాబ్దము)

వీరాస్వామయ్య మదరాసులోని సుప్రీమ్ కోర్టులో “ఇంటర్ ప్రిటర్” గా పనిచేసి పేరు ప్రఖ్యాతి సంపాదించెను. ఈయన సకుటుంబముగాను, సపరివారముగాను క్రీ. శ. 1830 మేనెల 18 వ తేదీ కుజవారము రాత్రి 9 గంటలకు చెన్న పట్టణము నుండి కాశీయాత్ర చేయుటకు బయలు దేరెను. మధ్యలో ననేక ప్రదేశముల జూచి జూన్ నెల 16 వ తేదీకి శ్రీశైలము చేరిరి.

“16 తేదీ లక్కడికి 6 కోసుల దూరములో నుండే శ్రీశైలము 12 గంటలకు చేరడ మయినది. పెద్ద చెరువు

విడిచి వెంబడిగానే కొండ యెక్కను ఆరంభించవలసినది. ఒక కోసెడు దూరము యెక్కుడు, దిగుడుగా నుంచున్నది. అయితే మెట్లవైపు (వీలు)గా కట్టియున్నవి. నిండా ప్రయాస కాదు. ఇరుపక్కలా అడివి. అటుపిమ్మట కోసెడు దూరము సమభూమి అందులో పొయేదారి రాతిగొట్టుగా నుంచున్నది. అటుపిమ్మట భీముని కొల్లమనే ఆగాధమైన కొండ పల్లము వరకు కొండ యెక్కుడు దిగుడుగా నుంచున్నది. అక్కడ మెట్లు వర్సరచి కట్టియున్నవి. ఆ యగాధమైన కొండ దొనలో నొక వాగు పారుచున్నది. అక్కడ ఆసోదా చేసు కొని కొండ యేడు తిరుగుళ్ళు, రెండువేల మెట్లు పర్యంతము, మిక్కిలి పొడుగుగా నెక్కవలసినది. ఆ ప్రదేశములో నెక్కి టప్పుడు, దిగేటప్పుడున్న వాడికె లేనివారికి చుట్టూ చూస్తే కండ్లు తిరుగును. మెట్లు బాగుగా నెక్కవలసినంత దూరము కట్టియున్నవి. చుట్టు వీ తట్టు చూచినా పర్యంతము లున్నవి. యీ ప్రకారము రెండుకోసులు ఎక్కిన వెనుక సమభూమిలో రాతిగొట్టు గల మార్గము శ్రీ శైల పర్యంతము పోవు చున్నది. ఆ కొండ యెక్కుడుకు, దిగుడుకు తిరుపతి బోయాలు డోలీకి 6 మంది అయినట్టయితే అనాయాసముగా నెక్కి పోదురు. అంతదూరము ఎక్కుడు దిగుళ్ళలో తిరుపతి గాలి గోపుర పర్యంతము ఎక్కవలసినంత ప్రయాస యెక్కడ నున్ను లేదు. నా తోడవచ్చిన వుప్పాడా బోయాలు 3 మందిన్ని నా డోలీని అనాయాసముగానే మోసినారు. అయితే నాగులోటి చాటగానే కొండ యెక్కడము, పిమ్మట కొండ యెక్కవలసిన దానికంటే రవంత ప్రయాస యెక్కువ

గనుక, అక్కడ ప్రథమ మందే యాలాగున నున్నదే, యిక నేలాగున నుండునో యని అధైర్యము తోచుచున్నది. అవతల సాగి పోగా సుఖ వనిపించు చున్నది. గాని వేరుగాదు. ఆ కొండ యెక్కుడు, దిగుడులలో ఆత్మకూరి బోయాలకు వుప్పాడ బోయాలు తీసిపోలేదు. ఆ యాత్మకూరి బోయాలకు సంవత్సరమునకు నొకసారి పనిపడుచున్నది గాని నిండా పనిలేదు గనుక నెక్కడము, దిగడములలో తిరుపతి బోయాల వలెనే ఆ బోయాలు వాడికెపడిన వారు కారు. నేను చేయించిన డోలీకి బంగళాపాలకీ వలెనే రెండుం ముక్కలడుగు వెడల్పు పెట్టించినాను. అది శ్రీశైలమునకు సాధారణముగా సాగి పోయినది. కందనూరు నవాబు వగయిరాలు పల్లకీల మీదనే శ్రీశైలమునకు వెళ్ళియున్నారు. సంపన్నులయినందున దోవలోని చెట్ల కొమ్మల కొట్టడమునకు ముందుగా మనుష్యులను జాగ్రత్త పెట్టి యుంకవచ్చును.

17 తేదీ పగలు 3 గంటలకు శ్రీశైలముమీది గుడి కల్యాణ మంటపములో నుంటిని. అక్కడ ముందు గుడికి చుట్టున్న గొప్ప పట్టణ ముండెను. వేశ్యా స్త్రీల యిండ్లు మట్టుకు 360 ఉండినవి. ఆ పట్టణ మంతయు ఇప్పుడు పాడు బడి పోయెను. ఇంటింటనున్న బావులు శిథిలములయినవి. గోడలుగూడా యిప్పుడు తెలియుచున్నవి. 5000 (500?) వండ్లనాడు అనవేమారెడ్డికి భగవంతుని కటాక్షము చేత బంగారములు పండినవవి వాడుక కలిగియున్నది. అతడు స్వామిగర్భ గృహమునకున్ను, ముఖమంటపమునకున్ను, వయి నందులకున్ను, విమానమునకున్ను, ధ్వజ స్తంభము

లకున్న బంగారు మొలాము చేసిన రాగితగుళ్ళు కొట్టించి నాడు. అవి యిప్పుడు నిండా శిథిలములుగా నున్నవి. గుడికి రెండు ప్రాకారములు కలిగియున్నవి. బయటి ప్రాకారపు గోడలమీద నాలుగుపక్కల శివలీలలు సుందరము లయిన ప్రతిమలుగా చెక్కియున్నవి. వాటిని శిల్పి బహుభాగా చేసినాడు. అయితే రాళ్ళను వయిపుగా సంతన చేసినవాడు కాదు. ప్రాకారముమీద ప్రతికోట కొమ్మకు నొక్కొక్క ప్రతిమ చెక్కియున్నది. గుడిలోపల రెండో ప్రాకారము బొత్తిగా శిథిల మయియున్నది. మంటపములు ఆ రీతిగానే యున్నవి. అర్చకులకు మనసు వచ్చినప్పుడు దీపారాధన, నైవేద్యములు స్వామికి చేయబడుచున్నవి. గాని నిత్య నియమములేదు. బ్రాహ్మణులు స్వేచ్ఛగా లింగమును తాకి అభిషేక నివేదనలు చేయవచ్చును. భ్రమరాంబా దేవికి మాత్రము మిరాశీ అర్చకుల తరపున నొకడు నియమముగా గుడిలో కాపుర ముండి అర్చన చేయుచున్నాడు. ఆలాగు అర్చనచేసే గుమస్తా సంవత్సరము ప్రాణముతో నుండుట దుస్తరము. అందుకు కారణము రోగప్రదేశమేనో, వాని భక్తి తక్కువేనో తెలిసినది కాదు. ఇప్పుడు ౪ సంవత్సరములుగా రాజశ్రీభొట్లు అనే బ్రాహ్మణుడు ౪0 వండ్లవాడు ప్రాణముతో నక్కడ నిలచియున్నాడు. అది ఆశ్చర్యముగా నున్నది. అతడు ఏకాకి. ఆ గుడి లింగము భూమికి జానెడు పొడుగుగా నున్నది. విమానమునకు ౪ శిఖరములు. అవి నాలుగుపక్కల శిథిలము లయియున్నవి. పడుమ నున్న గొప్ప శిఖరము దర్శనమునకు నుపయోగింపు చున్నది. ఆత్మకూర్చి

దారినివస్తే గుడిలో ప్రవేశించేవరకు శిఖరదర్శనము కానేరదు. నెల్లూరు కంభము మార్గములవస్తే గుడికి మూడు కోసుల దూరములోనున్న శిఖరేశ్వర మనేపేరు కలిగిన యున్నత ప్రదేశమునకు శిఖరము తెలియుచున్నది. ఆ గుడివద్ద వశింపుచున్న చెంచుపాండ్లు ఆత్మకూరి వారివలెనే మిక్కిలి కొవ్వినవారు. భ్రమరాంబ గుడికిన్ని, మల్లికార్జునస్వామి గుడికిన్ని సమీపమందే కొంచెపు మిట్టమీద వారి గుడిశెలున్నవి. దేవీ బింబము సుందరముగా, కొంచపాటిదిగా, కూర్చున్న అవసరముగా నున్నది. గర్భగృహపు గడప మీద శ్రీచక్రస్థాపన చేసియున్నది. గుడిగో 11 తీర్థములున్నవి. ప్రతి తీర్థమందున్న కొండపూట స్రవించి తీర్థములకు అంతర్ వాహినిగా పారివచ్చి అవతల సాగిపోవుచున్నది. ప్రతి తీర్థమునకున్న సూర్యరశ్మి పడకుండా పైన మంటపాలు కట్టియున్నవి. ఏ తీర్థమున్ను మోకాటి లోతుకు నెక్కువ లేదు. రోగకారి యని అక్కడివారు చెప్పినారు. ఉదకము నిర్మలముగా నున్న, శీతలముగా నున్నది. ఆ గుడిహాళ్ళీలు మూలకముగా సంవత్సరము రు. 1 కి 18000లు కందనూరు నవాబుకు వచ్చినా, గుడి యేగతి పొందేదిన్ని విచారింపడు. ఎవరయినా మరమ్మతు చేసినట్టయితే నెలవంత హాళ్ళీలు తీసుకొనుచున్నాడు. రాజా చందులాలా ఈ నిర్బంధముచేత కొంత మరమ్మతు చేసి విసికి విడిచి పెట్టినాడు. అతను ఆర్గురు బ్రాహ్మణులను నెల 1 కి 6 రూపాయాలు జీతము చేసి నిత్యము స్వామికి అభిషేకము చేసేటట్లు వుంచినాడు. మహిషాసుర మర్దనము మహిసూరి

దేశములో చేసినందున ఆ దేశమునకు మహిసూరనే పేరు వచ్చిన దనుచున్నారు. అక్కడ మహిషాసుర మర్దన మయిన వెనుక భీమరాంబ శ్రీశైలము ప్రవేశించినది. మహిసూరు తద్వారా ఆ మె పుట్టిన దేశమని ఆ దేశస్థులు ఎవరవచ్చినా హాశీలు యియ్య నక్కర లేదు. జంగాలకు, ఆరాధ్యులకు, బ్రాహ్మణులకున్న ఉత్సవ కాలములో హాశీలు లేదు. గుడిలో నే పక్క చూచినా అడివి మొలిచి సర్పవ్యాఘ్ర భూయిష్ఠముగా నున్నది. ఆ యడవి కొట్టి చక్కచేసే దిక్కులేదు. స్వామికిన్ని, దేవికిన్ని ఎవరయినా ఆభరణాలు, వస్త్రాలు సమర్పించిరేని వాటి మదింపంతరూకలు హాశీలు పుచ్చుకోవడము మాత్రమే కాకుండా కొన్నిదినములుపోనిచ్చి ఆ వస్తువులనే ఆ కందనూరి నవాబు అపహరింపుచున్నాడు. తిరుపతి విషయముగా కుంపిణీవారిని ‘‘అహూ గుణవతీ భార్యా భాండామూల్యం న యాచతే’’ అనే శ్లోకసంగతి ప్రకారము ఆ స్థలవర్తమానము తెలిసినవారు కొనియాడ వలసియున్నది. కలి సామ్రాజ్యము గనుక లోకకర్మవాక్షిగా నుండే యీశ్వరుడు లోకులకు కర్మ ఫలప్రదానము చేయుటకంటె ఎక్కువ యేమి చేయ గలడు? ఇది సర్వజన పూజిత మయిన ప్రసిద్ధి కొనిన స్థలము. శిఖరదర్శన మాత్రముచేతనే జన్మాదులు లేవని పురాణాలు మొరపెట్టుచున్నవి. యీ మహాస్థలము కి గంటలకు వదిలి 4½ ఘంటకు దిగుడు గనుక త్వరగా భీమునికొల్లము చేరినాను. 6½ ఘంటకు పెద్ద చెరువు చేరినాను.”

ఇంకను ఈయన శ్రీశైలమును గూర్చి యిట్లు వ్రాసెను.

“ఆ యాత్మకూరిలో శ్రీశైల స్థలమందలి యర్చకులున్న యాత్రచేయను వచ్చిన వారివద్ద హాశ్వీలు పుచ్చుకొనే నవాబు ముసద్దీలున్ను ఉన్నారు. అక్కడికి శ్రీశైలము నాలుగొమ్మడలనిచెప్పుచున్నారు. ఆనాలుగొమ్మడలదూరములో నడమ కొన్ని యూళ్ళున్నా పదార్థాలు ఎంతమాత్రమున్నూ దొరకవు గనక నక్కడనుంచి బయలు వెళ్ళినది మొదలు మళ్ళి ఆ స్థలము చేరేవరకు కావలసిన సామానులన్ని మరచిపోకుండా తీసుకొని పోవలసినది. మరచిన పదార్థములు తిక్కువ పడేయుండును. శ్రీశైల యాత్రకు తీసే హాశ్వీలు కందనూరు నవాబుకు చేరుచున్నది. శివరాత్రి ఉత్సవములో శూద్రజనము 1కి రూ 7, గుర్రానికి రూ 5, అభిషేకమునకు రూ 3, వాహనోత్సవము చేయిస్తే ఉత్సవపు సెలవులు గాక గ 3, దర్బారు సేవోత్సవము నకు రు 3, ఈ ప్రకారముగా పుచ్చుకొనుచున్నారు శివరాత్రి మొదలు చైత్రమాసము వరకు శ్రీశైలము మీద ప్రతిదినమున్ను పల్లకీ సేవ అనే ఉత్సవము జరుగుచున్నది. చైత్రమాసములో భ్రమరాంబ యనే దేవికి తామసపూజ చేసి శ్రీశైలముమీద వచ్చియుండే జనులు విరామమును బొందుచున్నారు. అటుపిమ్మట నొక రిద్దరు అర్చకులు మాత్రము మార్చి మార్చి ఆ యాత్మకూరునుండి వచ్చి యుంటున్నారు. ఎక్కువ దినములుంటే అక్కడి నీళ్ళు వంటక జ్వరము, మహూదరము, శోభ మొదలయిన రోగములు కలుగుచున్నవి. శ్రీశైలమున గుడికి సమీపముగా 20 చెంచు గుడిసలన్నవి. గుడివద్ద స్వామికి ఆవులు 100

దనుక నున్నవి. కడప విడిచిన వెనుక ఆవుపాలు, పెరుగున్ను కండ్ల చూడవలె నంటే శ్రీశైలముమీద చూడవలసినది గాని యితర స్థలములలో ఆవులను మాత్రము కండ్ల చూడ వచ్చును. - ఈయాత్మకూరి నుంచి పట్టణపునవారీల మీద కష్టముగా శ్రీశైల పర్వతమునకుపోయి చేరవచ్చును. - మృగ భయము, చెంచువాండ్ల భయమున్ను విస్తరించి యుండును. ఆ చెంచువాండ్లు అడవి మనుష్యులైనను యాత్రకు వచ్చేవారిని యూచించి తినే వాడిక పడియున్నారు.”

ఈ విధముగా వీరాస్వామయ్య, ఆయాచోట్ల కేగి అచటి జనుల నృత్తుల, ఆచారముల వర్ణించెను. దాదాపు 140 ఏండ్లనాడు వర్ణించిన సాంఘిక, ఆర్థిక విషయములు, శ్రీశైలము మీదగల వేశ్యల యిండ్ల విషయము ఇందున్నది.

25. విదేశ విద్వాంసులు

ఒకప్పుడు అత్యంత వైభవముతో నున్నట్టి, అచటి శిథిలమైన గోడలు, చెరువులు, దేవాలయములను జూచి క్రీ. శ. 1794 లో కలనల్ కాలిన్ మొకంజీ శ్రీశైలమును గూర్చి ఒక వ్యాసము వ్రాసెను. ఈవ్యాసము క్రీ. శ. 1798 నాటి ‘బెంగాలులోని ఆసియాఖండ పరిశోధనలు’ అను పరిశోధన సంచికలో బ్రకటితమైనది. “ఈఆలయ ప్రాకారము 680 అడుగుల పొడవు 510 అడుగుల వెడల్పు గల్లియున్నదని, గోడలు 20-26 అడుగుల ఎత్తుగలవని, ఒక్కొక్క రాయి

6-7 అడుగుల పొడవు కి అడుగుల ఎత్తు గల్లియున్నదని, రాతి చెక్కడము అద్భుతమని, గోడలమీద గజముల, అశ్వముల, వ్యాఘ్రముల, కల్బలముయొక్క, జోగుల యొక్క, రామాయణ భారతములోని పాత్రలబొమ్మలు, బ్రహ్మ, విష్ణు శివుల, దిగంబర స్త్రీయొక్క, జపమాలతో గూడిన లింగము యొక్క, బొమ్మలు గలవని మల్లికార్జున స్వామి గోపురము. కి9 అడుగుల ఎత్తుగలదని, కృష్ణరాయలనాటి అనగా శా.శ. 1435 (క్రీ. శ. 1513) నాటి శాసనము గలదని, అద్భుతమైన శిల్పము గలదని ఈయన వ్రాసెను." ఈ బొమ్మలన్నిసరిగా చిత్రించబడినవని, కొన్ని బొమ్మలు యుద్ధములో బోవునట్లు పరుగెత్తు చుండెనని, కొన్ని బొమ్మలలో రెండు చేతులలో ధనస్సు గలదని, కొన్ని బొమ్మలు గగన వీధిని పరుగెత్తు చున్నట్లు కాన్పించు చున్నవని, అదేసమయములో విల్లును లాగుచుండెనని ఈయన వర్ణించెను. ("All these figures are accurately designed. It is remarkable that several figures are represented galloping off as in fight. Figures seem to have entirely dropped the bridle, both hands being occupied by the bow; some of them are seen advancing at full speed and drawing the bow at the same time.") ఇ చ టి శిల్పము పల్లవ శిల్పమునుబోలి యున్నది. ఈ అద్భుత శిల్ప కళను గాంచి పాశ్చాత్యులు శ్లాఘించిరి.

19వ శతాబ్దిలో వచ్చిన 'స్టూయల్ తనఆంటిక్విటీస్' అను గ్రంథములో (90-91) పురావస్తు శాస్త్రరీత్యా పరిశీలించిన,

చారిత్రకముగా జూచిన ఈ ఆలయము చాల ముఖ్యమైనది అని ప్రశంసించెను.

‘అలెగ్జాండర్ రీ’ అనువాడు క్రీ. శ. 1891 లో ‘List of ancient monuments in Madras’ అను గ్రంథమును వ్రాయుచు ఈ ఆలయమును జూచి దీనికి తగినంత మూల ధనమున్నదని లిఖించెను.

19 వ శతాబ్దములో డాక్టరు బర్గెన్ ఈ ఆలయమును జూచి, ఇది చాల పురాతన కాలము నాటిదని, చారిత్రక అభిరుచిని గల్గించునట్టిదని, లిఖించుచు, ఈ ఆలయమును గూర్చి సరిగా తెలియకున్నదని లిఖించెను. 19 వ శతాబ్దములో ‘కలనల్ లాంబ్టన్, వాయసీయి,’ అనువారు ఈ పర్వతము ఎత్తు 1563 అడుగులని, ప్రజలచటకు ఆటవిక సంపద కొరకు, వనమూలికల కొరకు ఏగుచుందురని వ్రాసిరి. కెప్టెన్ న్యూబోల్డు అనువాడు కూడ శ్రీగిరిని, అచటి అడవులను, తోటలను గాంచి ఆశ్చర్యచకితు డాఁడెను.

క్రీ. శ. 1867 లో శ్రీగిరి అరణ్యముల మీద వ్యాఘ్రములున్నవని విని, వేటయందారితేరిన పాశ్చాత్యులు వచ్చి 67 పులులను గాల్చివైచిరి. ఇచట పెద్దపులులే కాకుండా, మర్కటములు, భల్లూకములు, తోడేళ్లు, గుంట నక్కలు, పునుగులు గలవని పాశ్చాత్య లేఖకులు వ్రాసిరి. క్రీ. శ. 1855 లో ‘కెప్టెన్ నెల్సన్’ అనువాడు శ్రీ పర్వత ప్రదేశమును తిరిగి అనేక విషయముల లిఖించెను. ఇచ్చట లక్క, తేనె, చింతపండు, వెదురు బియ్యము, జిగురులు,

దిరిసెన, సీకాయ, చండ్ర, మోదుగ, ఇప్ప, అడవిఇప్ప, ఇంకను ఇతర విధములైన 106 మూలికలు గలవని ఇచట పర్యటించిన లేఖకులు వ్రాసిరి. 'సంజీవికరణి' అని పేర్కొంచిన అడవి శనగ లేక 'దీర్ఘ జీవికా' యిచట గలదు. పరుసవేది యను హేమము చేయు క్రియ యిందే ఉన్నది. ఈ కారణముచేత ఈపర్వతము పూజ్యనీయమై యున్నది.

26. శ్రీశైలమును దర్శించిన ముఖ్య శైవభక్తులు

(క్రీ. శ. 12-13 శతాబ్దములు)

శైవభక్తుడు 'కెరయ పద్మరసు' క్రీ. శ. 1170 నాటివాడు; 'వీరశైవ దీక్షాబోధ' అను గ్రంథమును కన్నడమున రచించెను. 'పిడపర్తి బసవకవి' తమ్ముని కుమారుడు 'బసవకవి' పై గ్రంథమును ద్విపద కావ్యముగా ననువదించెను.

మల్లరసు కుమారుడగు సకలేశ మాదిరాజయ్య (క్రీ. శ. 1150) కల్యాణ కటకమేగి అచట బసవేశ్వరుని గలసికొని ఆయన కల్యాణ కటకమును శపించి వచ్చునపు డాయనతో బాటుండి, బసవేశ్వరుడు చనిపోయిన తర్వాత శ్రీవర్వత మేగి అచటనే జీవిత శేషమును గడపి, అచట మరణించెను. కన్నడములో నీయన కొన్నికృతులు రచించెను.

ఘంటా కర్ణుడు-ఘంటాకర్ణ శివాచార్యులను పేరు గలదు. ఈయన నివాస స్థలము శ్రీశైలము. ఈయన వ్యాసు

నికి గురువని కొందరు పలుకుదురు. క్రీ పూ. 1000 వండ్ల క్రితమున్న వేదవ్యాసునికి, ఈయనకుగల సంబంధము విశద పడకున్నది.

పోరండ్ల సూరసానమ్మ-కర్ణాటకమునుండి వేమనారాధ్యునితో గలసి బయలుదేరి, పండితారాధ్యుని ఆంధ్రదేశములో గలసికొని, బసవేశ్వరుని మహాత్ములజెప్పిరి. పండితారాధ్యులు బసవేశ్వరుని జూడ కోరిక గలదని చెప్పి, తర్వాత బయలుదేరెను.

బెలిదేవి వేమనారాధ్యుడు - జగము. బసవేశ్వరుని శిష్యుడు.

ధవళేశు నామయ్య - పానుగంటి ఉదయావనీశుని కొల్వూలోనివాడు.

వెల్లగొండ మహాదేవయ్య - ఒక శైవ భక్తుడు.

అక్కమహాదేవి-ఈమె చరిత్రనుబాలపాపాంబ రచించెను. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలయములో నొక ప్రతి గలదు (10 నెం.) ఈదేవి గొప్పభక్తురాలు. శ్రీశైలములోని కదళీ వనములో తపంబాచరించెను. మల్లికార్జునుని నిచ్చలు పూజించి శ్రీశైలములోనే తనువును బాసెను. రససిద్ధిద్వారా దేహసిద్ధి పొందెను. కల్యాణి నగరములోని 'అనుభవమంటపము'లో నీమెధర్మచర్చలలో బాల్గొనుచుండెను. బసవేశ్వరుని శిష్యురాలు. 'మధువయ్య' అను బ్రాహ్మణుని కూతురును, 'హరలయ్య' అను అస్పృశ్యుని కుమారుని కిప్పించి, కులభేదముల నిర్మూలించుటకు ప్రయత్నించినమగువ. బసవేశ్వరుని

భావములు-సమానత్వము, సోదరభావము అనునవి ఈమెలో గూడ గలవు. చంద్రవతీ దేవివలె బ్రహ్మచారిణి. దిగంబరి. తన యోనిని కేశపాశములచే కప్పుకొని అల్లమప్రభు చెంతకరిగెను. అట్లు చేసితివేల యని ఆయన ఆడుగగా, తనకొరకు గాదని, మానవులకొరకని ఆమె జవాబు చెప్పెను. ఆంధ్ర దేశములో వేమన, కూనలమ్మ ఈమెవలెనే సంచరించిరి. స్వానుభవములను పద్యములుగా వ్రాసిరి. 'శ్రీ చెన్నమల్లి కార్జున దేవు నాస్థాన మెవరికి తెలియరాదు గదా!' అన్నదామె. జన్మమరణ రాహిత్య స్థానమును బొందవలెనని ఆమె యోగము చేసికొని మోక్షము పొందినది.

సిద్ధరామ శివయోగి - బసవనిసమకాలీనుడు (1132-1168)
రేవణసిద్ధుడు - వీరశైవ జగద్గురు పంచాచార్యులలోనొకడు.

అల్లమప్రభువు- శివభక్తుడు. శ్రీశైలములో నీయన తపంబాచరించెను. అక్కమహాదేవి ఈయనచెంతకు దిగంబర వేషముతో నేగనని ఈమె చరిత్ర తెల్పును. కన్నడములో ఈయన తత్వములు రచించెను.

హేమారెడ్డి మల్లమ్మ-ఈమె శ్రీశైలములో దపంబాచరించెను. శివభక్తిపరురాలు. మొదట తండ్రి, హేమారెడ్డి కుమారుడు పరమారెడ్డి కిచ్చిరి. అత్తవారింట నుండగా కొన్ని తగాదాలు రాగా, ఆమె ఊరూరు తిరుగుచు శివ తత్వమును బోధించెను.

ఆదయ్య - శివభక్తుడు. శ్రీశైలములో గాలము గడపి నట్లు కాన్పించుచున్నది.

పొన్నలాపురంసిద్ధ రామేశ్వరుడు-ఈయన తపసుచేసిన చోటు 'సిద్ధరామేశ్వరుని కొలను అనుపేర బరగుచున్నది. ఇది శ్రీశైలములో నున్నది. కన్నడములో నీయన 'తత్వములు' రచించెను. ఈయన బాలశివయోగి. ఆలయముకు ఆగ్నేయ మున రెండు ఫర్లాంగుల దూరములో నీయన తపసు చేసిన గుహ గలదు. ముక్తాయక్క, కదిరె రెమ్మనవ్వు, నీలాంబిక, గంగాంబిక మున్నగు అనేకమంది స్త్రీలు ఆ కాలమున ధర్మ చర్చలలో బాల్గొనిరి. పైవారెల్లరు శ్రీశైల యాత్ర చేసి యుండిరి. రేణుకాది పంచాచార్యులు, గోరక్షుడు మున్నగు నవనాధు లిచట తపసుచేసి సిద్ధి పొందిరని తెలియుచున్నది.

27. శ్రీశైలమునకు పూర్వకాలపు బాటలు-నవీన మార్గము.

క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దము నుండి యా త్రి కు లు శ్రీశైలస్వామిని దర్శించుట కేగుచుండిరి. కాని ఈ నాటి బస్ సౌకర్యము లాకాలమున లేవు. నాల్గు దిక్కుల నుండి వచ్చుటకు మూడు మార్గములుండెను. 1తూర్పునగుంటూరు ప్రాంతము నుండి వచ్చువారు, ధూమశకటములో బయనించి, మార్కాపురం రోడ్డు స్టేషనులో దిగుచుండిరి. అటనుండి తోకపల్లి మీదుగా దోరణాలవరకు 28 మైళ్ళు బస్సులో

పయనించెదరు. దోరణాలనుండి చెంచులగ్రామమగు 'చింతల
అను ఊరి వరకు 10 మైళ్లు ఎడ్ల బండ్లపై పోవుచుండిరి.
ఇది అడవి బాట. చింతలనుండి స్వామి ఆలయము 22 మైళ్ల
దూరముననున్నది. చింతలకు రిమైళ్ళదూరములో 'పెద్దారుట్ల'
గలను. తరువాత హాటకేశ్వరము, శిఖరేశ్వరములుతగులును.
తరువాత ఆలయము వచ్చును. కొందరునడచి, కొందరుడోలీల
వైన, కొందరు గుర్రములపై పోవుచుండిరి. ఛత్రపతి శివాజీ
బ్రహ్మనాయుడు, వీరి సైనికులు గుర్రములపై స్వారీచేయుచు
ఆలయమును జేరి స్వామిపూజను జేసిరి. వినుకొండ ప్రాంతీ
యులు కూడ ఎద్దులబండ్లమీద త్రిపురాంతకము, ఎర్రగొండ
పాలెము మీదుగా తెలుగురాయని చెరువువరకు జేరి, అట
నుండి కాల్పడకను చుక్కలపర్వతము మీదుగా చినారుట్ల,
పెద్దారుట్ల చేరి పైమార్గముగుండ స్వామి ఆలయముకు జేరు
చుండిరి.

2. ఉత్తరమునుండి వచ్చువారుఅనగా హైదరాబాదు
ప్రాంతపువారు నాగరకర్నూలు, ఆమదాబాదు, తెలకపల్లి,
వటర్లపల్లి మీదుగా కాలినడకను పయనించి, కృష్ణానదిని
దాటి శ్రీశైలము చేరుచుండిరి. ఈనాడు హైదరాబాదునుండి
'అచ్చంపేట, మున్నూరు' మీదుగాచంద్రగుప్తపట్టణమువరకు
బస్సుప్రయాణముచేసి, అటనుండి 3 మైళ్ళు నీలగిరివరకు
నడచి శ్రీశైలమును జేరుచున్నారు.

3. దక్షిణము, పశ్చిమములనుండి వచ్చువారు అనగా
సంద్యాల, కర్నూలు మున్నగు ప్రదేశములనుండి వచ్చువారు
అత్మకూరువరకు బస్సులో బయనించి, అక్కడనుండి 'నాగ

లూటీ' మీదుగా పెద్దచెరువువరకు బండ్లపైన పయనించెదరు. ఇచటనుండి శ్రీశైలము 10 మైళ్ళు మాత్రమే. ఇచటనుండి కాల్పడకను లేదా డోలీల మీదుగా భీమునికొలను, కైలాస ద్వారము దాటి శ్రీశైలము జేరుచుండిరి. పైచెరువు క్రింద చెంచులు సాగుచేయుచుండిరి.

ఆలయము చుట్టును భయంకరమైన అడవిగలదు. ఇందులో క్రూరమృగములు, పాములు విపరీతముగానున్నవి. అందుచేత చెంచులు, విల్లనంబుల సాయంబున యాత్రికుల వెంట నడచి, ఆయా మజిలీలలోనాపి స్వామి దర్శనము చేయించుచుండిరి. ఒక్కొక్క యాత్రికుడు 12 పైసలు వంతున చెల్లించవలెను. సంవత్సరమంతయు చెంచువాండ్రు అచటనే ఉండి యాత్రికుల గాపాడుచుండిరి. కర్ణాటకులు ఉగాదినాడు, ఆంధ్రులు శివరాత్రినాడు స్వామి, భీమరాంబ దర్శనము చేసికొనుచుందురు. భీమునికొలనునుండి చుక్కల పర్వతము మీదుగా పోవటము చాల కష్టమైన కార్యము. ఎక్కుచు దిగుచు ఎన్నియో శ్రమలకోర్చి యాత్రికులు పయనించెదరు. చుక్కలపర్వతము దిగినచోటు ముఖ్యమైనది. త్రిపురాంతకము మీదుగా వచ్చువారుకూడ యిచట గలసి కొందురు. ఉత్సవ సమయములో చలిపిందిళ్ళు, అన్నసత్రములు మార్గమధ్యమున నేర్పాటుచేయబడియుండును. శ్రీశైలము సముద్రమట్టమునకు 1500 అడుగుల ఎత్తు ఉన్నను, సాంద్రారణ్యముల, పర్వతముల మధ్యఉన్నను, ఈయాత్రచేయుట కైలాసయాత్ర వలె ఉండెడిదని యాత్రికులు భావించుచుండిరి. 1957-నవంబరు 24వ తేదీనదోరణాలనుండి శ్రీశైలమునకు 32 మైళ్ళు పొడవున

నున్న రోడ్డుతెరచి, అప్పటి ఆంధ్రప్రభుత్వపు ముఖ్యమంత్రి శ్రీ సీలం శంజీవరెడ్డిగారు తీర్థయాత్రికులకు మహిమకార మొనర్చిరి. ఏనుగుల వీరాస్వామి కూడ శ్రీశైలమునకు బోవు మార్గముల వర్ణించెను. ఆయన కాశీయాత్రలో నీ మార్గములు వర్ణించ బడినవి.

28. శ్రీశైలములోని దృశ్యములు - వాని వివరణ

మల్లికార్జునాలయము - ఇది అడవి మధ్య విశాల మైన సమప్రదేశములో నున్నది. చంద్రవతి ఈ ఆలయము గట్టించెను. చుట్టును బలిష్ఠమైన ప్రాకారమున్నది. ఇది 600 అడుగుల పొడవు, 510 అడుగుల వెడల్పుగల్గి, 20-26 అడుగుల ఎత్తుగల్గి ఉన్నది. గోడరాళ్ళు, 7 అడుగుల పొడవు శి అడుగుల ఎత్తు గల్గిఉన్నవి. ప్రాకారము ఎనిమిదిదిక్కుల లోను అష్టభైరవుల విగ్రహములు గలవు. కోటకు 'ఏడుచుట్ల కోట' యని పేరు. ప్రాకారము మీద బొమ్మలు మనోహరమై మధ్యకాలీన శిల్ప సౌందర్యమునకు నిలయమై యున్నవి. తూర్పుద్వారముపై గల గోపురమును శ్రీకృష్ణరాయలు కట్టించెను. దానికి తూర్పువైపున రథవీధిలో ఇరువైపుల మంటపములను శ్రీకృష్ణరాయలు కట్టించెను. ఉత్తరపువైపున శివాజీ గోపురము గలదు. శివాజీ పూజారుల కిచ్చిన ద్రవ్యముతో దీనిని పూర్తిచేసి శివాజీ గోపురమని పేరిడినట్లు కాన్పించుచున్నది. కాని శివాజీ యితడు ఉన్న 12 దినము

లలో దీనిని గట్టించలేదు. దక్షిణ ద్వారము మీద రెండవ హరిహరరాయలు ఒక గోపురమును గట్టించెను. పశ్చిమమున నిపుడు గోపుర నిర్మాణము జరుగుచున్నది. మల్లికార్జునుని పూజారులు వీరశైవులైన మహేశ్వరులు. సమస్త కులములు, జాతులవారు స్వామిని దాకి నమస్కరించుచున్నారు. లోపల ఏడు కొలనులున్నవి. ఆలయము నానుకొని తూర్పున, ఉత్తర దక్షిణములందు రంగ మంటపములు గలవు. ముఖ మంటపముకు ముందువైపున 'వీరమంటపము' గలదు. శైవులు తమ శిరములు, నాలుకలు యిచటనే ఖండించుకొనిరి. వీరమంటపమునకు ముందు 'పెద్ద నందివిగ్రహము' గల, అనేక స్తంభములు గల మంటపము గలదు. దీనికి దగ్గరగా మరియొక మంటపములో 'అక్కమహాదేవి, మల్లమ్మల' రాతి విగ్రహములు గలవు. ఆలయమునకు పడమట వైపున 'శిలాబలి వీథము' గలదు. దీనికి పడమర వసంత మంటపము గలదు. భ్రమరాంబా, మల్లికార్జునుల విగ్రహముల నిచటికి తీసికొని వత్తురు. ముఖమంటపమునకు తూర్పువైపున 'సహస్రలింగ దేవాలయము' గలదు. ఈ ఆలయ పూజారులు 'జంగములు.' ప్రతీనిత్యము తాళ, మృదంగ, భేరి, ఘంటా నాదములు వినబడుచుండును. నేను మూడురాత్రులు ఆలయములోని ఒక మందిరములో శయనించినాను.

2. భ్రమరాంబాదేవి ఆలయము - ఇది చంద్రవతి దేవి అనంతరము నిర్మించబడినది. గోడలమీద రామాయణ గాథకు సంబంధించిన బొమ్మలు గలవు. గర్భాలయమునకు ముందున ముఖ మంటపము, దానికి నాలుగు వైపుల స్తంభము

లతో గూడిన వసారా గలదు. ఈ ఆలయ పూజారులు 'బ్రాహ్మణులు'. ఈ గుడిలోనే శివాజీకి భవానీదేవి ఖడ్గ మిచ్చుచున్నట్లు చూపించు బొమ్మ గలదు.

3. ఏనుగుల కొలను - భ్రమరాంబాలయమునకు పడమటి వైపున నిది కలదు. లోనికి దిగుటకు మెట్లు గలవు. ఒడ్డున ఒక రాతి మీద పెద్ద శాసనము గలదు. శాసన పరిశోధకులు శ్రీశైలము లోని 43 శాసనములను వ్రాసి ముద్రించిరి. (A. R. 1915) ఈ శాసనముమీది అక్షరములు శిథిల మగుటచేత వ్రాయబడ లేదు.

4. భీముని కొలను-దోరణాల నుండి శ్రీశైలమునకు బోవు త్రోవలో, 4 మైళ్ళు దిగువ ఒక లోయలో ఈ కొలను గలదు. ఇచట నుండి ఒక సెలయేరు ప్రవహించి పడమట కృష్ణానదిలో గలయుచున్నది. కొలనులోని నీటిమట్టము నుండి కొండపైకి 652 అడుగుల ఎత్తుగలదు. ఈ కొలనుకు దగ్గరగా 'భీమలింగేశ్వర లింగ'మున్నది. దీనికిపేరు ఏలవచ్చెనో తెలియకున్నది.

5. పాతాళగంగ-సమతలము నుండి 900 మెట్లు దిగవలెను. నీరు నీలముగా నుండుటచేత 'నీలగంగ' యని కూడ పేరుగలదు. ఆలయమునకు రెండు మైళ్ళ దూరములో నొక లోయలో నిది గలదు త్రోవలో ననేక మంటపము లున్నవి. ఇచట స్నానముచేసి చెంబులతో నీళ్ళు తీసికొని పోయి శ్రీశైల స్వామి, కభిషేకము చేయుదురు. దీనికి దగ్గరనే చంద్రగుప్త పట్టణము గలదు. ఇది శిథిలావస్థలో నున్నది.

6. కొండవాగు-ఒక వాగులో కొండమీద నుండి దూకి కొందరు భక్తులు దీనిలోబడి చనిపోవుదురు. అట్లు దూకిన ముక్తి గలుగునని వారి నమ్మకము.

7. శివాజీ గోపురము-ఇది ఉత్తరపు వైపున నున్నది. శివాజీ యిచటి పూజారుల కిచ్చిన ద్రవ్యముతో నీ గోపుర నిర్మాణము జరిగియుండ వచ్చును. ఇది శివాజీ కాలములో గట్టబడిన డనుటకు ఆధారములు లేవు.

8. హాటకేశ్వరము-శ్రీశైలమున కాగ్నేయమున ఉన్నది. ఇచట మానస్వామి గలడు. ఈయన తపోనిష్ఠా గరిష్ఠుడు. శ్రీ జగద్గురు వాగీశ పండితారాధ్య మహాస్వాములవారి శిష్యుడు. ఆత్మసాక్షాత్కారము చేసికొన్న మహనీయుడు. శ్రీశైలమున కేగినవారు ఈయన దర్శనము చేసికొని వచ్చెదరు. ఇచట దేవుని పేరు 'హాటకేశ్వరుడు'.

9. శిఖరేశ్వరాలయము-ఇచట 'వీరశంకరుని' లింగమున్నది. తూర్పువైపున ఒక చెరువున్నది. పైన రుబ్బుగుండు గలదు. దీనిలో బెల్లము, నువ్వులు పోసి రుబ్బు చుందురు. వంట చేసికొని విశ్రమించుటకొక ఇల్లు ఉన్నది.

10. ముక్తి శిఖరము-శిఖరేశ్వరమునకు ఆగ్నేయమున నిది కలదు. 'కర్మహరేశ్వరుడు' అను పేరున విగ్రహము గలదు.

11. బిల్వవనము-ఇచట అనేకమంది తపసు చేసిరి. ఈవన మధ్యమున ఆలయములో 'బిల్వేశ్వరుడు' అను పేరు

గల లింగము గలదు. జంగమ మల్లయ్య ఇచటనే తపసు చేసి నట్లు కాన్పించుచున్నది.

12. పాలధార, పంచధార - హాటకేశ్వరమునకు తూర్పున అరమైలులోనున్నవి. ఈనీరు రుచ్యముగా నుండును. ఈ ప్రాంతముననే శంకరులవారు తపంబాచరించిరని తెలియుచున్నది. సంతతధార కాన్పించును. చివరకివి కృష్ణలో గలియును.

13. సాక్షి గణపతి-ఈ విగ్రహము త్రోవ మార్గమున గలదు. శ్రీశైలమునకు వచ్చు యాత్రికుల కీయన సాక్షి అట.

14. మేడిచెట్టు-వృద్ధ మల్లికార్జునాలయము ప్రక్కన గలదు. ఇది చాల ప్రాచీనమైనది.

15. వృద్ధమల్లికార్జునుడు - చంద్రగుప్తుని కుమార్తె చంద్రదావతి పూజించిన దీయననే. మల్లికా గుండమునకు దాపుగా నీ ఆలయము గలదు.

16. కదళీవనము-మల్లికార్జునాలయమునకు 16 మైళ్ళ దూరమున 'కదళీవనము' కలదు. ఇది చంద్రగుప్తునికి ఉద్యానవనముగా నుండెనని చెప్పుదురు. అక్క మహాదేవి మున్నగు వారిచట తపసు చేసినట్లు తెలియుచున్నది.

17. సిద్ధరామేశ్వర కొలను - మల్లికార్జునాలయము నకు ఆగ్నేయ దిశలో రెండు ఫర్లాంగుల దూరమున నిది కలదు. పొన్నలాపురము సిద్ధరామేశ్వరుడి గుహలో తపసు చేసెను.

18. చంద్రకుండ తీర్థము-శివాజీ గోపురమునకు ఎదురుగా రెండు ఫరాంగుల దూరములో నిది కలదు. ఇపుడది గుహగా గాన్పించుచున్నది.

19. సూర్య సింహాసన పీఠము-దీని కధిపతి శ్రీజగద్గురు శ్రీ వాగీశ పండితారాధ్య శివాచార్య మహాస్వాముల వారు-వీరు గొప్ప పండితులు, విద్వాంసులు; శైవగురు పరంపరను గూర్చి, శ్రీశైలమునుగూర్చి కర్ణాటక గ్రంథముల జదివి నాకు అనేక ముఖ్య విషయముల జెప్పిరి. వీరి మఠము జంగమ మల్లయ్య సచు ధికి ప్రక్కనే ఉన్నది.

20. ఇంకను బలిపీఠము, కల్యాణమంటపము మున్నగు వానిని దర్శించ వచ్చును. ఇవియన్ని చారిత్రక ప్రదేశములు- ఇంకను శంకరులవారి మఠములో ఈమధ్యనే విగ్రహ స్థాపన జరిగినది. ఇందు శంకరుని, వారి శిష్యుల విగ్రహములున్నవి.

21. కైలాసద్వారము - ఇది త్రోవలో, భీముని కొలను దగ్గర ఉన్నది. ఒక లింగము, నంది 'సింహ ద్వారము' గలవు.

22. నరసింహ బిలము - స్నాన ఘట్టమునకు 100 గజముల దూరమున 'నరసింహ బిలము' గుహగలదు. నరసింహస్వామి శిలావిగ్రహ మున్నది.

23. లింగాలగట్టు - పాతాళ గంగకు ఒక మైలు దూరములో నిదిగలదు. యాత్రీకు లిచటనుండి రాళ్లను గ్రేకొందురు.

29. మూలపంచాచార్యులకు జెందిన పంచమఠములు

ఇచటనున్న 5 ముఖ్య మఠములలో 'వీరశైవ సిద్ధా భిక్షావృత్తి మఠము' చాలప్రసిద్ధిగాంచినది. సిద్ధ భిక్షావృత్తి భార్య, శిష్యుడు పర్వతయ్య (శా. శ. 1440 క్రీ. శ. 1518) మల్లికార్జునునికి 16 శ. న దానము చేసినట్లు తెలియుచున్నది. శ్రీనాథుని కాలమున వీరశైవమఠమున కధిపతి శాంతభిక్షావృత్తి శిష్యుడు, 'శాంతయ్య.' ఈయన తెలుగు భాషాభిమాని.

క్రీ.శ. 1178-1216 వరకు పాలించిన 3వ కుళోత్తుంగ చోళుడు ఒక మఠమును స్థాపించెను.

సోమనాథకవి పండితారాధ్య చరిత్రలో పర్వత ప్రక రణములో 'బల్లాహు మహారాజు' ఆయన భార్య శ్రీశైల మున కేతెంచి, అచటి జగద్గురువుల దర్శించి, ఉభయులు ఆవరణములో మఠముల గట్టించిరని యున్నది. ఈమఠములు స్వామివారి ఆలయమునకు వెనుక, భ్రమరాంబాలయమునకు ముందు గలవు. ఇచటనే జంగమ మల్లయ్య 'సమాధిగలదు.

బసవమఠము - శా. శ. 1451 (క్రీ. శ. 1529)

గణమఠము - అరసిమఠము కలవు.

కలుమఠము-శా. శ. 1327 (క్రీ. శ. 1405)

సారంగమఠము. - క్రీ. శ. 1585

సోమనాథుని కాలమున ఆయామఠములలో కైంకర్య ములు జరుగు చుండెనని, సారంగ మఠము వైభవముతో నుండెనని డా॥ చిలుకూరి నారాయణరావు గారు వ్రాసిరి.

క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దినుండి కాలాముఖులు దక్షిణ దేశములో శైవమత ప్రచారము చేయుచుండిరి. క్రీ. శ. 1050 లో 'వనవాసి'లో కాలాముఖ మల్లికార్జునుని గురువు 'తపోరాశి' ఒకమతమును స్థాపించెను. శ్రీశైలములో కాలాముఖ మతము నాకు కాన్పించలేదు. పైమతములలో నేదియో నాకు చెప్పిన వారు లేరు. వేములవాడ (తే) చాళుక్యుల కాలమున జైనశైవ మతములు గలవు. కొల్లిపర తామ్ర శాసనమున శ్రీశైలమునకు ఉత్తర ద్వారము అగు ఏలేశ్వరమున నొక కాలాముఖ మతమున్నదని ఉన్నది. సద్యోశివాచార్య, ముగ్ధశివా చార్య అను వారు, గురుశిష్యులిచట ఉండిరి. "వేములవాడ శిలాశాసనమున అచట దేవాలయములో నివసించు సాక్షి "మల్లికార్జున ముక్తిలింగి విద్యారాశి, వ్యాఖ్యాని భట్టారకుడు పేర్కొన బడినాడు. విద్యారాశి దేవాలయ స్థానాధిపతి" అని చరిత్రకారులు వ్రాసినారు.

ఆ కాలమున మతములు కేవలము సన్యాసుల కునికి పట్లు కావు. సర్వసంగ పరిత్యాగులైన గురువులు విద్యాదానము చేయుచుండిరి. (Vivekananda - "The imparting of knowledge was done through men of renunciation.")

"అయం శ్రీ మదరి కేశరో ధర్మః
విద్యాదాన మిదం దత్తమ్."

దీనిని బట్టి ఆయామతములలో విద్యాదానము చేయ బడుచుండె ననుట స్పష్టము. ప్రతి కాలాముఖ మతములో ఉచితవిద్య, ఉచితభోజనము, (అన్నసత్రము) వసతిగృహము,

ధర్మవైద్యశాల, ప్రతిభా సంపత్తిగల అధ్యాపకులు, వారికే తగిన వసతులు, గృహారామములు ఉండెను. నిచ్చలునాలం దాలోవలె శాస్త్రవాదనలు జరుగుచుండెను. బౌద్ధుల సంఘారామములు, జైనుల బసతులు అనుచోట్లకూడ పైవిధముగా విద్యాదానముండెను; కాని మతవిద్యకు ప్రాధాన్యముండెను. శ్రీశైలములోని మఠములలో గూడ గురువులకు, విద్యార్థులకు అన్నివసతులు జరుగుచుండెను. కాని ఈ మఠముల పేర్లను రచయితలు భిన్న భిన్న విధములుగా వ్రాసిరి.

1. ఘంటామఠము - (ఘంటాకర్ణమఠము) మల్లికార్జునుని ఆలయమునకు వాయువ్య దిశగా హైద్రాబాదుకు బోవు కాలిబాట గలదు. ఆబాట కటునిటు అనేక మఠములున్నవి. అందులో నిది యొకటి; ఇచట 'ఘంటాకర్ణ సిద్ధేశ్వరుడు' బహువర్షముల కాలము శిష్యులతోగలసి తపమాచరించెను. ఆయన పేరుతో నిట్లు పిలువబడుచుండెను. సిద్ధేశ్వరుడు అను యోగి ఇచట నివసించుచు, దేవపూజ వేళలోదన శిష్యులను బిల్చుటకు ఒక గంటను వాయించుచుండెనని, అందువలన ఘంటామఠమను పేరు గల్గినదని నావెంట వచ్చిన బైరాగులు చెప్పినారు. ఈ ఆవరణములో కొన్ని గుహలు, జలకుండములు సమాధులు కాన్పించినవి.

ఇచట పోతులూరి వీరబ్రహ్మము గారి, విగ్రహము కుడివైపున ఆలయములోనున్నది. ఎడమ వైపుననున్న ఆలయమున 'ఘంటాకర్ణ సిద్ధేశ్వరుని' విగ్రహముగలదు. అతనిచెవులలో గంటలు, కుడిచేతిలో జపమాల ఎడమ చేతిలో శివలింగము

గాన్పించును. ఇచటనే ఘంటాకర్ణ తీర్థము గాన్పించును. యాత్రికులు ఈ తీర్థమును సేవించెదరు, 'ఘంటామహా దేవయ్య' అను తపస్వి విగ్రహము కూడ గలదు. ఒక విగ్రహము ముందున్న ఘంటపై ఒక శాసనము చెక్కబడి యున్నది. ఈ నాడు రాతిగోడ పడిపోయి ఉన్నది. 'ఘంటా సిద్ధేశ్వరు'ని మఠమును మల్లికార్జునాచార్యుని శిష్యుడు నిర్మించెనని ఈ గంటపైనగల సంస్కృత శాసనము లో నున్నది. ("This shrine of Ghanta Siddheswara was constructed by the Pupil of Mallikarjunacharya." No. 42.) వ్యాసుడు తన గురువగు 'ఘంటాకర్ణ శివాచార్యుల' తో తపమాచరించెనని, ఇచట శ్రీశైల ఖండము వ్రాసెనని, లింగాయతులు నమ్ముచున్నారు.

2. విభూతిమఠము - ఇచట 'శాంతమల్లయ్య' అను వీరశైవుడు విభూతిని దయారు చేసి భక్తులకిచ్చి ఆశీస్సులిచ్చుచుండుట చేత ఈ పేరు వచ్చినదని చెప్పుదురు. కృష్ణరాయల కాలమునాటి 'శాంత లింగము'నకు ఈయన శిష్యుడేమో! 'వైరాగి శాంతయ్య, భార్యసిద్ధమ్మకు ఈయన సంబంధ మేమో! దీనిలోపల కొన్ని మంటపమాలున్నవి. మధ్యలో నొక ఎత్తయిన ప్రదేశముమీద నంది, గణపతి విగ్రహములు గలవు. వీనిముందు ఒక నల్లరాతి పలకపై, కొన్ని బీజాక్షరములు గల యంత్రమున్నది.

3. రుద్రాక్షమఠము - 'మల్లి శంకరస్వామి' యను భక్తుడు దీనిని కట్టించి, దీనిలోనే ఉండి రుద్రాక్షలను భక్తులకిచ్చి ఆశీర్వాదించు చుండుటచే నీ పేరు వచ్చినదని యిచ్చటి

యోగులు చెప్పినాకు. దీనిముందువైపున గల వసారాలో నొక పుట్టగలదు. ఇచట నాగేంద్రుడు వసించునని, ఎపుడో దర్శనమిచ్చునని యిచ్చటివారు చెప్పుదురు. లోపల ఒక లింగమును, పానవట్టమును గలవు.

4. సారంగమఠము-దీనిని సారంగధరమఠమని కూడా పిలిచెదరు. సారంగధరుని కాళ్లు చేతులిచటనే నరికినారని ఒకరు చెప్పినారు. కాని దీనికి ఆధారము లేదు. సారంగేశ్వరముని ఈ మఠమును గట్టించి అనేకమంది శిష్యులను జేర్చెనని అందుచే నీ పేరు వచ్చెనని తెలియుచున్నది. లోనున్న గుహలో 'సారంగేశ్వరముని' తపసుచేసికొని యుండవచ్చును. దీనిచుట్టును ప్రాకారము గలదు. మఠమున కెదురు స్తంభము మీద ఒక శాసనము గలదు. అది శా.శ. 1507 (1585) పార్థివ ఆశ్వయుజ బ. విదియ మంగళవారమునాడు లిఖించబడినది. పంచమఠములకు జెందిన మతాచార్యులు ఒక సమాఖ్య చేసి కొనిరి. అందు సారంగ మఠమునకు జెందిన 'బాలసిద్ధయ్య' శ్రీశైలము మీద ఐదు ఇండ్లకు, పంచాలయములకు జెందిన వారు అనగా నందిమఠము, భృంగి మఠము, వీరభద్ర, ఇంక ఇతరములకు జెందినవారు గలరు. ఈ ఒడంబడిక ప్రకారము సారంగ మఠమునకు వంశపారంపర్యా వచ్చు మతాచార్యులకు ఏవిధమైన పరిచారకులుండరాదు. (అంత్యపంచపరివార) అని తీర్మానించిరి. ఈ సారంగమఠములోని సానరాయి మీద శాసనమును బట్టి 'పులి అన్నమనాయుని' కుమారుడు 'సింగయ్య' ఈ సానరాయి నిచ్చినట్లు తెలుచున్నది.

౩. నందుల మఠము - దీనికి నందికేశ్వర మఠమని, నందీమఠమని పేర్లు గలవు. నందికేశ్వరుడు అను యోగి దీనిని మరమ్మత్తు చేయుటచేత దీనికిపేరు వచ్చెనందురు. లోపల నందికేశ్వర లింగము గలదు. తపసు చేయుట కనేక గుహలున్నవి. ఇది ఘంటా మఠమునకు పడమటి వైపున ఉన్నది.

ఇవి గాక వీరభద్రస్వామి ఆలయమునకు ఎదురుగా నున్న పలకమీద శా. శ. 1237 రాక్షస శ్రావణ బ. దశమి మంగళవారము (క్రీ. శ. 1315) నాడు లిఖించిన తెలుగు శాసన మున్నది. గణ మఠమునకు జెందిన 'వీరభద్రస్వామి' ఆలయమునకు ముందున్న ముఖమంటపములో శ్రీకైలాసము (శ్రీశైలము) మీద నివసించు మహేశ్వరు లెల్లరుకూర్చుండిరి. ఇందులో గణమఠాధికార్లు, అరిసిమఠ, కలుమఠమునకు జెందిన ప్రగ్గడలు కలసి వారి ఎదుట, మల్లికార్జునస్వామి ఆలయములో నిత్యము పూజలు, ఉత్సవాది కైంకర్యములు జరుపు కొందుమని వాక్రుచ్చిరి. 41 వ నెంబరు శాసనమును బట్టి క్రీ. శ. 1315 నాటికి గణమఠము, అరిసిమఠము, కలుమఠము పేర్లు తెలియుచున్నవి. శకసంవత్సరము చెరిగిపోయిన మరియొక శాసనములో బలిపీఠము పేరున్నది. ఆలయమునకు ఈశాన్యమూల నున్న బలిపీఠమును, రాజమహేంద్రవర వాస్తవ్యుడు 'గౌరేముద్దనశెట్టి మల్లిశెట్టి' కుమారుడు 'గంగ మల్లిశెట్టి' శా. శ. 1235 లో నిర్మించినాడని తెలియుచున్నది. ఈశాసనము తెలుగులోనున్నది. కనుక పంచమఠములు గాక పైమఠములుకూడ పేర్కొనబడి యున్నవి. "సిద్ధుల మఠము,

వటసిద్ధ మఠము, చంద్రగుండ మఠము, కమరీ మఠము'' అను మఠములు కూడ కొన్నిచోట్ల పేర్కొనబడినవి. చంద్రగుండమఠములోనే శివాజీ 12 దినములు నివసించెను. దీని కెదురుగా 'చంద్రగుండము' గలదు. లోపల ఒక గుహవలె కాన్పించినది. కాలాముఖుల మఠ మెచట నున్నదో తెలియ లేదు. ఆలయమునకు బడమరవైపున బిల్వవనములో జంగమ మల్లయ్య నివసించిన ప్రాంతమును సరిగా జెప్పినవారు లేరు. జంగమ మల్లయ్య సమాధి మాత్రము భ్రమరాంబాలయము నకు తూర్పువైపున ఉన్నది. ప్రభుత్వమువారు ఆయాచారిత్రక ప్రదేశములలో ఫలకముల నిల్పి క్లుప్తముగా చారిత్రక విషయముల వ్రాయించిన పరిశోధకులకు మేలు గల్గును. వీరభద్ర స్వామి మఠము, భీమశంకర మఠము, గిరిజాశంకర మఠము, విశ్వామిత్రుని మఠము, ఇత్యాదులు నాకు నావెంట వచ్చిన బైరాగుల చేత జూపించ బడినవి. వీనికి శాసనములలో బేర్లు కాన్పించ లేదు. పంచమఠములు అనగా ఘంటామఠము, నందన మఠము, మూలమఠము, సారంగమఠము, తీర్థమఠము అని కొందరు వ్రాసియున్నారు. పేర్లు భేదమేకాని స్వామివారి గుడికివి వాయువ్య దిశలో శిథిలావస్థలో బైరాగులకు వాస స్థానములై యున్నవి. కొన్నిచోట్ల చెంచులున్నారు.

శివాజీ గోపురములో శివాజీని పంచాచార్యులు ఆహ్వానించు చున్నట్లు చూపు బొమ్మగలదు. ఈ పంచాచార్యు లెవరు? రేణుకాచార్యులు, మొదటి వారు. ఈయన ద్వితీయావతారము 'రేణుకసిద్ధు' అని ఆదిశంకరాచార్యులు శృంగేరిలో రేణుక సిద్ధులవలన మహిమాన్విత

చంద్రమాళేశ్వర లింగమును బడసిరని గురువంశ కావ్యము మున్నగు అనేక గ్రంథములలో వ్రాయబడి యున్నది. కనుక రేవణసిద్ధులు శంకరుని సమకాలీనుడని, క్రీ. శ. 9వ శతాబ్దములోని వాడని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. ఈ రేవణసిద్ధుల కాలములోనే 'ఉజ్జయినీపీఠపు మరుళసిద్ధులు, కేదారపీఠపు ఏకోరామారాధ్యులు, శ్రీశైలపీఠపు మూల పండితారాధ్యులు, కాశీపీఠపు విశ్వారాధ్యులు, పంచాచార్యులను పేర ప్రసిద్ధులై యుండిరని శ్రీపతి పండితారాధ్యులు తమ 'శ్రీకర భాష్యమందు స్పష్టపరచియున్నారు' అని శ్రీశైలములోని జగద్గురు వాగీశపండితారాధ్య మహాస్వాముల వారు రచించిన 'వీరశైవము' అను గ్రంథములో వ్రాసియున్నారు. శ్రీపతి పండితులు క్రీ. శ. 10 వ శతాబ్దిలోని వారని చరిత్రకారులు వ్రాయుటచేత వీరు క్రీ. శ. 9వ శతాబ్దిలోని వారని స్పష్టముగా జెప్పవచ్చును. కనుక శ్రీశైలములోని పీఠములు క్రీ. శ. 10 వ శతాబ్దికి తరువాతవే యని స్పష్టముగా చెప్పవచ్చును. శివాజీ క్రీ. శ. 1677 న శ్రీశైలము వచ్చి యుండుటచేత ఆయననాహ్వానించినది మూలపంచాచార్యులు కాదని, క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్దిలోని వివిధమతములకు చెందిన పంచాచార్యులని చెప్పవచ్చును. కాని ఏయే ఆచార్యులు శివాజీని ఆహ్వానించిరో తెలిసికొనుటకు ఈ బొమ్మతప్ప యితరాధారములు లభ్యముకాలేదు.

30. శ్రీశైలము యొక్క క్షీణదశ .

శ్రీశైలములోని మల్లికార్జునస్వామిని, భ్రమరాంబను దర్శించుటకు ఆ సేతుహిమాచలము నుండి యాత్రికులు వచ్చుచుండిరి. ఒకప్పుడు పట్టణముగాను, ముఖ్యనగరముగాను, శ్రీశైలరాజ్యములో ప్రధాన పట్టణముగాను, వేల కొలది జనులతో శైవభక్తులతో, మఠాధిపతులతో, వేశ్యా గృహములతో నిండిన ఈ చారిత్రక క్షేత్రము క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్దము నుండి క్షీణదశ నొందసాగినది. ఈ శతాబ్దములో 'మన్నావర్ ఖాను' పాలనకు వచ్చెను. పారుమంచాల, సిద్ధవరం మున్నగుచోట్ల ముస్లిముల పాలనములో దైవకార్యములు జరగలేదని, ఆలయముచుట్టు మూడు పరువుల దూరము పట్టణము, యిండ్లు కట్టిరని, జంగముల మఠాలు 1200 ఉండేవి అని, ఆ మఠములకు మాన్యములు నడిచేవి అని, బ్రాహ్మణులకు అదేవిధముగా నుండేవి అని, సంసార్లు కాపురము చేసిరని, తురకలు అంతరువులు పెట్టిరని, వారు ఆత్మకూడు వచ్చిరని, ఉత్సవములు లేవని, శ్రీశైలము కైఫీయతు తెల్పుచున్నది. క్రీ. శ. 15వ శతాబ్దిలో 'శాయప్ప' అను నాయకుడు ఇచట నివసించెనని, ముస్లిముల దండయాత్రలలో ఈ ప్రదేశము నిర్మానుష్య మాయెనని. క్రీ. శ. 1741 లో కర్నూలురాజు 'హిమాయత్ ఖాన్' అని 'రగోబా' క్రింద ఉద్యోగి అయిన 'ఫత్తేసింగు' అను సర్దారు మహారాష్ట్ర సైన్యముతో దుర్మతి నామ సం. లో వచ్చి దండయాత్ర

చేసినని, కడప, చాగలమర్రి, సిరువేలు, నంద్యాల మొత్తము మీద శ్రీశైల దేశమంత ఈ దోపిళ్లకు గురియాయెనని, 18 వ శతాబ్దిలో 'మానువర్ఖాన్' దండయాత్రచేసినని, 'దేశముఖ సీతారాం' 300 మంది దొంగలను గూర్చుకొని, శ్రీశైలప్రాంత మంత దోపిడి చేసినని, బ్రిటిషువారు స్వాధీనము చేసికొన్న తర్వాత మొదటిసారి రు. 5025=2=9 ఆదాయము వచ్చెనని, పూజారులు జంగములని క్రీ. శ. 1840 లో శ్రీశంకరాచార్యులు దీనికి సంరక్షకుడుగా నుండెనని, చెంచులు అంబాదేవి దర్శనముకు యాత్రికులను దీసికొని పోవుచుండిరని, యాత్రికులు చెంచులకు పన్ను చెల్లించ వలెనని, జిల్లాబోర్డులు ఏర్పడిన తర్వాత కర్నూలు బోర్డు వారు రు. 400 లు సాలీనా ఖర్చుచేయుచుండిరని, మాన్యులు రచయిత, చారిత్రకాంశముల వెల్లడి చేసినాడు. మొదట హిందూవుల నోడించిన వాడు కర్నూలు నవాబు 'అబ్దుల్ వాహబ్ ఖాను' అని, ఈయన సోదరుడు 'ఫోటా అబ్దుల్ వాహబ్ ఖాను' అని తెలియుచున్నది. 'మేజర్ జనరల్ మెకంజీసాహేబు' ఆజ్ఞప్రకారము దరియాస్థి నారాయణ రావు గారు క్రీ. శ. 1810 లో తయారు చేసిన కైఫీయతులో దోపిళ్ళ వృత్తాంతము గలదు. కందనవోలి దేశాయి త్ర్యంబక రాయుడు చాగలమర్రి కోటలోని బలమును గూర్చుకొని మువాసు అయిన నవాబు 'మానవరు ఖాను'ని కెదురు తిరిగి కొన్ని గ్రామాలు దోయగా, కొందరు శ్రీశైలము మీది వర్తకులను దోచిరని, వర్తకులు పారిడిపోయి ఆత్మకూరు చేరిరని, ఇద్దరు పూజార్లు, ఒక బైరాగి మాత్రముండిరని,

వారు గుళ్లు, మంటపములలో నుండిరని, బురుజులు యుద్ధ
 సైనికుల కనుకూలముగా నుండెనని వారు 18 దినము లుండి
 రని, ఆత్మకూరు నుండి బియ్యము వచ్చుచుండెనని, గుడికి
 దక్షిణముగా ఆరుకోసుల దూరములో ఆత్మకూరు నుండి
 వచ్చు మార్గము గలదని, పెద్ద చెరువువద్ద చెంచులు వర్షిపైరు
 పండించు చుండిరని, దక్షిణమున సిద్ధాపురమునుండి సరకులు
 వచ్చు చుండెనని, ఆగ్నేయ మార్గమున తూర్పున చెన్నుపల్లి
 మీదుగా శ్రీశైలశృంగం మీద మార్గంగలదని, దక్షిణమున
 భీమునికొలను మీదుగా - ఆత్మకూరు గలదని, పడమట
 లింగాలగట్టు, హైద్రాబాద్ మార్గము గలదని, వాయువ్య
 దిశలో అమరావతిగలదని; ఈ శాన్యమూలను అంతర గంగ
 మార్గం. సోపానాలుగలవని, పూజార్లు నాల్గునెలలకు సరిపడు
 ఆహారము తెచ్చుకొందురని, ఇద్దరు పూజార్లు, ఒక బైరాగి
 నిచ్చలు ఉందురని, సుంకాల వసూలు గలదని, లింగబలిజలకు
 శ్రీశైలం కాశీనమానమని, వారు బసవన్న పూజకు
 పోతూకావడితో సీల్లుతీసికొనిపోయేవారని, అలపుఖాను, సుంక
 ములో క్షేవ వంతు పూజార్లకిచ్చు చుండెనని, గంటలు తీసికొని
 పోయిరని, మల్లికార్జునుని, భ్రమరాంబ పూజారులు, ఒక
 బైరాగిమాత్రముండిరని, మూడురాత్రులు వాసముచేసిన చలి
 జ్వరము వచ్చుచుండెనని, ఉడతలూరి గంగడు అను చెంచు,
 ధోపిడి చేసినని, అతని క్రిందనున్న కిరి మంది చెంచులు
 రేకులు, పూజారి సొమ్మును దోచిరని, కృష్ణదాటి చెన్నుపల్లి
 వారు గొడ్డలితో వానిని నరికిరని, విల్లు, సురకత్తి, తుపాకి,
 మానులునరకుగొడ్డలి గైకొనిరని కైఫీయతులో నున్నది.

మల్లికార్జునునికి జంగమ మఠములకు రాజు లిచ్చిన మాన్యములు ముస్లిముల స్వాధీన మాయెను. ఈ విషయములబట్టి 18 వ శతాబ్దిలో ముస్లిముల, రోహిల్లాల దండయాత్రల వలన దోపిడల వలన శ్రీశైలము నిర్మానుష్యమాయెనని, వర్తకులు పారిడిరని పూజారులు, బైరాగి మాత్రము నిల్చి ఉండిరని, బ్రిటిషు పాలనలో శా.తిభద్రత లేర్పడి తిరిగి పూజా పునస్కారములు వైభవముగా జరిగెనని, తేలుచున్నది. లారీలు మున్నగునవి నేడుపయసించుటచేత అడవికర్ర, వెదురుమున్నగు వానిని స్థలాంతరముకు జేర్చుచున్నారు. వనమూలికలు, తేనె, చారపప్పు, రాతినార, శిలాజిత్తు, తాళకము. అభ్రకము, మణిశిల, లోహము, కాంతము, స్ఫటికము' లభ్యమగుచున్నవి. వీనిని వైద్యులేరుకొని, భస్మాదులు చేసి అనేక లాభములను బొందుచున్నారు. ప్రభుత్వమువారు ఈ క్షేత్రమునుపయోగించి, పరిశోధనాశాల నేర్పాటుచేసి, స్వర్ణవేధి, అడవిశనగ (సంజీవి కరణి, మున్నగువానిని పరిశోధనాశాలలో నుంచి, అవసరమైనచో బంగారును దయారు చేయించుదురని నమ్ముచున్నాను. 'ఐని అక్బరీ' అను గ్రంథమునుబట్టి అక్కరు బంగారు తయారు చేసెనని తెలియుచున్నది.

'ఐనీ అక్బరీ I' అను గ్రంథము ననువాదము చేసిన "బ్లాక్ మన్" యిట్లు వ్రాసెను. 'చక్రవర్తి రసశాస్త్రమును నేర్చుకొని ప్రత్యక్షముగా నందరి ఎదుట ఆయన తయారు చేసిన స్వర్ణమును చూపించెను. (Aiyini Akbar-I H. Block man - P. 201. "His majesty even learn-

ed Alchemy, and showed in public some of the gold made by him.") బంగారమును తయారు చేసిన క్రియలు శ్రీశైల పర్వతము మీద కలవని వదంతులు కలవు. దీనికి పరిశోధనలవసరము. 'శ్రీనగ స్వర్ణవేది' శ్రీశైలభాస్వర సురతరువు, అనునవి ఏవియో తెలిసికోవలయును. ఈ ప్రకారము శ్రీశైలము భారతావనిలోనన్ని విధముల గణుతిగాంచినది. ఈ సంవత్సరము శివరాత్రికి మన ముఖ్యమంత్రి శ్రీకాసు బ్రహ్మానందరెడ్డి గారు, వారిసతీమణి శ్రీమతి రాఘవమ్మ గారు శ్రీశైలములోని వివిధప్రదేశముల సందర్శించి, స్వామిని భ్రమరాంబను ఆరాధించి, విశేషముగా కాన్కల నొసంగి భాగ్యనగరమునకు దిరిగి వచ్చిరి. ఈ దంపతులను జూచినపుడు 96 వ పుటలో నున్న శ్రీనాథుని పద్యము స్ఫురణకు వచ్చుచుండును. శ్రీమతి రాఘవమ్మ గారికి 'అన్ని భాగ్యంబులున్నను, పుత్రవదనావ లోకనోద్భూతమైనయొక్క సౌఖ్యంబు బ్రాంతియై' యున్నది. భీమనగౌరాంబ కలసి శ్రీశైల యాత్ర చేసిన అనంతరము ఒక కుమారుడు గల్గి ఆయనకు శ్రీగిరి స్వామి పేరు అనగా 'మల్లికార్జునుడని' పెట్టిరి. అటులనే ఈ దంపతులకుగూడ సంతాన ప్రాప్తి గల్గుగాత! అని నేను శ్రీగిరి మల్లికార్జునుని వేడుచున్నాను.

29/5/53
 29/5/53
 29/5/53

Dec 27 1953